

निःसङ्गं पुरुषेऽप्यहो प्रसवजं कष्टं विना या स्वयं
 विश्वं स्यावरजङ्गमात्मकमिदं गर्भादृते स्यते ।
 मात्तुङ्गाद्रिपयोधरप्रसूतया या तत् पयोधारया
 नित्यं रक्षति, सा ॥ महाद्भुतकृतिः पायादंपायाच्च वः ॥
 कविदोग्धृभिरन्वहं यथेच्छं
 परिदुग्धापि न या तथैव भाति ।
 जयतात् ननु सा हि सूक्तिधेनुः ॥
 रुचिरा गोः सुचिरं विशुद्धवर्णा ॥
 विधिहृते स्वजने भृशमाकुलं
 जनमभिप्रतियातुमलं नु कः ?
 क्विहृते तु यदा विलंपत्यसौ ॥
 उपसरत्यसुमेव जनो ॥ सुदा ॥
 विलपति खसिति स्वयमाकुल-
 स्यजति वाष्पजलं सङ्घते व्ययाम् ।
 तदपि सोऽनुभवत्यतिमानकं
 सुखमहो कविकर्म विलक्षणम् ॥

* तत् विदुः ।

† सा साङ्गोक्ता प्रकृतः ।

सूक्तिद्वयस्य दुग्धस्य धेनुः । § असी क्विहृतेऽजमो, जनः ।

॥ जन शोडशम् ।

कविमृते ननु दुःखनिदानतः

समनुभावयितुं वद कः क्षमः ।

सुखमतो विधिशक्तिजयो कवि-

धिरमयं जयतात् जगतीतले ॥

—

प्रथमः सर्गः ।

आसीत् पुराशिष्यनरेशमौलिः

रत्नांशुर्भो रञ्जितपादपद्मः ।

श्रीवत्स इत्यङ्गुतपुण्यकीर्तिः

प्राग्देशराजः सुष्ठुहीतनामा ॥ १ ।

यः सौख्यसुतां वसुधां समग्रा-

मग्रान्तमिकेन भुजेन विभ्रत् ।

शेषं जहासेव शिरःसदृस्रै-

र्गुण्यमैस्तां दधतं सकम्पाम् ॥ २ ।

अहो नगादीन् धरतीति पृथुया

यो विस्मयः प्रागुदपादि लोके ।

अपाकरोत् वीतकरस्तमिक-

करापितक्षीषिरसौ नृपालः ॥ ३ ॥

शरख्यमासन्नमनन्धरघो

विषन्न एनं व्यसने सखेति ।

•• य श्रीवत्सः सौख्यसुतां निरुपद्रवात्मिस्थं समग्राम् समस्तां वसुधां धराम् एकेन भुजेन हस्तेन चग्रान्तं सौख्यया विषयम् धारयन् गुरुश्रमैः परिश्रानेः शिरसदृसेः कणासदृसेः सकम्प्यां (समिकम्पसदृसिताम्) ता धरा दधतं धारयन् शेषम् अतन्नादेवम् जहासेव सपदसितवातिव इत्यर्थः ।

† अहो नगादीन् असख्यान् पञ्चतादीन् धरति विभक्तिं इति इत्येवमप्यः यः शिरसदृस्रैः कणासदृस्रैः सकम्प्यां शिरसदृस्रैः सकम्प्यां पितक्षीषिरसौ नृपालः नृपालः श्रीवत्स तं विस्मयम् अपाकरोत् निरुपद्रवान्, शिष्यपेक्षया अत्र धारयन्ति रश्मिवा इति भावः ।

रक्षासु शिखासु विशेषदत्तं

पितृतेति मेनेऽपिष्टकः प्रजासुः ॥ ४ ।

प्रमथिर्भावात् पुरुषाः प्रपन्नाः

वदान्यमन्यं नहि जातु याताः ।

परोपभोगाय महान्ति यच्चात्

ददौ फलानि द्रुमलीलयासौ ॥ ५ ।

दिष्ट्यात्र कथित् प्रणयोः न तस्या-

सूनाऽ, क्षितिः स्वस्तिमती ततोऽभूत् ।

सा प्रार्थना चेदमविष्यदेनां

न जातु दाता व्यहृनिष्यटेपः ॥ ६ ।

पूर्णे धनेः कोपगृहे न तावान्

वदान्यवर्य्यस्य बभूव तोपः ।

पात्रार्पितैस्तैः खलु तत्र रिक्तौ

यावानभूत् चित्तविकागहेतुः ॥ ७ ।

नाभूत् हरस्यैव भुजङ्गसङ्गः ॥

स्तास्य क्षितीशस्य महोदयस्य ।

० प्रजासु मध्ये अतन्वरस्य शरणात्तररहित विपत्ती जन एव नृप
यासन्नम विश्वत शरण्यम् एतत्क व्यस्यन विपत्तपाते सञ्जात मेने, अपिष्टक
पिष्टान्य एत रक्षासु शिखासु विशेषदत्तं । पितृतेति मेने ।

† यथा इत्थं स्वायंपरतादय्य आपरितीष फलानि ददाति, तथायं यथा
कामम् अर्धिष्य फलानि अर्थान् धनानि ददौ, तेन अर्थिनाम् अन्यवदान्यापनमन
दिपुषीजननमृत् इति भावः ।

‡ प्रणयो भाषकः ।

§ अज्ञाना प्राणानाम् ।

॥ वदान्यवर्य्यस्य शङ्क दातु ।

॥ भुजङ्ग सप आट्टकार्यः ।

किन्त्वेप आसीत् स इव प्रलीन-

कामः सदा भूतिविभूषितश्च ॥ ८ ।

द्विजाश्रयो[†] ह्यह इवायमासीत्

पद्मालयोऽभूच्च[‡] यथा तडागः ।

तेजोनिधि § सूर्य इव प्रकाम

किन्त्वेप नासीत् करतमन्मूभि ॥ ९ ॥

अजय्यशक्तौ रिपुभिर्जितद्विपि

क्षितीश्वरे तत्र च शासति क्षितिम् ।

भय प्रजानां परलीकत[¶] परा॥

परार्थलाभे च पर विचिन्तनम् * ॥१०॥

धनु यु कौटिल्यमरुन्तुदत्वं

शरेषु, तैक्ष्ण्यं तरवारणेषु ।

* मात मध्य सन्धश्च । इर भुजङ्गमद्गत धातुकारवहित अय राजा न तथा इत्यस्य इरात अतकथं, इर उपमगत इति समाधानम्, इर प्रलीनकाम भक्षीकृतमदम अयमाप जितकाम, इर मध्यमवित अय मन्पतश्रीभी शत मायम ।

† द्विज पत्नी ब्राह्मणश्च । ‡ पद्मानाम् कमलानाम्, पद्माया लज्जया ।

§ तेज क्षिरण प्रतापश्च । ¶

¶ करेण किरण्येन राजकरेण च वसा उत्तापिता उत्पीडिता च भूमयेन तादृश ।

॥ पर केवल परलीकत स्वगादिलीकात् ननु भद्रुलीकात् ।

•• पर केवल परमादलाभे ननु परधनलाभे । शत्रुलीकात् भयम् इति राज्ञो निन्दा, पैरकालात् भयम् इति श्रुति, परस्त्रलाभायै विना इति निन्दा, परमायै सामाद्यम् इति श्रुति ।

सत्येषु निर्बन्धपरायणत्वं

सन्धासु वासीत् दृढता निकामम् ॥ ११ ॥

शिरास्यमित्राः प्रथमं रणाङ्गने

व्यनोतमन्त्रेप ततः शरासनम् ।

जयत्रियया कार्मुककटकतिश्रुतेः

समाल्लिलङ्घे ध्रुवमेव साध्वसात् ॥ १२ ॥

विपक्षनारीवदनारविन्द-

चन्द्रोदयो यो बहुलेऽपि पक्षे ॥

मित्रोदयोऽ मित्रविलासिनीनां

निरस्तनिःशेषतमस्ततिर्यः ॥ १३ ॥

“एकातपत्र जगतः प्रभुत्व”

काष्ठान्तिमा ॥ लौकिकसम्पदा हि ।

साक्षात्, वृषो लघ्वुमचेष्टतासौ

अध्यात्मसुत्कर्षे मध्वन्यचेष्टः ॥ १४ ॥

* यस्य शासनकाले लोकानां धर्माणि ननु मनुष्येऽपि कुटिलता, अरुणं ननु
वचनं मनीषाहितम्, खड्गेषु ननु लौकिकारते लीलाता, समरस्थले ननु दुष्काय
साधने अभिनिविष्टाव्यवस्था, प्रातःप्राया ननु दुष्टामिमांशे दृढता आसीत् ।

† जयलक्ष्मी क्षीयतां धनुष्टकारयवधमधेन रणाङ्गने अरतीयमेव एतन्
आनङ्कितवती, तेन धनुर्नयनात् प्रागेव शयनं शिरं ननु अरुणं यदात् अरण्यं ययुः ।

‡ बहुले रूपपक्षेऽपि वा अथा अरुणपक्षे । § मित्रोदय सूर्योदयः ।

॥ निरस्ता नि शेषा तमस्तति अशकाररामि दुःखराशिष्ये देन तादृशम् ।

॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥

* १. साक्षात् सा आसा आसा साहा ।

† अध्यात्मसुत्कर्षे—अध्यात्मसुत्कर्षे काष्ठान्तिमा ।

पत्नी हि धर्माचरणे प्रधानं
 सहायः इत्येव जितेन्द्रियोऽसौ ।
 काञ्चित् ग्रहीतुं यतते च राजा
 स्वेष्टैर्गुणैस्तैः समलक्षता ताम् ॥ १५ ।
 अस्तोन्मुखे संहतरश्मिजाले
 रवौ, प्रवाति श्वसने च मन्दम् ।
 विहर्तुं कामः प्रविवेश रम्य-
 मुद्यानमेको जितनन्दनः सः ॥ १६ ।
 सुगन्धिभिस्तु च विचित्रपुष्पैः
 रम्येऽतिसेव्ये परितो भ्रमन्तम् ।
 वर्षीयसो काचिदुपेत्य नारी
 हारोति च वाक्यं तमुवाच नम्रा ॥ १७ ।
 अस्थत्र कश्चित् सुगृहीतनामा
 "राजा प्रजारक्षन्लब्धवर्णः" ।
 विचित्रवीर्यः खलु चित्रसेनो
 नामाभिरामः सृष्टयोयकीर्तिः ॥ १८ ।
 चिन्तेति चिन्तामणिनापि ॥ देव !
 सुदुर्लभालोकिकसौकुम्भय्या ।

श्रीवत्सुधरितम् ।

कन्यास्ति धन्या ननु तस्य कन्या-

ललामभूता ललनागुणीवैः ॥ १८ ।

तस्या विधातुः किल मुख्यदृष्टेः

अवेहि राजदुपमातरं माम् ।

यदर्थमत्रास्त्रि समागताहम्

अभ्यर्थये तच्छ्रवणावधानम् ॥ २० ।

दिने दिने तद्वपुरीक्षसाणा

प्रक्षीणलावण्यमचिन्त्यहेतु ।

चिन्तामगाम्, तामवदं कुमारीं

जिज्ञासमाना विक्रतेर्निदानम् ॥ २१ ।

सखीजनप्रार्थनया विना ते

क्रियासु वत्से ! न कथं प्रवृत्तिः ?

पतत्यदो मौक्तिकवच्च गुक्तेः

दृष्टेः कथं वाविरतं जलं ते ॥ २२

मया परोक्षं निपुणं निरोच्य

सत्त्वात् श्रुतं ते हृदयं न्यबोधि ।

निगूहः मा चित्तविवारहेतुं

प्रसीद वत्से ! वद पुत्ति ! सर्वम् ॥ २३ ।

० ललनागुणिल गृहकथोपरल परतन्निगूहत्वादयो ललनागुणा ।

† यथा प्रतिकीर्षण (पिशुन) गिहलमौक्तिकानि पतन्ति, तथा तत्र दृष्टे कपूष कथं वाविरतं पतन्ति ।

‡ मा निगूह विचारहेतोर्गोपन मा कुह ।

निर्वन्धपृष्ठाधि यदा न मे सा ।

मनोगतं किञ्चिदुवाच बाला ।

तदा तदीयां चतुरां वयस्थां

न्ययोजय तत्त्वनिरूपणार्थम् ॥ २४ ।

दिनेषु गच्छत्सु सखी तदीया

करे नु मे चित्रमिदं समर्थम् ।

जगाद मातर्भवदीयपुत्र्याः

निबोध चेतोविक्रतेर्निमित्तम् ॥ २५ ।

अहं तदालोक्य विपादमुक्त्वा

वरेऽनुरूपे वत बहभावा * ।

यत्सेति हृष्टा, ह्यनुरूपसङ्घे

न कस्य जायेत गुरुः प्रहर्षः ॥ २६ ।

एतच्च तच्चित्रमिदं गृह्याणे-

त्युक्त्वा च धात्री नृपसिंहहस्ते ।

ममर्षयामास, सगौरव तत्

विमुक्तबन्धश्च ददर्य राजा ॥ २७ ।

उद्भासित तून्निःक्रयात्मरूपं

संवादि सर्वावयवेषु हृष्टा ।

किं दृष्टपूर्वोऽग्रनया कदाचित् ?

न विषमेव हि विना विनोक्तम् ॥ २८ ।

श्रीरत्नचरितम् ।

इयञ्च मे दृष्टिपथं गतेति
न स्मर्यते चिन्तयता च कामम् ।
इति प्रतर्काकुल एष राजा
यदा परिच्छेदविमूढ आसीत् ॥ २९ ।
तदा तथा तत्र वयस्यया च
प्रश्रोत्तरं श्लोकमयं निबद्धम् ।
अधीत्य तत्प्राठनिबन्धनस्य
हर्षस्य काष्ठां परमां प्रपेदे ॥ ३० ।

प्रश्न ।

कस्येयं कृतिनः सखि ! प्रतिक्रती रम्या प्रकृत्या त्वया
साकाङ्क्षं मुहुरोच्यतेऽसिः॥ विलयं यातेव यस्यामहौ !

उत्तरम् ।

सा पुण्या प्रकृतिः किमस्ति भुवने ? यस्याः प्रतिच्छायया[†]
सुग्धे वास्यनयाप्यशक्तिकृतया[‡], तत् पृच्छ्यालं सखि ॥ ३१ ।

प्रश्न ।

विस्त्रभास्पदमालिरस्मि तव, तत् किं लज्जया चेष्टसे
निङ्गोतुं हृदयव्यथां सुमहतीं मह्यं[§] न सद्मं हि तत् ।

उत्तरम् ।

पादस्ते नहि यत् श्रुतं नु हृदये संप्रत्ययं शृण्वतां
तत् तद्गुप्तिरलं भवाय[¶] महते जानीहि निःसंशयम् ॥ ३२ ।

* असि त्वम् (अन्यमेतत्) ।

† प्रतिच्छायया प्रतिकृत्या ।

‡ अशक्तिकृतया निष्कलासि नैपुण्याभावात् अरुन्धकृतया ।

§ मह्यम् इत्यत्र शृण्वतां श्रुतं ।

¶ तद्गुप्तिरलं महते भवाय तस्य विषयस्य गोपनम् अतिप्रियताय महत्साव

“निर्वन्धो यदि ते” “यदोति च पदं मह्यं कथं रोचताम्”

“भद्रं तत् कथयामि” “युज्यत इदं ब्रूयाः” “समाकर्णय” ।

“जाने सुप्तवती गृहं प्रविशतोमद्राक्षमेकां वपु-

गन्धामोदितदिङ्मुखां सृदुपदां दिव्याङ्गनां कामपि ॥३३॥

निद्रालोढनिमीलितेक्षणयुगा धात्री प्रसुप्तैव सा

• द्वारं तत् पिहितञ्च, दीपनिवहं कान्त्या तिरस्कुर्वती ।

लोलानोरजपाणिरद्रुतपद मत्पार्श्वमागम्य सा

जाने गात्रमिदं स्पृशत्यविरत हस्तेन मामब्रवीत् ॥३४॥

वत्से ! मामवगच्छ सिन्धुतनयां विष्णुप्रियामिन्दिरा

श्रीवत्से नृपती ममास्ति तनये ! वात्सल्यमैकान्तिकम् ।

विद्वन्मानसराजहंसमतुलोत्कर्षः पतित्वेन तम्

राजानं वृषु, दम्पती सुखसमायोगी चिरं नन्दताम् ॥३५॥

• भूमेरिवासी च ससागरायाः

करग्रहेण[†] प्रसितस्तवापि ।

सन्ध्येतरं ते ननु पार्श्वमागात्

कृतार्थयैनं शुभदृष्टिपातैः ॥ ३६ ॥

मधुना माघवनी वनोवः[‡] युक्ता ।

शशिना सङ्गमिता यथा त्रियामा ।

• यथा मानसे तदाख्यसरोवरे इह क्रीडति तथाय राजा विदुषाम् मानसे
चत्न करणे रमते ।

† करण्य तव हस्तस्य राजकरसम्ब, वधायं पृथिव्या करं गृह्णाति तथा सव
करणं पाणि यद्गोतुम् चतसुक, करयद्वेष इत्यथ प्रसितोत्सवाभ्याम इति श्या ।

‡ माघवनी वनी इन्द्रसम्बन्धिनी वृषवाटिका गन्दनक्षाननमिति यावत् ॥

मिलिता भूमिभृतामुना तथा त्वं

भव वत्से जनताविनोदहेतुः* ॥ ३७ ।

यदा तथोक्ता परिवर्त्य वक्तुं

व्यलोक्यं तत् पुरुषाख्यरत्नम् ।

तदा सखीमे† गुरुहर्षवेगात्

नेत्रे विमुक्ते वत निद्रया मे ॥ ३८ ।

तथाज्वलद्दोषमपि प्रबुद्धा

तमोभिराच्छन्नमिवातिघोरैः ।

अदर्शमेतत् सदनं तदानीं

न तां सुरेशीं न च त नरेशम् ॥ ३९ ।

क्षणमेव चित्तमसौ गृह्यत्वा

प्रादुद्भूयत् क्षापि, गति न वेद्मि†

कियच्चिर दग्धमिदं शरीरं

चेतोविहीन वत धारयामि” ॥ ४० ।

“आश्चर्यमेतद्धि परः परस्य

यच्चोरयत्प्रज्ञं । मनो निरङ्गम् ।

अन्यत्र मत्तो न कदाचिदेवं

वादीर्वृचो मा सखि ! वारयामि ॥” ४१ ।

“वक्तुं चोरितचन्द्रकान्ति, नयने चोरौ चकोरश्रियः

पाणिः संहृतपद्मरोचिरधरधोरः प्रवालद्युतेः ।

अङ्गं यस्य परस्वचोर्थ्यचतुरं सञ्चै, स मे यन्मनोऽ

मुष्णात् तत्र किमस्ति चित्रमधुना मूढे ! विबुधं त्वया” ॥

चित्रस्थपद्यानि निविष्टचित्तं

राज्ञो हि भावं पठतो विलोक्य ।

सञ्जातरागोवमिति प्रहृष्टा

धात्री ददौ चित्रमद्यैकमन्यत् ॥ ४३ ।

उवाच राजानमियं विनम्रा

तस्या हि जैवालकः ! राजपुत्र्याः ।

जानीहि सम्यक् प्रतिरूपमेतत्

आत्मानुरूपं यदि धान्यथैनत् ॥

मतिं स्थिरीकृत्य निरोच्य साधु

मनोगतं वाचि निवेशयाशु ।

मन्ये ऽसि संप्राप्तविषाहयोग्य-

'दशस्तयाभूतदशा च चिन्ता ॥ ४४, ४५ । युग्मकम् ।

बाला निकामं त्वयि बद्धभावा

लक्ष्म्या निदेशात् गुणगौरवाच्च ।

धरान्तरे वीतरुचिर्दयाहर्हा

नवेति तूर्णं वद कातरास्मि ॥ ४६ ।

निराकृतौ मृत्युरसंशयोऽस्याः

सर्व्वं शुभं पाणिपरिग्रहे च ।

यत् सांप्रतं संप्रति तात ! सम्यक्

विचार्य्यं कार्य्यं, बहुभिः किमुक्तैः ॥ ४७ ।

इत्युक्तवत्यां नृपवक्त्रपद्मे

संसक्तदृष्ट्यां श्रवणाय तस्याम् ।

वक्तुं नृपः प्राक्प्रमत्तैवमेनां

चिन्तार्थचिन्ताकुलमानसां सः ॥ ४८ ।

उपेयिवानस्मि विवाह्योम्या

'दशा स्वधर्माचरणाय वृद्धे !

प्रयाजन मत्समयाभिजात्यैः

नारीगुणैर्भूपितया च पत्न्या ॥ ४९ ।

सा चैत्रसेनो कमलानुकम्पा-

पात्रं तथा लौकिकसोकुमार्या ।

तत् ब्रूहि किं तत्, ननु येन सा मे

न कास्यपाणिग्रहणानुरक्ता ॥ ५० ।

चित्तापिता सा मम मानसेऽस्मिन्†

हसोव मातर्विहरत्वजस्रम् ।

चित्तं समालोकयता ममैना

न त्वस्मिमायाति विलोकनस्यङ्गः ॥ ५१ ।

प्रकृतिदर्शनमद्भुतदर्शना

प्रतिकृतिर्विशतोव नृपेक्षणम् ।

मिपत्तु शंकरभाष्यवदाविल

प्रकुरुते कुरुतेऽस्य दृमञ्जनम्‡ ॥ ५२ ।

* आभिजात्ये—शौचीत्ये ।

† मानसे मानसाख्यं संरीररे अल करणे च ।

‡ विशोकृणक्ष "दशायाना वा" इति पात्रको इष्टी, पक्षे इथा ।

§ कौराण्ड अद्भुतदर्शना अद्भुतम् आद्यर्थे दृश्ये इव प्रतिपाद्ये यथा सा प्रतिकृति चिन्ताया चित्ररूपेण श्रीकृष्ण नेत्र विश्रतोव प्रविशतोव शंकरभाष्यवत्

कश्चित् कोटः प्रविशति यदा नैत्रमध्यं तदैतत्

कोट्क कष्टं वद न सहते, नैव यावत् प्रयाति ।

निष्पृतेवः स्यगितदशदिक् लम्बते सा नताङ्गी

दृष्टिद्यैषा तदपि रमते निर्भरानन्दभारा ॥ ५३ ॥

मरुस्थल्या लम्बा सरससलिला रम्यतटिनो,

यथा, रात्र्या मेघावृतदशदिशि प्रोज्ज्वलशिखः ।

यथा दोपस्तोष्णैर्दिनकरकरैस्तापितपथे

वटच्छाया यद्गत्, भवति च तथैथं मम मुदेः ॥ ५४ ॥

इय गृहे लक्ष्मीरिव चरतु मे विग्रहवतो

अनिर्वाणः स्निग्धो ज्वलतु नियत दीप इव वा ।

अहोरात्र तुल्यद्युतिरिव निरङ्गा विधुतनुः

सुधाधारां वर्षत्वतनुमविरामं वपुषि मेः ॥ ५५ ॥

अङ्कुरता वेदान्त्याख्येव अथ नृपस्य प्रकृतिदशन चिदादयत् वस्तुजात कपिल
कृत साक्षाशास्य चारिण दशनापीय्य अगाद्यथ प्रकुरुते विधत्ते, इगन्नमथ
अनुप वैषय वस्तुत्त्वत्तु सम्यक् उद्गासनथ कुरुते मियत्तु हे वृहे ! भवती पश्यत
इत्येव ।

* निष्पृतेव—नच कोलितेव नैत्रमध्यं कीलकेन विहितेव ।

† मरुस्थल्या लम्बा सरसजला रम्या नदी यथा मुदे अर्घात् आनन्दाय भवति,
मेघावृतदशांश रात्र्या सहसा लम्बं प्रोज्ज्वलशिखु दीपं यथा आनन्दाय भवति,
तोष्णैर्दिनकरकरैः तापितपथे लम्बा वटच्छाया यद्गत् यथा आनन्दाय भवति,
यथा लम्बा इय विन्ता मम मुदे आनन्दाय भवति ।

‡ इय विन्ता मे गृहे विग्रहवतो शरीरिणी विन्तादपेच पवतीर्षा इत्यर्थे लक्ष्मी
मायात् कमलादेवीव विचरतु वा अथवा अनिर्वाणं निर्वाणशून्यं नियतं ज्वलन्नि
र्वाणं स्निग्धं नैवानन्दकरं प्रोज्ज्वलशिखं प्रोज्ज्वलया शिखया अन्वितं दीप इव
मदीपदुम् नियतम् अविरामं ज्वलतु मदवेष्टे आर्लीक वितरतु, अहोरात्र दिवानिश

चिन्ताचिन्ताक्षिमितनयनः फुल्लराजीववक्रः

सान्द्रानन्दक्षुभितहृदयः कण्टकाकीर्णकायः ।

एकेवेर्यं जननि ! जनने मूर्च्छिमानुत्सवोष्मिन्

इत्युत्तैवागमदनुगतो वृद्धयासौ निशान्तम् ॥ ५६ ।

इति श्रीश्रीवत्सपरिते महाकाव्ये चित्रगत-

चिन्तायोगो नाम प्रथमः सर्गः ।

गुण्यति रात्रौ दिवसे च समकाले निरुद्धा कलङ्कश्या विभुतगारं चन्द्रमूर्तिरिव
इव ते वपुषि गात्रे अतदुम् प्रवसाम सुधाधाराम् अमृतपराङ् आवरामम् अग्रान्
वपुषु पातयतु ।

द्वितीयः सर्गः ।

जरातुरायो जननी कदाचित्
प्रदर्शिताध्वा परिचारिकाभिः ।

समेत्य सुप्तोत्थितेमात्मजं स्वं

जगार्द तेनार्चिं तपादपद्मा ॥ १ ।

माता कथं वत्स । विवाहदीक्षां

न कारयेत् योग्यदेशे कुमारे ।

विनिन्दतीत्यं पुरवासिवर्गः

पुरन्ध्रिवर्गश्च समन्ततो माम् ॥ २ ।

लब्धस्य ते पुण्यपरम्पराभि

र्जन्मोत्सवो वत्स । महासमृद्धरा ।

सम्भावितो नन्दितजोवलोक

स्तातेन ते पात्रविकीर्णवित्तः ॥ ३ ।

दिधीर्षुमात्मानमवेक्ष्य वत्सं

सक्रान्तविश्वं गृहकुट्टिमेषु ।

विचेष्टमान विफलप्रयास

लब्धश्च हृषीं हसता प्रकामम् ॥ ४ ।

* तेन ते तातम वत्सं भवन्त गृहकुट्टिमेषु सक्रान्तविश्वम् मतिफलितप्रयासम्
आत्मानं निजदिङ् दिधीर्षुं चारयिर्षुमिच्छु विचेष्टमानम् विफलप्रयासं कुर्यादयत्न
विशेषचेष्टयापि धारणे अज्ञतकार्यम् अवेक्ष्य हसता सता प्रकामम् अदृष्टे इय
समृद्ध । •

चंक्रम्यमाणं सुत ! जानुनाङ्गं*
 भवन्तमारोप्य रजोविलिप्तम् ।
 शानन्दमोलद्वयनेन सङ्गात्
 उत्कण्ठकाङ्क्षेन चिरञ्च तस्येन ॥ ५ ॥
 गृहीतविद्यस्य समस्तलोकं
 प्रह्लादयन्त्या गुणवत्तया ते ।
 यत् सौख्यमागाच्च तदा पिता ते
 वाग्दृष्टिबीधं नहि तत् कथञ्चित् ॥ ६ ॥
 सञ्जाततारुण्यविलासरागेः
 लोकोत्तरा ते ननु तेन शोभा ।
 प्रीत्या च विस्फारितनेत्रयुग्मं
 दृष्ट्वा तथा शक्तिरलीकिकी च ॥ ७ ॥
 तथाभिषिक्तस्य च यौवराज्ये
 शिरः समाघ्रातमनूनशोभम् ।
 नमस्यती दिग्विजयामतस्य
 गात्रं परिष्वक्तमिदं प्रगाढम् ॥ ८ ॥
 ब्रधूसमेतस्य विहृदकान्तेः
 विधाय ते ज्ञा स्त्रपदे प्रतिष्ठाम् ।
 यदा वनं गन्तुमिषेय तात !
 मया समेती हतभाग्ययासौ ॥

* आर्द्रता चक्रम्यमाणं गृह्यते इति च संशयः (हांसादिभिः अत्र) ।

† तत्र तावत् इति शेषः ।

तदा क्षतान्ते सगणे सगङ्गं
 विलोकयत्येव चतुर्भुजास्ते ।
 दैत्यारिटूना ननु विष्णुलोकं
 निन्युः समारोप्य विमानमेनम् ॥८,१०॥ युग्मकम् ।
 अहं जराप्नुष्टसमप्रधातु-
 र्जाता समासन्नशरीरपाता ।
 यथाहि वत्स स्रुपया समेतं
 दृष्ट्वा म्रिये तं नु विधिं विधेहि ॥ ११ ॥
 समुद्धृतोत्तुङ्गतरङ्गवाह्यं
 यत्प्रदत्तं कुसुमं वहन्तीम् ।
 इरावतीं दक्षिणमिन्द्रसङ्घोत्-
 सुकां यदेक्षे कुटिलं चलन्तीम् ॥
 तदैवमेवं गतगो मनोरथैः
 नयामि कानं सुत ! मे सुपा कदा ।
 इयं नदीवाण्डम्लिताशुशुभतां
 गृह्योत्तमाया पतिपार्श्वमेष्यति ॥१२,१३॥ युग्मकम् ।
 न भाति आपर्यन्ते यथा यपु-
 विंभूपितं हृदिभूपणैरपि ।
 तथैव शून्यं तनयेन ते गृह्यं
 न रम्यमाकल्पगतेदिगोभितम् ० ॥ १४ ॥
 ममैतद्वैश्वर्यमुपां सुतेन ते
 विनाशुवेभं विरमायतेऽनुना ।

अस्मैऽङ्गं स्वादयतां नवं घृतं
 रसानुभूतिर्वद कोट्यशी भवेत् ? १५ ।
 सुवासितं तैरपि तैश्च साधनैः
 सुगन्धिं ताम्बूलमचूर्णंचर्बितम् ।
 अजातरागं रसनेन्द्रियाय किं
 कदापि किञ्चित् स्रदते च पुत्रक ? १६ ।
 तदेव दुःखं ह्यनपत्यताग्रयं
 वयःप्रकर्षेण समं प्रकथ्यते ।
 क्रमात् भराभातमिदञ्च मानसं
 प्रकम्पते क्लाम्यति चावसीदति ॥ १७ ।
 ब्रजामि वैराग्यसृतेषु चेतसो
 निरतुस्तुक्त्व विषयोपभोगतः ।
 यदा तदारोहति मत्स्मृतिं तदा
 विशीर्यतोवाहमसौ नु दुःखरम् ॥ १८ ।
 मया विना का निग्रतं सुधाब्जुधो .
 वसन्त्यपि क्लाम्यति तृणया भृगम् ।
 तुषारसंघातगिलागयापि का
 कुकूलरागाविव पथ्यतेऽनिगम् ॥ १९ ।
 उपान्तसंमोहितस्त्रीचनान्बुञ्जं
 विधुम्बरमानः शत्रुलदधरं वदन्
 प्रसारिताभ्यां जनकेन सादरं
 प्रवेष्टकाम्यामभिनन्दितागमः ;

क्षणं तदङ्गापतने कृतोद्यमः

निहत्य मातुर्धृतकम्बरः क्षणम्
प्रलीभ्यवस्तुपण्यो पुनः करं

प्रसारयन् तद्यदृष्टे वृथाग्रहः ;
विवर्तितग्रोवमपूर्णवासनो

विलोकयन् मातृमुखं चलेक्षणः
तथा दृशः सस्मितनोदितः क्षणात्

नतोर्हिकायस्ततवाङ्गयुग्मकः ;
प्रसृप्तपादा जननीभुजान्तरं

शशोव पूर्वाद्रिशिरः परित्यजन्
तमो नुदन् वक्षसि पुण्यशालिनः

सुतः प्रहृष्टा नभसीव धावति ॥२०-२३॥ कथापत्रम् ।

* अथा शशो प्रसृप्तपादः विस्तृतकर तमो नुदन् वक्षकार नाशयन् पूर्वादि-
शिरः उदयाचलाशिरः त्यजन् विमुच्यन् नभसि आकाशे धावति सत्प्रत्य पतात,
तथा सुतः पुनः प्रसृप्तपादः खलितचरणः जननीभुजान्तरं मातुः वक्षस्यल त्यजन्
तम दृष्टुं नुदन् निश्चिंतयन् पुण्यशालिनः पितुः वक्षसि भावति सत्प्रत्य आयाति
(कृष्णभूतः सन् ?) उपान्तसमीलितलीलनाम्बुजं यथा स्थानस्था विचुम्बमानं पिपा
कृतंमुखमुच्यते, (पुनः *) खलदक्षरं नुदन्, (पुनः ?) जनकेन प्रसारिताभ्यां प्रवेष्टकाभ्यां
वाङ्मयां सादरं अभिमानन्दतामसः भर्तृप्रीडनं एहि इति सदृशं वाञ्छताङ्गधारणं,
(पुनः कथंभूतः ?) क्षणं तदङ्गापतने कृतोद्यमः, (पुनः ?) क्षणं निहत्य मातुः धृतकम्बरं,
(पुनः ?) प्रलीभ्यवस्तुपण्यो विषादात्प्रमानं प्रलीभ्यवस्तु यदीदृशं पश्यन् करं प्रसारयन्,
(पुनः ?) तद्यदृष्टे वृथाग्रहः पिपा अपसारितोवस्तुनि विफलप्रयासः, (पुनः ?)
अपूर्णवासनः अपूर्णेकामः अतएव चञ्चलचक्षुः विवर्तितग्रोव मातृमुखं विलोकयन्,
(पुनः ?) तथा माया इत्या मेघसङ्घेन सस्मितनोदितः अहं गच्छ इति संदास
प्रेरितः, (पुनः ?) नतोर्हिकायः नवीकृतपूर्वभावात् ततवाङ्गयुग्मकः प्रसारितवाङ्गयुग्मकः ।

हताप्यशेषैः परितो जनैरियम्

वधूमृते मे न पुरी विराजते ।

ध्रुवादिनक्षत्रसमाकुलाप्यमा-

निशा विना चन्द्रिकया तमस्विनो ॥ २४ ।

किमित्यकाण्डे ननु वत्स । ससृतो

सञ्जातविहेष इवासि* लक्ष्मणे ?

कथं नु पाणिग्रहणे न सम्भतिं

ददासि ? किं ते वद हत्तमात्मज ! २५ ।

वदोत्तरं न प्रतिपद्यसे कथं

विवाहदोचामधिष्ठित्य मन्त्रिभिः

सुतासु पृच्छासु ? कथं तवेदृग

गरोरसाट् क्रमशः प्रकृष्यते ? २६ ।

त्वटेकपुष्पा च जरातुराग्नारहं

कथं नवा मन्मथमोक्षमे चणम् ।

इमा त्वदाकस्त्रिकाश्चित्तविष्टति

भजन्ति द्रु खं प्रममोक्ष्य मन्त्रिणः ॥ २७

इति श्रुत्वा सृदु मातरि क्रिया

विनम्रवह्ने च श्रुते निरुत्तरम् ।

नृपस्य धात्री जरती पुरोधसा

तदेव चित्रं समुपानयत् द्रुतम् ॥ २८ ।

ततः परं मन्त्रिवराः प्रहृष्टाः

ममागतास्तथ, गृह्येत्तपूजा.

निपेदुरर्हे परिवर्द्धरस्ये

चेत्त्रासने मृत्यजनोपनीते ॥ २६ ।

सम्बोध्य धात्री नृपमातरं तत्

चित्तं प्रसाध्यारभताभिधातुम् ।

अस्यैव कश्चित् किल चित्रसेन-

नामा नृपः शुद्धविशालवंशः ॥ २७ ।

तस्यात्मजेयं, प्रतिरूपमेतत्

यस्याः समाकर्षति पश्य नेत्रम् ।

वत्सं प्रतिलेन दरोतुमेनां

स्वप्ने समादिक्षत सिन्धुकन्या ॥ २८ ।

पुत्रोऽयमस्यामिति बडभावः

तदेतयोरीभ्यसमागमाय

यतध्वमस्यासमयातिपात-

क्षमः मनस्तादृशमेव तस्याः ॥ २९ ।

तस्या निगद्येति निवृत्तवाचि

धात्र्यां पुरोधःप्रमुखाद्य सर्व्वे ।

‘आशास्य एष ह्यनुरूपसङ्गः’

इत्येकवाक्यं सुदिता विवदुः ॥ ३० ।

लग्ने विशुद्धे च तिथौ शुभायां

तयोर्द्वयोः काङ्क्षित एव योगः ।

उत्कण्ठकः स्वेदजलप्रसिक्तः

सम्पन्न आसीत् परया सन्ध्या ॥ ३१ ।

*. असमयपातक्षमम्—कालक्षेपासद्विषय मन इत्यस्य विशेषणम् ।

रूपानुरूपां न पतिश्च पत्नीं
 प्रापेति मेने हि वधूर्नवोढा ।
 विरूपमेकान्तमभव्यमीशं
 पत्नी गतेत्येव वरोप्यमंस्त ॥ ३५ ।
 विभूषयत्येव वरो यथा वधूम्
 अलकरोत्येव तथा वधूर्वरम् ।
 परस्परालकरणात् तदा समाम्
 अमस्त ता भूषणभूष्यता जनः ॥ ३६ ।
 हरमिव गिरिकन्या सिन्धुपुत्रीव विष्णुं
 मधुमिव वनभूमिर्वारिद चञ्चलेव ।
 यशधरमिव चित्रा रोहिणी वा सुकेशी
 नृपतिमिममुपेता राजते राजबाला ॥ ३७ ।
 इति समगुणयोगप्रीतिमासाद्य पौरि-
 श्वनुदिशमुपयातेष्वेवमेवं वदत्सु ।
 बहुविधबहुभूष्यैर्वर्द्धितयोश्च दायैः-
 नृपतिरगमदन्तः कान्तया चिन्तया च ॥ ३८ ।
 इति श्री श्रीवत्सुचरिते महाकाव्ये चिन्तापरिणयो
 नाम द्वितीयः सर्गः ।

तृतीयः सर्गः ।

लोहदण्डहतिभिः सुरचितं
शक्रकाननमिवापरं चितौ ।
अन्विरावतिः विशालमद्भुतं
हृत्त्रिमं कुसुमकाननं वभौ ॥ १ ।
यस्य दर्शकमनोऽनुरञ्जिनो
निर्मितौ रुचिरलौकिको शुचिः ।
आनुकूल्यमभजत् परस्परम्
'तादृशञ्च नरशिल्पकौशलम् ॥ २ ।
येन कापि हतिलम्बिनो लता
श्यामला कुसुमचारुहासिनी ।
आगते नमति यश्च मारुते
धीरसुन्नतशिरा गते पुनः ॥ ३ ।
उत्पतत्पतदन्निव्रजा परा
वायुकम्पितमनोघ्नपक्ष्वा !
'दीव्यतोव शितिकान्तिकन्दुकैः
सञ्चितं मिपति पुष्पजालके ॥ ४ ।
चित्रचारुकुसुमैश्चितासिता
धारयत्युपवनत्रियोऽपरा ।

श्यामलातपविकीर्णचिचिता-

च्छादनद्युतिमसौ विकम्पिताः ॥ ५ ।

सौरभाकुलमधुव्रतासयी

मण्डलाकृति निवहपङ्क्तयः ।

यत्र काचमयविष्टरस्थिताः

भान्ति पुष्पतरवः क्वचित् क्वचित् ॥ ६ ।

पल्लवस्तवकसंछलद्भ्रुतिः

सौष्ठवेन रुचिरो निमगीतः ।

पश्य भाति नितरा तदन्तरेऽ

शोक एष विहरद्विहङ्गमः ॥ ७ ।

कर्णमूल इव किञ्चिदादरात्

गुह्यमालपितुमस्य मालती ।

धीरसुव्रतलताततिः क्रमात्

पश्य कण्ठमुपगुह्य कर्पतिः ॥ ८ ।

* चित्रकारकृपुने नागावर्षेणुषे चिता व्याता क्वचिता क्वचिता विकम्पिता
वायुधाःलता ससौ अपरा लता उपवनयिष उपवनस्य चविहायशा देव्या
श्यामलातपविकीर्णचिचिताच्छादनद्युति श्यामल क्वचरषेणु चातपे रौद्रे विकीर्ण-
श्रीवृत्तार्थं प्रसारित विचित्र व्याकुलमनोहर यत् आच्छादन वारासधीविलसत्
तस्य द्याल श्रीर्मा तद्युतिमिष द्युतिमिषयै चारयति विमर्शि स्वय वनदेव्या तादृश
वस्तवत् श्रीमते ।

† तेषां पुष्पतरवामध्यस्थली ।

‡ मालती मालतीलता नाविद्याय धीरं शने शने अश्रुतलतातति अश्रुता
अत्यापिता लतायति प्रशास्तासुमुह्वा बाहुलताय पर्या तादृशो सती अस्य अशोकस्य
नायकस्य च कर्षेणुषे किञ्चित् गुह्य रक्ष्य आदरात् आलापयतिव क्रमात् कण्ठ
द्विरोदेष श्रीवास्य उपगुह्य धृत्वा आलिङ्ग्य च कर्पति मनयति परम् ।

मत्समचमियतो विन्नज्जते-

त्युद्यरोपवगतोऽतिमुक्तकः ।

वायुनेरितदलच्छलादिमां

तर्ज्जयन्निव विनीक्यते क्षणम् ॥ ८ ।

यूयिका च नितरामपवपा

भृङ्गगुञ्जितमिषेष तत्क्षणम् ।

गीतमारभत एव, किं कदा

सज्जति गणिकयेदृगे विधौ ॥ १० ।

भ्रूकुटो प्रचलभृङ्गरूपिणी

कुर्वती कुलभवापरा सता ।

कर्पतीय भुजबल्लिवेष्टितां

सल्लिकां विगदमन्दहासिनीम् ॥ ११ ।

नताप्रतानैः प्रतिविध्यमान-

रविप्रवेगो हचिरावसोकः

उत्कन्धरं ग्रामतया मयूरेः

विनीपरमानो धनगद्विधिसैः ;

मर्ष्यस्य तापस्य महानिषादि

विनीदनस्यानमिषाधिटेव्याः

नैसर्गिको यत्र सुखप्रवेशः

क्वचिन्निकुञ्जः प्रतिभाति मञ्जुः ॥ १२, १३ ॥ पुष्पक

अथ न ते दृष्टिपथ प्रयातः

दून नु वासन्ति* । शुभे । गुणज्ञे ।

तेनैव तस्या खलु दण्डकायाम्

अद्यापि वासव्यसनित्वमेपि ॥ १४ ॥

समानगोपैर्मंसृष्टै समन्तात्

सञ्चकच्छा निविडैश्च शटेः

नानाविधै स्त्रिग्धमनोज्ञपर्यै

सुसेव्यतीरा फलपुष्पवृक्षै ,

तीर्थैर्महद्भिः† सुकरावगाहा

रस्या सपद्मामलजीवनाः‡ च

राज्ञीव क्वचित् सुलभास्तर्हि §

यवास्ति चैका रमणीयवापी ॥ १५, १६ ॥ पुष्पकम् ।

अनुत्तरङ्गे सुकराच्छतोये

विभाति यस्या प्रतिविम्बमाला ।

जानीमहेऽधःशिरसो द्रुमास्त

ज्जलं प्रविष्टा परिमातुकामा ॥ १७ ॥

* दण्डकारण्यस्य अधिशाची देवीति भवमिति ।

† तीर्थे — स्त्रीपदाने सुसन्निविष्टादात्मय ।

‡ यद्यथा चमलश्रीरनाथ छवरीना सलुश्रीका च, जम्बलजना चकलस्य चारणा च ।

§ सुलभास्तर्हि — सुलभाजला सुलभास्तर्हि ।

कठोरनादेन मरालराजो*

वित्रासयन् कच्छचरीं वलाकाम् ।

वितत्य पक्षी नतकण्ठनालः

पतत्यसौ द्राक् सलिचे सशब्दम् ॥ १८ ।

तत्पातसञ्जाततरङ्गरेखा

विशृङ्खलान्दोलितविम्बपङ्क्तिः ।

अकाण्डविघ्नोपहतेन धत्ते

तुलां कवेयित्तपटेन वापी ॥ १९ ।

कलं सशब्दोच्छलदच्छ्वारिः

उत्सस्य यस्मिन् कृतकस्य नादम् ।

उत्कर्णमाकर्ण्य कुरङ्गशावो

बभ्राति शय्यप्रणयेः* न चित्तम् ॥ २० ।

क्वचित् शयाना करटेन टेहात्

व्याकृष्टकीटा सुखमोलिताक्षी ।

उच्चस्तकाकं परिभिन्नगात्रं

तुठत्यसौ पश्य मृगो धरण्याम् ॥ २१ ।

सर्पाकृतिं मारुतनर्त्तमानम्

उद्विज्जभेदं क्वचिदोच्चमाणः ।

भुजङ्गवेदं कृतघातयत्रो

व्याप्लवस्तो भ्रातृति स्तौलकण्डः† ॥ २२ ।

स्वयं सुरुच्यैव शरीरवत्या

निर्दिष्टनिष्माणदिशोपदेशः ।

* शय्यप्रणये घातमाचंभायाम् तद्वचने दृश्य । † स्तौलकण्ड - मण्डूक ।

अन्यत्र मेरोरिव वैजयन्तः

सहस्रनेत्रेचितकारुकार्यः ;

सुकारुकार्यैः परिहृष्टतयोः

प्रमाणशुद्धा रुचिरायलोकः

शङ्खोज्ज्वलो दीपितदिग्बिभागे

सूतीं यशोराशिरियास्य भर्तुः ;

विज्ञानजैर्भूषणवसुजातै-

विशोभमानो नयनाभिरामैः

गर्वकङ्कितुः स्यपतेषु तत्र

प्रासाद एको नितरा विभाति ॥२३-२५॥ विशेषकम् ।

अन्तःशोभा सुलभकुतुका द्रष्टुकामिव यान्तो

सभ्या यस्य प्रतिहतगतिः काचरुदे गवाक्षे ।

विद्युद्दामस्फुरणरुचिरा बालिका प्रखलन्ती

धृत्वाकैश्च प्रविततकरेणाङ्गमारोप्यते द्राक् ॥२६॥

* वैजयन्त — इन्द्रप्रामाद सहस्रनेत्रेचितकारुकार्य — यथा वैजयन्त सहस्रनेत्रेण इन्द्रेण ईषित कारुकार्य यथ तादृश तद्यथै श्रीवत्सवारात सहस्रनेत्रे ईषितम् कारुकार्य यथ तादृश ।

† सुलभकुतुका शिष्टत्वात् जातकौतूहला अतएव अन्तःशोभा अन्तः अन्तरम् गृहाभ्यन्तरम् शोभां स्त्रीदृष्टौ द्रष्टुकामेव अश्लीकयितुं जातसृष्टेव अतएव शोभा तद्दृशंनार्थं घावन्ती यस्य प्रासादस्य काचरुदे काचैव अरुदे गवाक्षे वातायने प्रतिहतगतिं वारितश्वेसा विद्युद्दामस्फुरणरुचिरा विद्युद्दामस्फुरणवत् रुचिरा भनीजा प्रखलन्ती खलितपदा पतनीन्द्रुद्धौ बालिका अत्यश्लाघ्यमा सभ्या (उपाराग) प्रविततकरेण विक्षारितकिरणेन विक्षारतस्फलेन च अकैश्च सूर्येण विना च द्राक् क्काटात् धृत्वा गृहीत्वा अङ्गम् गृहीतम् आरोप्यते नीयते । यत्न गवाक्षावरणं काचे उपारागं प्रातःप्रातः विचिन्ना प्रभाम् उपरागं यत्न विद्युत्

अथैकदासावभिषेककाले

रोधोलताच्छत्रतया सुशीते ।

विहर्तुंकामः सरसीजलेऽगात्

श्रीवत्सराजो वनितासहायः ॥ २७ ।

क्रमेण सोपानपथावतारात्

शिञ्जानभूषा सुकवेर्यथा वाक् ।

चिन्ता पदक्षेपमनीरमा ताम्

उत्सस्तहंसां सरसीं चकार ॥ २८ ।

जल विशन्त्या च तथा सहावम्

अभ्युक्ष्यमाणः करमुक्ततीयैः

करो करिण्यैव रराज भूपः

आनन्दमन्दोहनिमोलिताचः ॥ २९ ।

वृषेण नुवैः सलिलैश्च चिन्ता

विताडिताक्षो परिवर्त्य वक्तम् ।

क्षयं रराजाम्बुदवारिधारा-

हतावभुग्नाम्बुजपद्मिनीव ॥ ३० ।

चिन्ता गुरुशोणिपयोधरत्वात्

आत्मानमुद्धोद्धुमशक्तुवाना ।

पतीर्यया सा क्षणमम्बु वात्सा

स्रवत् स्रवत् स्रवत् स्रवत् ॥ ३१ ।

सुखं च विवसति पथात् नृप्ये समपोदिते स राग. निवर्तते इति प्रकृतार्थे ।
यथा कार्त्तिके बालिका पिच्छले यौथे स्थलितपदा स्रवत्सारी पिशादिना भट्टिता
समेत्य हर प्रदाय गृहीत्वा क्रीडे प्रियते तथा पूर्वसभ्यापि अत्रैव इत्यर्थः ।

प्रसारयन् सन्तरणे पटुत्वात्
 सकोचयन् वाद्ययुगं च राजा ।
 वारत्रयं संभवमान एव
 ततार वापीं मुखराण्डजालिम् ॥ ३२ ।
 मुदा तदुत्पीडितवारिवृन्दं
 प्रसर्पदङ्गाय तटं समाप्तम् ।
 पत्युः क्षिते । पश्य विचेष्टितं किम्
 इतोव तस्यै गदितुं प्रवृत्तम् ॥ ३३ ।
 उन्मज्जदारात् वदनं प्रियायाः
 प्रियं समालोक्य विमथ्यमानात् ।
 अशोनिधेस्तु विधुमुत्तरन्तं
 सम्भारं वृष्टान्तधारमुग्धम्* ॥ ३४ ।
 कोकिलैरथ स्वद्विरञ्जसा
 स्वागतीकृतमिव प्रमोदितैः
 वायुनेव चलता च वीजितं
 पादपैरिव सुमैः† कृतार्चनम् ;
 सौरभभ्रमिमतभृङ्गजालकं
 ज्योतिरारुणितसर्व्वकाननम्

* इयं पाठे श्रीवत्स चरितम् मुग्धे उन्मज्जते स ललात उन्मज्जते इत्याद्याः
 विन्ताया वृष्टान्तधारमुग्धं वृष्टा स ललात अमृतधारा जलधारा यस्यात् तत् अतरव
 मुग्ध मनीषं वदनं मुखं विलीक्य विमथ्यमानात् सुरादुरे क्रियमानमन्यनात्
 अशोनिधे सावरात् उत्तरन्तम् उत्तिष्ठन् वृष्टान्तधारमुग्धं वृष्टया जलधया अमृत
 धारया सुषामारवा मुग्ध मनीषर त तं विधु चन्द्रं सम्भारं कृतवान् ।

† सुमैः कुसुमैः ।

प्रादुरास सहसा तिरोदधत्

तिग्मसीरकरमात्मतेजसाः ॥ ३५, ३६ । युष्मकम् ।

स्य्यालकैश्च न्नकपोलभागं

समेघलेखं निपतत् नमस्तः

उद्भासयत् काननमंशुजालैः

पूर्वं विधोर्विम्बमिवातिदूरात् ;

प्रोषोदयात् तत्परमीव सम्यक्

विलोलनेत्रं विचलाद्द्विरेषम्

सनालमभोजमिवातिरम्यं

वातेन नुन्नं किल मानसोत्थम् ;

अतुल्यविष्वोकमुखं दधानां

सम्यग्विभक्तायवेति नारीम्

निमेषशून्येति सुराङ्गनां कां

पाशाक्षहस्तेति, हरिप्रियां ताम् ;

उत्कन्धरः स्तम्भितवत् सुहृत्तं

निस्पन्दनेत्रो जलमग्नदेहः

• अद्य अक्षया अक्षया इतिः कल कृत्वा, प्रमोदते, कोकमे स्वागतीकृत-
मिव, चलता वायुना शीघ्रतमिव, पादपे. सुभेः पुष्येः कृताशनामव, सीरमभगित-
भङ्गजालकं सीरमेक वायव्येन आगतम् उद्भास्यते भङ्गजालम् अलिपुत्रो न
तादृशम्, अक्षयसम्यकाननम् अक्षयतम् अक्षयार्थेति, रुच्यं काननं येन तत्र
तादृशम् आत्मतेजसा स्वभावात् तिग्मसीरकर इष्यते सूर्यविरुधं तिरोदधत्
आश्वाद्यत् ज्योतिः किमपि तेज अक्षया अक्षयित प्रादुरास द्यौःसीरकरता
नवम् ।

ददर्श पथात् द्रुतमुत्थितः सन्

स्थितामभूमिस्त्वग्मेत्य हृष्टः ;

स्त्रग्ने मया या किल दृष्टपूर्वा

सैवेयमप्राकृतमूर्त्तिरम्बा

ब्रुवाण्यैव सह धर्मपदम्

भक्त्या विनोतः प्रणनाम राजा ॥३७-४१॥ इत्युक्तं

वन्दारुमन्दारमनोज्ञवल्ली

देहद्युतिद्योतितदिग्विभागाम्

मन्दस्मितानन्दितभक्तवन्दां

फुल्लारविन्दार्पितपादपद्माम् ;

• ततः अलमग्रदेहं सतकम्बरं सुहृत्सं सन्धितवत् निश्चन्दनेषु नृपं पूर्वं विदुः
 कृष्णालके कृष्णवर्णे चर्षुङ्कुन्तले कृष्णरूपोत्तमानस्य सात्त्विकगण्डम्यं अतएव स
 लेखमने चक्षुःशुश्रूष्यते गमसा आकाशगतं निपतत अंगुजाते ज्ञानमम सङ्गा
 उच्चवलीकुर्वन्त, विधीयन्त्येव विस्वमिव अणुलमिव लक्ष्यमाणम् ततपरमेव परा
 एव सम्यक् श्रीबीदयात् कलनालदशनात् स्थिलनेषु गमनवशात् अक्षलवत् स
 माणं ननु दक्षिणं तादृशम् अतएव विश्वल दुरेफम अतिरथं मानसोत्थं सा
 सरोरुचरात् वातेन'सुप्त वायुना भूतलाभिसुखं धान्दितं धनात् सुखालदण्डमधि
 अधीगमिव पदमिव प्रतीयमानम् ईदृशम् अगुल्यविष्योकमुखां नरुपमसौन्दर्यं
 मुखं वदनं दधानां धारयन्तीं क्लमेण सम्यक् विभक्तावयवा सम्यक् श्रीधराय्य
 गठना इति इति हेतोः कारिं या काञ्चित् लज्जितां ततः निमेषशून्या निवस्यन्दनरा
 शत इति हेतोः यां काञ्चित् सुराङ्गिनीं ततः पाशाचदस्तादृशे पाशमं च
 दधती इति इति हेतोः तां हरिप्रियां लक्ष्मीं ददर्श पथात् द्रुतम् उत्थित
 अमृमिस्त्वग्मेत्य हृष्टः मया स्त्रग्ने या किल दृष्टपूर्वा सैवेयमप्राकृतमूर्त्तिरम्बा
 ब्रुवाण्यैव सह धर्मपदम् भक्त्या विनोतः प्रणनाम राजा ॥३७-४१॥ इत्युक्तं
 वन्दारुमन्दारमनोज्ञवल्ली देहद्युतिद्योतितदिग्विभागाम् मन्दस्मितानन्दितभक्तवन्दां
 फुल्लारविन्दार्पितपादपद्माम् ;

अचिन्तनीयोपगमां विलोक्य

निश्वासमोक्षेपि निवृत्तवृत्तिः

अमन्दमानन्दमवाप्य यावत्

स्तोतुं नृपः प्रक्रमते सभार्य्यः ;

तावत् समायान्तमतीयभीमं

नोलीत्पलश्याममनूनकायम्

भूकम्पनुदासितयैलदर्शं

ददर्श कश्चित् पुरुषं विदूररात् ॥४२-४४॥ (विशेषकम्)

वित्रासितद्रावितजीवसंघः

शनैः समेत्य क्षितिपं जगाद् ।

शनैश्चरोक्षं नृप ! सूर्य्यपुत्रः

त्वामागतः संशयनीदनार्थम् ॥ ४५ ॥

हरिप्रियेयं जलधेस्तनूजा

छायोदरादस्मि कृतात्मलाभः ।

निष्पन्नपातो वद सम्प्रधार्य्य

प्राधान्यमस्या भयया समेति ॥ ४६ ॥

निगम्य वच्चाहतवद् स राजा

तस्यो क्षणं किंप्रतिपत्तिमूढः ।

अथाथ नय्यप्रहृतिर्नतस्त्राम्

प्रोवाच बडाञ्जलिरेनमेवम् ॥ ४७ ॥

सुरैरसाध्यं सहस्राङ्ग ! महिषः

कथं समाधातुमर्त्तं भवेदिदम् ।

तथापि यत् नाथ ! नियोजितस्त्वया

• विचार्यं वक्ष्ये तदहं यथामति ॥ ४८ ।

परेद्यवि प्रातरहं ग्रहेश्वर !

प्रबुद्ध एव प्रयतः सदोच्छे

प्रयापयिष्ये समय निराकुलः

प्रतोच्छमाणो भवतोः शुभागमम् ॥ ४९ ।

तयेति तस्मै प्रतिशुश्रुवानसौ

श्रिया समेतस्तदुपान्तवर्त्तिभिः ।

समोक्षितः साद्भुतमात्मजो रवे-

स्तिरोद्धे पश्यत एव भूपतेः ॥ ५० ।

नरपतिरपि तं शनेर्निदिश

मनसि दधत् भवन प्रियानुयातः ।

किमिदमुपनत न बोद्धुमोगो

न च शुभमेतदिति प्रतर्क्य यातः ॥ ५१ ।

इति श्रीश्रीवत्सचरिते महाकाव्ये

विवदमान श्रीशनेश्वरसन्दर्शनो नाम तृतीयः सर्गः ।

जयेति जीवेति च भङ्गतिच्छलात्

उदीर्यते चाविरतं मधुन्नतैः ॥ ५ ।

निलीनभङ्गैः कुसुमैः सुलोचना

तताङ्गुलिद्यम्पककोरकैरियम् ।

विभावरी दर्शयतीव वल्लभं

प्रियां वयस्यां स्यलपद्मिनीं सुदा ॥ ६ ।

इयञ्च तं वीक्ष्य सुदा हसन्मुखी

गतव्यलीका नितरां विकाशते ।

सखीं समीक्ष्य प्रियसङ्गगर्बितां

न का समभ्येति परां सुदं सखी ॥ ७ ।

विधोः करस्पर्शभिया सरोजिनी

प्रणीय संकोचमलं स्वमङ्गकम् ।

समाकुला तिष्ठति, का पुरःस्थित

विलोक्य हृष्येत् प्रतिनायकं सती ॥ ८ ।

शिरोधरा सा विनमय्य भासते

जगत्सु या सूर्यमुखोत्पुदीर्यते ।

परस्य पुंसः पुरतो विनमृता

पतिव्रतायाः खलु शोभतेतराम् ॥ ९ ।

विभाति सर्वं विशदान्तरं जगत्

वितापमुद्गाहितवस्तु शीतलम् ।

परम्यमप्येति सुरम्यतां विधीः

विराजमाने ह्यनुकूलतां गते ॥ १० ।

सलीलखेलत्तुहिनांशुदोधितिं
 तरङ्गयन् निर्भरिणीं मुहुर्मुहुः*
 प्रनर्त्तयन् पुष्पितवल्गरोततिं
 ससन्धुमोद्गान्तमधुव्रतातियिम् ;
 परागमुष्टिं नवकुङ्कुमारुणं
 किरन् सलीलं विशटे दिशां सुखे ।
 विचालयन् उत्कलिकासमाकुलां
 मुहुर्मुहुस्तां नवमालिकालताम् ;
 सकीतुकं विश्वयवन्धनं क्षण
 हिरैफवन्दानुगतं ससौरभम्
 निपातयन् भूमितले च नीलिका-
 प्रसूनराशिं शुभलाजविभ्रमम् ;
 विशन् गवाक्षेण गृहं परस्त्रियाः
 जिह्वीर्षुरङ्गादिव किञ्चिदोष्णितम्
 “इयं मृगाक्षी चतुरा दिधीर्षया
 ऋत्नेन निद्राल्युत तत्त्वतस्तथा”
 इतोच्चितुं भीत इव खसन् शनैः
 मरुत् समाकर्षति तत्पटाञ्चलम् ॥११॥ १४ कलापकम् ।

* सलील खेलनी तुहिनांशुदोधितिं राक्षसाल यथा तादृशी
 निर्भरिणी नदी मुहु मुहु तरङ्गयन् सञ्जाततरहा कुर्वन्, ससन्धुमोद्गान्तमधुव्रता
 इति ससन्धुमन उद्गान्ता उत्पतन्त मधुव्रता धमरा एव चतिययो सधुदानार्त्तनी
 यथा तादृशी पुष्पितवल्गरोतति रुद्रातकुसुम सताजाल प्रनर्त्तयन् कम्पयन् नव-
 कुङ्कुमारुच परागमुष्टिं विशटे दिशा कुकुमा नायिकानाथ सुखे प्रारम्भे वदने च
 सलील * किरन् विश्वयन् उत्कलिकासमाकुलान् उत्कलिकाभि कुङ्कु

श्रीवत्सपरितम् ।

हिमप्रभेऽभ्वे परितः स्थितेऽम्बरे

प्रयाति मन्दच्छवितां क्षणं विधुः

क्षणं तिरोधाय लवे तडित्वतो

गते च धत्ते लसदंशुतां पुनः ;

प्रविश्य च स्नेन करेण चित्रित

सुरायुधाम शकल पयोमुचाम्

विचित्रवस्त्राञ्जलसद्वतं क्षणं

वराङ्गनावक्त्रमिवावभासते* । १५, १६ । युष्मकम् ।

उतकण्ठया च समाकृता व्याघ्रा पीडिताश्च ता मन्मथालकालतां काचित् विराड्शोच
सुष्ठु विचालयन् विचालतां व्याकृताश्च कुर्वन्, शुभलाजविभ्रमम् आचारलाजाञ्जल
वत् प्रतीयमान निम्नयवन्मन्त्रिणिलङ्घन द्विरफण्डानुगत ससीरम नीलका
प्रमूनराशि शफालिकापुष्पनिकर भूमतले सकीतुर्कं चण निपात्यन्, गवाक्षेण गृह
विशन् प्रविशन् वरस्त्रिया कल्याणत उत्तमाङ्गनाथा अङ्गात् किञ्चित् ईक्षितम्
अङ्गरागसीरमम भूषणश्च जिह्वीर्धुरिव शीरयितुमिच्छरिव लत्यमाण, इह चतुरा
सनाधी दिधीषंथा सम धारणेच्छया श्लेष्म निद्राति उत अथवा तन्वत तथा
स्वल्पतो निद्रात इति ईक्षु भौत इव दृश्यन् शनै बहन् निश्चास श्लेष मरत्
वायु (कम्पदम्) दत्पटाञ्जल तन्वा वराक्षया वसनाक्षरं समाकर्वन्ति आपिपति ।

* अम्बरे आकाशे हिमप्रभे शुभे अर्धे मेघे परितः उज्वल स्थिते सति विधु
यन्त्र क्षण मन्दच्छविता स्नानशान्तिता प्रयाति प्राप्तीति, तडित्वत मेघल लवे खण्डे
क्षणं तिरोधाय आच्छाद्य गते अपसृते धृति पुनः भूवः लसदंशुतां उज्वल-
कान्तिता धत्ते धारयति विधुरिति शेष, चण स्नेन करेण चित्रणेन इक्षेत् च चित्रितम
अतएव सुरायुधप्रम शकलसु सदृश पयोमुचाम् अर्धानां शकल खण्ड प्रविश्य
विचित्रवस्त्राञ्जलसद्वत नानावर्णवस्त्राङ्गत वराङ्गनावक्त्रमिव उत्तमाङ्गनासुष्ठु
मण्डलमिव अवभासते श्रीभक्ते विधुरिति शेष ।

तथा त्रिया तेन च सूर्यसूनुना

परिदुरागत्य यदानुयोक्ष्यते,

किमुत्तरं दास्यति तद्विनिर्णयं

विधाय राजा सचिवैः समन्वितः ;

विवेश चिन्तासदन, विलोक्य तां

निशि प्रयान्त्यामपि गाढतां तथा

श्लथालकां दुर्मनसश्च जाग्रतो-

मभूच्च चिन्ताकुलमानसो भृशम् ॥ १७, १८ ॥ युष्मकम् ।

ज्ञात्वात्प्राप्तोद्भवप्रकारशोभसौ

उपेत्य पार्श्वं परिशङ्कमानः ।

प्रमृज्य हस्तेन वापोलपाति

वाष्पोदकं तामवदत् स चिन्ताम् ॥ १९ ॥

किमित्यकाण्डे वद कोमलाङ्गुलि-

च्छटे कराजो वदनेन्दुमण्डलम् ।

निवेश्य वाष्पाकुललोचना प्रिये !

सगद्गदं रोदिषि सुक्तभूषणा ? २० ।

त्वयि प्रकृष्टप्रणया निसर्गतः

सहोदरा मे कमलामलक्रिया ।

अपत्यतथाभ्यधिकं सदा त्वयि

प्रसूः शुभे स्त्रियति मत्तकाश्रिणि !* ॥ २१ ॥

समग्रशक्तौ मयि जीवति प्रिये

विमानना स्यात् परतः कथं नु ते ?

क इहकोपस्य हि जायतो हरेः

सटा समाकर्षति सञ्चिजोविपु. १ २२ ।

त्वदेकहार्दस्वटधीनजीवित

स्वदेकजानिर्निपुणं विचिन्तयन् ।

न सत्तये स्वल्पमपि स्वसयय

प्रिये विनोतिसखलन बहुक्षमे । २३ ।

तदद्य किञ्चित् किमु सुप्तया त्वया

व्यलोकिके हार्दस्वद्वाननं मदाश्रयम् ?

न चित्रमेतत् स्वपतोपि हार्दिनी

विभावयत्येव मनोऽविनोतताम् ॥ २४ ।

न जानता तन्वि । मया कदापि ते

व्यधायि पापणं, ननु वेत्सि कार्यत ।

अजानता चेत्, तदबोधपूर्वक

कृत तथा नूतनमित्युपेक्ष्यताम् ॥ २५ ।

निदानमाधे. किमु निङ्गुपे प्रिये ।

चिराय मद्य परिपृच्छते वद,

वदाद्य चाभाष्यमपि त्वदाश्रित

न तन्वि ! किं मा गणयस्यकारणम् ॥ २६ ।

इति प्रियेणाभिहितं श्रुत्वा ललात्

ततः समुत्सार्य सुखेन्दुमण्डलात् ।

तदाननासक्तदृगित्यमाकुला

वरानना प्रक्रमते स्म भाषितुम् ॥ २७ ।

कियच्चिरं कुत्र च किंविधं तपः

सुदुष्करं शैलभुवाप्यपर्णया ।

कृतं मया, येन भवाद्दृशोऽधुना

चिरानुकूलः पतिरापि वल्लभ !* २८ ।

तपस्तु तावत् कृतमेव, यावता

भवद्विधः सत्पतिरेव लभ्यते ।

भवन्त्यपुण्या बहवोपि संसृती

न लक्ष्ये मामिव किन्तु कामपि ॥ २९ ।

स्थिरप्रसादस्य समयसम्पदो

मदेकजानिर्भवतः प्रसादतः ।

अरुन्तुदान्या न, विहाय तां व्यथां

स सूर्यसूनुः किल यां करिष्यति ॥ ३० ।

यदा पापः सौरिः सति सुरसमाजे सुचतुरे

भवन्तं सप्राप्तो ननु विवदमानः कमलया ।

तदा ज्ञातं राहुर्विधुरविधिनामा कलयितुं

सुखेन्दुं पूर्णं मे विकटवदनं व्यादद इति ॥ ३१ ।

क्लेशप्रदा पत्युरलक्षणेयं

चिन्तेति वक्ष्यन्ति समस्तलोकाः ।

तत् संस्मरन्त्या मम पश्य मूर्धा

विघूर्णते सोदति गात्रबन्धः ॥ ३२ ।

* हे वल्लभ ! अपर्णया, तपश्चरणकाले पयभक्ष्यमपि अशुर्व्यत्या शैलभुवा
पावत्या सुदुष्करं किंविधं तपः कियच्चिरं कुत्र मया कृतं, येन तपसा अधुना भवाद्दृश
चिरानुकूलं पात, अपि मया प्राप्त ।
† मद्यं यतुम् ।

निर्मांसदेहोऽतिकरामदर्यः

सुकोदरः शमशुभ्रटावकीर्णः ।

नोनोत्पन्नामः पृथुकोटराक्षः

प्रतिक्षणं दृश्यति सूर्य्यं सन्तुः ॥ ३१

अन्तरोक्ष इषोत्कीर्णो

निष्पूत इव चक्षुषोः ।

पश्य भीषयते शम्भुत्

मामयं यमसोदरः ॥ ३४ ।

इति वृषाणां गुरुकम्पकातरां

विलोलनेत्रां दयितां पिचेतनाम् ।

भुजे समावेशितकम्बुकम्बरां

नृपः समाग्रासयितुं प्रचक्रमे ॥ ३५ ।

अस्यत्र कश्चित् विधिरित्युदाहृतो

यद्रोचतेऽस्मै कुरुतेऽयमाशु तत् ।

समस्त एव तदधीनवृत्तिनि

प्राणेशि ! किं तत् रुदितैः प्रयोजनम् ॥ ३६ ।

सर्व्यं कृत तेन शनैश्चरेण

कच्छं महत् घोरमिवाण्यं तत् ।

समुत्तरीयामि वरोरु । पीत-

कल्पेन वृत्तेन तवैव नूनम् ॥ ३७ ।

* ई वरीरु । पीतकल्पेन अर्धवयामवस्थेन तवैव वृत्तेन चरितेन पातिप्रत्वेन नूनं तेन शनैश्चरेण कृतं सर्व्यं तत् कच्छं कष्टं घोरम् अर्धवयसि च समुत्तरीयामि ।

अज्ञातगतयामेयम्

एवमासक्तचेतसोः ।

जाग्रतोरेव नो कान्ते !

† : क्षयं याता क्षणात् क्षया ॥ ३८ ।

रात्रिर्गता वहति पश्य विभातवायुः

कूजत्ययं पिकवरस्तव पञ्जरस्यः ।

अस्याः स्तजः सुमनसः* सुमनस्तयेताः

दृष्ट्वेव ते गतिमिमां भलिनोभवन्ति ॥ ३९ ।

इन्द्रोविहारभवने गगने विकीर्णं

पुष्पोपहारमिव सुन्दरसृचजालम् ।

अस्मै परेद्युरिव दातुमियं नु सन्ध्या

रक्तांशुकाञ्चलहतं कुरुतेऽवचित्यन् ॥ ४० ।

लब्धोदयस्य पुरतोऽतिविनीतभावं

मिच्छस्य साधुचरितः पुरुषो हि धत्ते ।

आवेदयन्निति रवेर्वसुपालितोयं

चन्द्रोऽस्तमेति तमवेक्ष्य विलीनशोभः‡ ॥ ४१ ।

* सुमनसः.—पुष्पाणि परदु खङ्गातरा स्त्रियश्च ।

† इयं सन्ध्या स्या इन्द्रोः विहारभवने गगने विकीर्णं विचित्रं सुन्दरम् अञ्चजालं नक्षत्रसमूहम् अवाचस्य एकोकशो मृष्टीला परेद्यु आगामिदिशि अद्ये इन्द्रे दातुमिव दातुकामिव रक्तांशुकाञ्चलहतं रक्तवस्त्रप्रान्तं सस्याप्युं निरहं कुरुते ।

‡ साधुचरितं सञ्चारणं पुरुषं लब्धोदयस्य लब्धं उदयं वृद्धिं प्रकाशय यस्मान् तस्य मित्रस्य लब्धो. सूर्यस्य च पुरतः समक्षम् अतिविनीतभावं आत्त गमता धत्ते हि चार्थयति खलु दातु इत्येवम् आवेदयन् प्रापयन् रवे सद्यस्य

तत् सभामण्डपं गत्वा
 कृतनित्यक्रियाविधिः
 तयोरगमनं कान्ते !
 प्रतीक्षिये प्रतीक्ष्ययोः ॥ ४२ ।

इति श्रीशुक्लचरिते महाकाव्ये उदितचिन्ता-
 चिन्तोद्देशो नाम चतुर्थः सर्गः ।

बन्धोश्च वसुपालित वसुभिः किरणैश्च धनैश्च पालित उपपित अथ चन्द्र तौ रविश्च
 अवेत्य विलोदशीम आनकानि निगूढोद्गतमाव सन् अक्ष निश्चत आनम् एति
 गच्छति ।

पञ्चमः सर्गः ।

अस्नानवदनो राजा

धृतराजपरिच्छदः ।

शनैश्चरेष्टदेवीं ताम्

अस्थिमालाविभूषिताम् ;

सर्पनहजटाजूटां ,

लीलजिह्वां भयंकारीम्

होपिचर्मपरोधाना

त्रिपुरारिविमोहिनीम् ;

खड्गनीलीतूपलकरा

कर्त्तिस्वर्परधारिणीम्

इन्दीवरदलश्यामा

रक्तनेत्रा चतुर्भुजाम् ;

ज्वलन्धोषितयोरन्त-

राले घोरे व्यवस्थिताम्

लम्बोदरीं करालास्या .

खूर्वां सर्वाङ्गतोन्नतिम् ;

शबरूपे महाकाले

प्रत्यालोढास्यसस्थिताम्

तारा विचिन्तयन् भक्त्या

विवेशस्थानमण्डपम् ॥ १-५ । कुलकम् ।

दक्षिणेन नृपतेर्वरासनैः
 स्थापिते च कलधीतनिर्मिते^१
 उत्तरेण रजतैश्च कारिते
 पीठे आत्मविभवानुरूपके ;
 आस्थानगर्हे च नृपाज्ञया ततः
 पुष्पोपहारेण सुरभ्यभक्तिना
 सञ्जीकृते गृष्टसुपिक्तकुट्टिमे
 तै स्तैश्च नानावलिभिः समन्विते ;
 दिग्भ्यः समेतैर्दन्तशः समन्तात्
 लोकैरहपूर्विकया विशङ्किः
 प्रदोषकौतूहलमूर्द्धनेत्रैः
 नोरन्ध्रस्रजानिरभूमिभागे ;
 सधूमरेख ज्वलदग्निं पं पुरा
 हुताशन वा चलविद्युत घनम्
 बुबोध राजा निपतन्तमम्बरात्
 ततः श्रिया त बुबुधे शनैश्चरम् ॥ ६ ॥ कलापकम् ।
 शनैश्चरः प्रागवतीर्थ्य पुष्पकात्
 प्रसारयामास करं श्रमादृतः ।
 तमेव पायोनिधिसम्भवाः^२ रमा
 समालम्ब्यैः स्वतन्त्रा च क्षणात् ॥ १० ॥

^१ वरासनमित्यत्र दाक्षिण्य उत्तरेण च इत्येतदालंकारोऽस्तीति ।
^२ श्रममये ।

^३ पायोनिधिसम्भवा—समुद्रमया लञ्जीरिति यावत् ।

विमोहितोऽसौ हरिमायया श्रियं

न्यवीविशत् तां प्रथमं वरासने ।

ततः परं द्राक् रजतेन निम्नितं

स्त्रयं तदध्यास्त निष्कष्टभासनम् ॥ ११ ।

ततश्च राज्ञा सुदितान्तरात्मना

यथाविधि प्राक् समपूजि सिन्धुजा ।

अनन्तरं भक्तिपरेण यत्नतः

प्रियैः समग्रैर्वलिभिः ग्रनैश्चरः ॥ १२ ।

तथाप्रहृत्ताय नृपाय सूर्य्यज-

शुकोप शृङ्गव्यपरोपणात् ततः ।

क्रुधास्यं नेत्रात् गिरिगह्वरोपमात्

उदधिर्गिर्निरगात् निरन्तरम् ॥ १३ ।

स चाह भूषं शृणु रे नृपाधम !

त्वमद्य यस्मात् अपहृत्य मां ह्यलात् ।^१

प्रकर्षसीमांः बहुवज्रभां श्रियं .

तदस्य तूष्णोऽफलमाप्सरसि ध्रुवम् ॥ १४ ।

श्रियः पतिर्मे समधुक्षयत् क्रुधं

क्रुधोऽनुरूपं यदवाप्र, तत् कथम्

स्मृतिं न ते यातमबोध ! दुग्भते !

तदत्र जागर्त्तिं जने जनेऽमिशम् ॥ १५ ।

अमांसदेहो रुचिराङ्गसीष्टवा

सुचारुः केगीयमष्टं जटाधरः ।

सरीजनेत्रेयमहन्तु कोटरो-

पमेक्षणस्तत् बहुमन्यसे श्रियम् १ १६ ।

धनाधिदेवोति शनेर्गरीयसीं

हरिप्रिया पश्यसि रे नृपाधम ।

न वेत्सि तस्मिन् प्रतिकूलता गते

शनौ, क्व लक्ष्मी. क्वच तत्पतिर्हरिः ॥ १७

नित्यं बुधात्तौस्मि सदास्मि वृषः

दीर्घोस्मि सूक्ष्मोस्मि च कालरूपः ।

सर्व्वं चयायास्मि विमानितः सन्

प्रसादित सर्व्वसुखाय चास्मि ॥ १८ ।

एष प्रकोपेण परोतचित्तं

सन्नातभोमभ्रुकुटीकरालम् ।

प्रचक्रमे साध्वससन्नकण्ठः

शनैः शनि सात्त्वयितुं नृसोमः ॥ १९ ।

जाने प्रदाहार्त्तिकरीं नु शक्ति,

प्रविष्टवानस्मि तथापि वष्टी ।

तथैव सम्मानयिवह्नार्थं

त्वत्कोपपात्र भगवन् । भवामि ॥ २० ।

व्यधत्त सम्मानविशेषमार्य्यैः

श्रियः स्वय, तेन विमोहितोऽहम् ।

• भिमोनितासो रजसा नरत्वा-

दन्नासिपं ता भवतोऽधिकेति ॥ २१ ।

भवान् स्वयं स्वर्णमये च पीठे

न्यवेगयत् तां बहुमानपूर्वम् ।

न्यविचितास्मिन् स्वयमेव पथात्

पीठे, तदा किं करयाणि तात ! २२ ।

स्वयं त्वया या कृतसाधुपूजा

सैषा कथं तात ! भवेत् विमान्या ।

विमोहनायं यदि देव ! तादृक्

कृतं त्वया स्यात्, न मया विबुधम् ॥ २३ ।

सृशामि ते नाथ ! पदारविन्दम्,

अधोधजं दोषभिमं चमस्य ।

भवाद्दृशानां पुरतोऽज्ञतैव

दोषप्रसृष्टो नहि कारणं किम् ? २४ ।

इति युवन्तं नृपतिं गनैयरः

ददृशियं क्रोधमयेन वद्विना ।

उवाच रे ! स्पृष्टमिदं ह्यलं त्वयां

कृतं त्रियो गोरववर्हनायिना ॥ २५ ।

अरे पशो ! अश्रियमांशुन ! त्वया

नृपासनस्यास्य पुरः समाकृति ।

प्रदोतशामोकरनिर्मितं कथं

न रचितं चासनयुग्ममन्यया ॥ २६ ।

भूकृत्या भोमदगे यदनमविरतांदास्तापोरमुनिवृ

नेव राहोत्पक्षामं दगनविदसितां चोष्ठमुद्रां दधामः ।

मुह्यन्निष्पष्टदेहो धरणिधर इव क्ष्माविकम्पप्रणुत्र^१
 पीठं तस्याज रोषात् स तरणितनयः सेर्यमालोक्य लक्ष्मीम्^{११७}
 समुत्थिते चोत्पतिते क्रुधा शनौ
 स्रतीऽपि घोरेऽद्यविघोरदर्शने ।
 स्थिरा^{११} चकम्पे प्रचलोऽचलोऽभवत्
 कठोरनादा वहति स्म वाहिनो ॥ २८ ।
 विवेश मिक्षोः^{१२} जलदोदर क्रिया
 सदागति^{१३} स्तब्धगतिय विस्मयात् ।
 शुचा निकुञ्ज प्रवभूव नीरवे
 महीरुहालि..समवाप धीरताम् ॥ २९ ।
 हृणाय नाचेष्टत हा मृगाङ्गना
 न्यवर्त्ततोधस्यनिपानतः शिशुः ।

* मूह्यन्निष्पष्टदेहो भूमिदग्धे भूमि भयकर दग्धे दग्धने देहोऽत तादृश
 वदन मुख (दधान इत्यस्य कम्प) तथा आवरतीहान्तघोरस्फुलङ्गम अचिरतम
 पदान्ता दि सरत्त घीरा स्फुलिङ्गा यस्यात् सत् तादृश रजोत्पल्लभ रक्तकमलतुल्य
 नेत्रम् (पूर्ववत् कम्प) तथा दशनविदक्षिता दलदलान् पादसुदास दधान
 (तरणितनय इत्यर्थे विष) मुह्यन्निष्पष्टदेहो मुष्टिभङ्गारेण निष्पट दह
 क्षीपात् निजमरीर येन तादृश क्ष्माविकम्पप्रणुत्र भूमिकम्पचालित धराधर
 इव पर्वत इव सख्यभाष स तरणितनय मूथपुत्र शानदेव सेर्यं सार्वभौमिणी
 पृथसम्पानिता शिवम् आलोक्य रोषात् क्रोधमरीच पीठं मूददत्त रजतमयम्
 आसन तस्याज लक्ष्मा सप्तस्थी ।

† स्थिरा—शुद्धी ।

‡ मित्र मूथ क्रिया चिक् मतपुत्रस्य सत कारण विना ईडय क्रोध इति
 लक्ष्यया ।

§ सदावेतिकीर्त्त ।

कपोतपत्नी धुतपक्षताडितं

चकार कान्तं, कुररी कुरोद च ॥ १० ।

अर्हन्तोद्गमपक्षाय धेनुभिः

गण्यमुत्रतसुखं विलोकितः,

प्रद्रवद्विरभितो भयाकुलैः

मुक्तपुष्करपथय खेचरैः^० ;

इच्छतीभिरिव जालमार्गतः

पञ्जरम्य सहसा विनिर्गमम्

वासतारतरचित्कृतिच्छनात्

सारिकाभिरिव याचितागमः ;

हा इतासि किमिदं नियात्यते

दुष्टदैवहतकेन पुच्छक !

प्रतुदीर्यं गुणकम्पया भयात्

योचितः प्रवयसा नृपाभ्या ;

रे नराधम ! शनैः प्रथोपजम्

माचिरेण धिकटं फलं त्वया

मप्यते ननु यदामि मप्यते

सौरिरित्यभिदधत् तिमोदधे ॥ ११-१२ ॥ अथादौ

इदमस्माकं कर्म इत्यर्थः ।

दृग्गता गतवति क्रमेण सा ।

० खेचरे केषवा इत्येव ह्यस्य चरनं एव भयात् ॥ ११-१२ ॥ अथादौ

आशाङ्गं यथा इह इत्यर्थः इत्यर्थः इत्यर्थः ।

सिन्धुजा नृपतिगोहिनीं समा-

ह्य त नृपमवोचदादरात् ॥ ३५ ।

नन्दनात् शिथिलबन्धना चितौ

आहृता सुमनस मरुत्वता ।

तुभ्यमर्पितवती, समाहृतौ

भूपयात्मशिर एनयानिग्रम् ॥ ३६ ।

अकोटदष्टेन हि येन गर्ब्विता

सती हसत्येव बहुप्रिया श्रियम् ।

नृपात्र तद्गुणमसिन्धुसम्भव

सतीत्वरूप ध्रियतेऽपरिच्यतम् ॥ ३७ ।

पथश्च ते क्रोधवशाद् यतिथ्यते

तमोमिराच्छादयितुं शनैश्चर ।

पतिव्रताया नृप । तन्मणिप्रभा-

प्रदर्शिताध्वा सुरितयरिथ्यसि ॥ ३८ ।

सतीत्वमाहात्म्यामशयववर्णनं

तथापि किञ्चित् नृणु तत् समाहितः ।

• शिथिलबन्धना मरुत्वता वायुजा नन्दनात् नन्दनकाननात् चितौ आहृताम
आनीता सुमनस पुत्र रत्नमदम आपतवती दासवती, त्वं समाहृत मन् एनया
सुमनसा आत्मशिर निजमस्तबम अनिश निरभर भूपय इत्यप्रसुताये , सिन्धुकोटि
स्थितौ आश्रयवशात् वृषिण्यामशतीराम् रमा मरुत्वमूर्ता चित्ता तुभ्य दासवती, त्वं
समाहृत एनया श्रुत्यश्रीव मुख तिष्ठ इति प्रमुताय ।

† इत्यत्र । सती पतिव्रता अकोटदष्टेन कोट्यन्तरदिशतश्च रसेन गर्ब्विता
सती बहुप्रसी प्रियुमानिचये इत्येव अमिन्धुसुम्भव अस्तुद्रमभूत् तत् सतीत्
वर रत्नम् अर्पयितुम् शतु अत्र चित्ताया प्रियत अर्पयितुं विद्यत इत्यर्थः ।

स्वामिपादनलिन विचुम्बरा सा
 जानकी विशदमन्दहासिनो ।
 आजुहाव दहने वपुः क्षणात्
 चेतसा स्मृतसतोपदाम्बुजा ॥ ४५ ॥

द्योतयन् दश दिशः प्रतिघ्नतां
 द्रष्टृवर्गनयनानि तेजसाम् ।
 राशिरग्निमविशत् तडिद्भ्रुतिः
 विस्मयोच्चकितरामवीक्षितः ॥ ४६ ॥

तत्र कापि महिनाद्भुताकृतिः
 स्पर्शमात्रहृतसर्वसञ्चरम् ।
 ज्योतिरुज्ज्वलतर हुताशनात्
 विभ्रतो जनककन्ययेक्षितः ॥ ४७ ॥

‘मा विदेहतनये ! भयं क्षयाः’
 इत्युदीर्य करुणामयी ततः ।
 जानकी समुपशुच्य विह्वलाम्
 अहमध्यमनयत् समाहृता ॥ ४८ ॥

वायुना गगनखेलगामिना
 द्राक् प्रशान्तमहसीवदीधितौ ।
 अक्षता जनकजामलद्युतिः
 सादृभुतेः समवलोकिते दशकैः ॥ ४९ ॥

• • लक्ष्मणव्यापहृताकृति स्पर्शमात्रहृतसर्वसञ्चर हुताशनात् उज्ज्वलतर
 लीतिः विभ्रतो कापि महिना इदं शक्तिं शिषिता ।

तां विलोक्य कपयस्तथाविधां
प्रोतिहर्षिततनूरुद्धास्ततः ।

नेदुराद्भुतपराः समन्ततः

तत्पदञ्च निन्यत चुत्तुम्बिरे ॥ ५० ।

किन्नराः कणितवक्त्रकीगुणाः

संजगुर्ललितमम्बरे मुदा ।

मञ्जुनिकणितरत्ननूपुराः

निर्भरञ्च ननृतुस्तदङ्गनाः ॥ ५१ ॥

साङ्गतस्य नितरां प्रसेदुषो

वल्लभस्य चरणे नतां सतीम् ।

पारिजातकुसुमैः सुराङ्गनाः

गन्धसुग्धमधुपैरवाकिरन् ॥ ५२ ॥

यतो रविमुतादहं सुवनरत्र ! संवर्द्धितां

विचक्षणतया त्वया निपुण । राजकार्ये, ततः ।

त्वयि स्थिरतमा रमाप्रलयमस्तुः पृथ्वीपती

इति चितिश्रुत निगद्य कमना द्युलोकं ययौ ॥ ५३ ॥

इति श्रोत्रोक्तसचरिते महाकाव्ये शनैश्चरातिक्रोधो

नाम पञ्चमः सर्गः ।

षष्ठः सर्गः ।

हिद्रं क्रमेण संप्राप्य*

राजानमाविशत् शनिः ।

वैगुण्यात् तस्य नृपतिः

महत् कञ्चुमुपागमत् ॥ १ ।

प्रथमं जननी तस्य

मृताप्यमृतमागताः ।

पश्चात् सद्योदरा नाम्ना

कमला विमलक्रिया ॥ २ ।

महासमृद्धिं नृपतिः

निवाप* मृतयोस्तयोः ।

चकार दानसन्तुष्ट-

सर्वजाति यथाविधि ॥ ३ ।

शनेः शनेर्महानिष्ट-

शंसिनः सुभयावहाः ।

महोत्पाताः प्राणभृतां

भ्रूयांसो जज्ञिरे ततः ॥ ४ ।

दृष्ट्वा मे भर्तुरीदृच्छं

दशान्तरमुपस्थितम् ।

* निवाप अमृतम् अमरत्वम् चागता प्राप्ता इति (वराह), मृता अथवा मृत्तम् चागता इति लक्षणात् ।

इति चिन्ताकुलेवासौ

चकम्पे भूयलाचला ॥ ५ ।

ताडिताधार्यंवा सर्व्वे

वात्ययां तीव्रवेगया ।

अन्योन्याघातवाचाल

वीचय सज्जुघूर्णिरे ॥ ६ ।

आहताः पितसघाश

भग्ना पथ्यप्रपूरिता ।

भग्नाग्रैश्च सार्धवाहे

भमज्जुरर्णवान्भसि ॥ ७ ।

भग्नाशाखाप्रशाखाश्च

केचित् वृक्षा हृतत्रिय ।

केचिदुत्पाटिता भूमौ

पतिता अबतस्थिरे ॥ ८ ।

अवग्रहेण घारेण

पीडितानि क्वचित् क्वचित् ।

जङ्घ्नीशोषं विशुष्काणि

सर्व्वंशस्यानि जन्निरे ॥ ९ ।

अतिदृष्ट्या क्वचित् भूमि.

भावै ः स्यावरजङ्घमैः ।

सहिता जलमग्नाभूत्

शनैश्चरनिपीडनात् ॥ १० ।

पश्यतो नृपतेः ह्यच्छ्रं
 विकटं ह्रस्तः शनिः ।
 धूमकेतुच्छलात् दंष्ट्रा-
 मयूखा इव रेजिरे ॥ ११ ।

अकारणं नृपस्येदं
 पीडनं धीच्य मत्पिता ।
 द्योभं मास्य गमत्, तेन
 परिवेशमिषात् शनिः
 प्राकारिणेव कृतवान्
 संवृतं सूर्यमखलम् ॥ १२ ।

मदन्वये प्रसूतोऽय
 श्रौवत्स इति मा प्रति
 कदाचित् क्रुध्यता राहुः
 शनिना संप्रयोजितः ;
 शसेत् मामिति भोर्ल्वेव
 परिधिच्छन्नानांनिशम्
 आत्मानमग्निप्राक्कार-
 वेष्टितं कृतवान् विभुः ॥ १३, १४ ।

सुतशोणितधाराभिः
 धरारुणकलेत्ररा ।
 मन्ये क्लिदासृजा भिन्न-
 हृदयात्, गलितेन सा ॥ १५ ।

यसप्रयाणप्रहता

पटहा इव सर्व्वदा ।

निर्घाताः विदधुर्वोर

निर्घोषं हृदयच्छिदम् ॥ १६ ।

महिषस्य कृतान्तस्य

क्षयार्थमुपसर्पतः ।

खुरोद्भूता पाशुवृष्टी

रविधाम तिरोदधे ॥ १७ ।

मन्थे तथाऽदिशोऽशक्ता

द्रष्टुं भर्तुर्निपीडनम् ।

मलिनाशुकसंच्छन्न-

मुखा इवाभवन् शुचा ॥ १८ ।

दिने दिने समभवत्

वज्रविस्फोटनिस्वनः ।

प्रचण्डज्वालो दिग्दाहो

दग्धस्यावरजङ्गमः ॥ १९ ।

मन्थे ता अर्चमा द्रष्टुं

भर्तुः कट तथाविधम् ।

आशाः हताशा विविश

पावकं त भयङ्करम् ॥ २० ।

उन्मुखीनां शिवानाञ्च
 राविणीनां निरन्तरम् ।
 उल्का वक्त्रात् विनिर्याताः
 विभेद वितर्तं तमः ॥ २१ ।

शुष्कहृत्ते गृहच्छादिते
 निपस्था वायसावलिः ।
 घोरं रराण हृदयं
 स्फोटयन्ती प्रतिक्षेपम् ॥ २२ ।

बहुना या किमुक्तेन
 प्राग्देशोऽखिल एव सः ।
 दुर्मिचाकालमरण-
 व्यसनैरर्द्धितोऽभवत् ॥ २३ ।

श्वानः शृगालाश्च तदा
 गृहादाचक्रपुः शवान् ।
 चितानलय संहतः
 तेषां हि जठरानलः ॥ २४ ।

निःश्राणकौशलात् ऋद्वेः
 अत्यमरावतिं श्रियम् ।
 सर्व्वर्त्तुसुखसम्पन्ना
 या दधी अमरावतीः ;

पतददालिकारालिः
 भ्रष्टशोर्दुनिरोचना ।

अनुचक्रो पुरोमैर्द्री

सञ्चरत्कौशिकेति साः ॥ २१, २६ । युष्मकम् ।

कीलिता इव श्लोकाना

कपोलेषु कराः शुचा ।

निविष्टानीव चक्षूषि

नासाग्रेषु, निरन्तरम् ॥ २७ ।

उत्कोर्ष इव सर्वेषा

कर्णेषु रोदनध्वनिः ।

हा कष्टमिति जिह्वासु

नैसर्गिकमिवाभवत् ॥ २८ ।

उष्णान्मुदाहृतीव

नृपतेर्नयनोदरम् ।

नाभजत् सुखिनी निद्रा

लोकविद्यामदायिनी ॥ २९ ।

धवल उन्नतश्चैव

नन्दिनानुचरेण च ।

* सर्वेषु मुखसम्पदा सर्वेषु अङ्गुलु सुखेन सम्पदा या अमरावती नाम
 सरावती निष्काशकौशलात् निष्काशनेपुण्यात् अहरे सम्पदे च तौ
 रावातम् अमरावतीम् इन्द्रनगरोम् अतिक्रान्ता स्वर्गपुरोविजायिनी शिव शार्भा
 धृतशती, सा अमरावती इदानीम् पतदहालकाराण पतन्ती भद्रा भूमी
 ली अहालकाना राजि यषी यषा तादमी भटयो दुमिरीचका कञ्ज
 तकीशका सञ्चरन् अरण्याकौशलात् इतस्तत् परिधमन् प्रभुत्वान् अच्युरच
 पक्ष पेषक इन्द्रच यर्षा सा इति उती ऐर्द्री पुरीम् अनुचक्रे अशुक्रवती,
 १ सर्वे प्रादृश्य प्रगटनिकथं ।

संवृतो भूतिसम्पन्ने-

श्वररम्यो जयान्वितः ;

यः सर्वमङ्गलाधारो

विजयानन्दवर्द्धनः

प्रासादः शुशुभे पूर्वं

कैलासाद्रिरिवापरः ;

सोऽनुचक्रोऽधुना तस्य

सञ्चरच्छिव इत्यहोः ॥ २०, २१ ।

चिन्ता चिन्ता च सततं

हृदये जाग्रती स्थिता ।

पीयूषवर्षिण्येकासीत्

अपरा विषवर्षिणी ॥ २२ ।

चिन्तासतीत्वमहसा

परिप्लुष्टतनुः शनिः ।

* धवल शुभ उग्रत उच्च भन्दिना आनन्दिना पक्षे भान्दिके
भूत्ववशेष पक्ष प्रमथविशेषेण सङ्गत व्याप्त भूतिसम्पन्नेश्वररम्य मूल्या सम्पत्तः सम्पन्न य इश्वर प्रभु श्रीवत्स मन्दादेशु तनरम्य मनीहर लयान्वित लय शत्रुशयन लयया लक्ष्याया शिरादुषर्था अन्वित युक्त सर्वमङ्गलाधार सर्वो मङ्गलानाम सर्वमङ्गलाया पार्वत्याय आधार आश्रयन् विजयानन्दवर्द्धन विजय विजयया च आनन्दवर्द्धन य प्रासाद राजभवनम् अपर कैलासाद्रिरिव शिवागारारव पूर्वे शुशुभे, स प्रासाद अधुना अष्टौ सञ्चरच्छिव इति सञ्चरन्ती शिवावलीकृतान् यमानो पार्वती च यस्मिन् गर्हण इति इति इति तस्य कैलासः त कैलासमित्यर्थं अनुचक्रो अनुकृतवान्, अन्यत् सादृश्यं काव्यगतम् ।

† एका चिन्ता देवी पीयूषवर्षिणी, अपरा दुःखला विषवर्षिणी च, सीत् ।

पुनर्देहे सदा देहे

.. नृपतेलङ्घनाक्षमः ॥ ३३ ।

शनिवज्जानलप्लुष्टः

चिन्तयामृतधारया ।

उज्जीवितो यथा भूपो-

ऽह्म, एवञ्च सभजायत ॥ ३४ ।

चिन्तासतीत्वरूपेण

तेजसा च नियोहितः ।

शनियापि तथा माता

छायया चिन्धतां गतः ॥ ३५ ।

चिन्तायाः सन्निधौ सीरी

राज्ञश्छायामपि क्षयम् ।

स्मर्तुं नाल, तद्वियोगे

बुद्धिमेवममूमुहत् ॥ ३६ ।

जीवामि किम् ? नहि, तथा न कथं भजामि

लोघन् जनो भजति यत् सुखमत्र लोके ;

नष्टासुरधि ? किमहं न लभे निवृत्तिम्

दुःखानलात् ? शतश्रुतो नभते भुवां ग्राम् ;

मन्ये ततो यपुरिदं खलु जहमा सा

जातानियं ज्वनदनल्पयिखा चिता हि ;

दूये न तेन ; कथमेवमवेद्य दुःखम्

नृपां धियेऽप्रतिविधेयतयातिधोरम् ॥ ३०, ३६ ।

अविदितगतिमार्गश्चिन्तया तत् क्षपार्यां

निविद्धगहनमेष व्यक्तराज्यो व्रजामि ।

यदि हरिमहिलाया आनुकूलात् कदाचित्

भवति तरणिसूनुर्मुक्तवैरः प्रसन्नः ;

दर्शान्ते तदिमां विलोक्य मलिना क्षीणामिवेन्दोः कलाम्

आगम्यानुभवामि निर्वृतिमहे, तिष्ठत्वसौ सांप्रतं

मेहे दुःखपरायथा ; नहि पुनश्चाहं युवत्यानया

दुःखात् दुःखतरं मजामि, नृपतिरेवविधाभूत् मतिः ॥१२८०२८

इति श्रेयशतसत्सरिते महाकाव्ये राज्ञो वनगमनाभि-

लापो नाम पठः सर्गः ।

* तत तदा आगम्य शनो प्रसन्ने प्रत्यागत्य दर्शान्ते अनावस्थाप्रदानी इन्दो
चन्द्रेण कलामिव मलिनां पतिविरहविधुरा क्षीणा कृशाम इमां चिन्ता विलोक्य
अहं निर्वृति परमानन्दम अनुभवामि अनुभवविध्यामि, असी चिन्ता साम्प्रतम इदानीं
दुःखपरायथा मेहे तिष्ठत, अहं पुन अतया रेतयतीककदपया युवत्या अहं गच्छते
इति मेहे दुःखात् दुःखतरं मजामि, एवस्या विपद समुत्तर्तुकाम अपरस्मा
विपद न पतिष्यामि, नृपते एवविधा मति नृदि अभूत् शनिमायया इति श्रुत् ।

इतरत् शतं प्रसहतेऽप्यशम्भेणां

तव कष्टमोक्षितुमयं नतु क्षमः ॥ ५ ।

गृहशोभिनी वस गृहे निरर्थकं

न परिभ्रम प्रियतसे ! वने वने ।

जलविद्युतेव नलिनी न जीविता

गमितातिकष्टमवले ! भविष्यसि ॥ ६ ।

अवरोधनित्यवसतेर्विशोषका-

तपमारुतप्रजुष एव कानने ।

क्षणदांविशोभिविधुविश्वविभ्रमं

भविता सुख ग्लपितकान्ति तन्वि ! ते ॥ ७ ।

इति भूमिपोऽप्युपदिशन् नृपात्मजां

न निषेधुमाप विभुतां तदुद्यमात्

प्रतिरोक्षुमिष्टमधिगन्तुमुत्सुकां

क इरावतीं प्रभवति द्रुतं यतीम् ॥ ८ ।

तरुमूल एव दधती विलासभू-

प्रियतां, विलेपधियं च धूलिषु ।

* इति तन्वि ! अवरोधनित्यवसतेस्त तव क्षणदाविशोभिविधुविश्वविभ्रमं राविशोभमानवन्दित्य सुख कानने विशोषकातपमारुतप्रजुष एव सदा ग्लापितकान्ति भविता ।

* † भूमिव नृपात्मजा इति उपदिशन् अथि तदुद्यमात् इत्यगमनीयमात् निषेधु निषादयितु विभुतां सामर्थ्यं नाप न प्रार्थयन् निषादयितु न प्रशान्त इत्यर्थः । तथाह कः की जेन इटं पात समुद्रमित्यर्थे । अधिगन्तुम् उत्सुकां द्रुतं यतीं गच्छन्ती इरावती तद्रामनदीं प्रतिरोक्षुं प्रभवति समर्थी भवति ।

परिवारहार्दममलं नृगादिषु
प्रियसंगता नृपसुता वनययौ ॥ ९ ।

अनया जगत्प्रथितरूपसम्पदा
सह तां निशां वनचरैरलक्षितः ।
अतिवाहये कथमिति क्षितोश्वरो
विकसेन्द्रियः समजनि क्षणं तदा ॥ १० ।

सुखसाधनव्रतपरैरसंख्यकैः
परिवारिता परिजनैर्गृहेषु या
ससुखं निनाय समयं निरन्तरं
परिलालिता प्रियतमेन हार्दिना ;

गहनेषु जन्तुभिरतीवभीषणैः
परिवारितेषु च तथा समन्ततः
भ्रमतोऽनिशं क्षितिभुजः सचेतसा-
मनुमेयता व्रजति मानसो व्यथा ॥ ११, १२ ।

न तां विनान्यां भजते कदाप्यसौ
स एव चिन्तामणिरूस्थ वक्षसि ।
तमोपक्षा सैथ गृहेषु कौमुदी
तदेव दृष्टेरमृताप्लवनं परम् ॥ १३ ।

पदे पदे तां मियतः सखलदृगतिं
नृपस्य दद्रे हृदयं शचां भरैः ।
दृष्टा प्रियायाय निगूहतो व्यथां
प्रसन्नता कष्टतराभयत् क्षलात् ॥ १४ ।

क्रमेण राजा सह चिन्तया तया

प्रदर्शिताध्वा हिमरश्मिरश्मिभिः ।

ददर्श मार्गं गतिरोधकारिणीं

तरङ्गिणीं तुङ्गतरङ्गभीषणाम् ॥ १३ ।

इयं नदी सुप्रतरा न चिन्ते !

नौकापि काचित् न च दृश्यतेऽस्याम् ।

भयङ्करोऽयं वनभूमिभागः

वामान्नि ! वासि कुरु दृष्टिप्रतप्तम् ॥ १६ ।

ज्वलच्चितावद्भिग्निखाविभाषितं

समाश्रयन् कुत्रचिदेकमामिषम् ।

असौठनादोऽखिलपार्श्वजन्तुभिः

शुना गणोऽयं कलहायते मियः ॥ १७

अकण्टकं कर्तुमन्ताः स्वमामिषं

कचित् स्रपन्नानभियति कश्चन ।

अथापरः श्वा द्रुतमेत्य चान्यतः

तदेव भुङ्क्ते समयं विलोकयन् ॥ १८

कचिच्चलत्कौशिकघृत्क्षतियुते-

स्रसन् स्वपक्षेण तिरोदधत् शिशून् ।

स्वदेहसंलीनवपुः समाकुलो

निशावसानं करटः प्रतीघते ॥ १९ ।

कचिच्च काशैर्हृदिकेशरप्रभैः

समाचिताया भुवि प्रोक्षविग्रहम्

कलध्वनिः श्रोत्रसुखैः कुहूरवैः ।

क्षणसुलाकोटिरलिद्रजस्वनेः * ।

सुमेखला त्वं कलहंसकालिभिः

किमित्त्वकाण्डे वद तर्हि रोदिपि ? २४, २५ ।

पतिय ते विश्वपतिः पतिव्रते !

त्वमेव नित्यं वशवर्त्तिभर्त्तृका ।

मरोदिपि त्वं यदि, किं वदाम्यहो

सतीं वराकीं नृपनन्दिनीभिसाम् ! २६ ।

इति नृवन्तं तमुवाच चिन्ता

कुरुष्व तावत् प्रिय । दृष्टिपातम् ।

इयं नदी मामुपदिश्य याति

पतिमदा राधय भूपयेति ॥ २७ ।

अलकैर्वृतगण्डमाकुलैः

दधतो वक्त्रसरोरुह सती ।

अथ सा प्रतिबोध्य ता नदीं

गदितुं प्राक्रमतैवमादरात् ॥ २८ ।

क. नु याम् नगेन्द्रसम्भवे ।

कलकलानिनि ! मङ्गभङ्गतः† ।

सुरुचिः खलु सा प्रसाधिका

तव यैवं विदधे प्रसाधनम् ॥ २९ ।

* कलसुलाकोट — कलध्वनिः अर्द्धाद्यनामा सुलाकोटय नूपुरा यस्या सा ।

† तरङ्गभङ्गात् ।

शशिविष्यगतं विराजते

तव शुभ्रोपलनिन्द्यसमि ।

किरणैः शुचिभिः प्रकम्पितैः

अनुलिता क्व तु यापि।सोत्पुयाः ? ३० ।

त्वमपि प्रतिष्टद्य सादरं

तरुधूनं पुरतः स्थितं सति ।

वदसि प्रियपूजनार्थिनी

प्रचलाग्निः कुटिले च मर्षसि ॥ ३१ ।

धिगदः कुसुमं पुरातनं

पयनाघातविवर्धितं शुभे ।

नदि योऽग्निसिद्धं नगापगे ।

तव भर्तुः, परिगुह्य मुञ्च तत् ॥ ३२ ।

•पद्ममध्यधुनापगेऽर्चितं

पतिगुह्यन्तमधुप्रतां शुचिम् ।

सजमाफलयं प्रयत्नतो

दुधिरधन्यनचिसाहारिणीम् ॥ ३३ ।

मगु वेदि नगेन्द्रनन्दिनि ।

प्रियमङ्गलं तव विसंमुत्सुकम् ।

न च तत् ममयातिपातमं

मदतेःपाप्यगते ! पतिप्रिये ! ३४ ।

ददुदध्द वपस्तदपि धि

सदलामः प्रतिपाप्यतां स्वया ।

रुचिरां शुचिपुष्पगुम्फितां

द्वृतमानोय ददामि तां स्रजम् ॥ ३५ ॥

मधुरा मधुलुब्धपट्पदा

भरता गीतगुणा प्रतिक्षणम् ।

प्रतिभास्यति सा भवत्प्रियो-

रसि चारुस्तनयिद्भुकान्तिनिः ॥ ३६ ॥

अथवा किमनेन निम्नगे ।

सुममाल्येन[†] फलं भविष्यति ।

कुसुमं नहि यस्य मञ्जुतां

भवते विद्भुतकान्ति वारिभिः‡ ॥ ३७ ॥

अयि । धुनि ! मणिमुक्ताहारयष्टि गृह्णाण

प्रियतमवरकण्ठ प्रापयैनां कृपालुः ।

इति निगदितवत्युन्मुच्य सा कन्धरायाः

दृणमिव बहुमूल्यां ता निचिक्षेप तीर्थे ॥ ३८ ॥

इत्थं प्रमत्तैव नरेन्द्रबाला

पत्या निपिहापि ससम्भ्रमं सा ।

हारं निचिक्षेप च कोपि त्तोकाम्

आनोय तस्यै च पुरो निषादः ॥ ३९ ॥

* चारुस्तनयिद्भुकान्तिनिः—चारु मनीष्य स्तनयिद्भु केच तस्य कान्ति मीमेन कान्तियेषु तन तस्मिन्, चरांसु इत्यस्य विग्रहणम् ।

† सुममाल्येन—सुम कुसुम तस्य माल्ये तेन ।

‡ अथ सुममाल्येन कुसुम वारिभि विद्भुतकान्ति म्नातसौन्दर्यं सत् मञ्जुतां मनीष्यत् नहि भवते प्राप्तिवि । भवतेः प्रापयैनां कृपालुं पाण्डित्यं चात्मनेपदितम् ।

इमां तितोषीं. पुरतस्तरङ्गिणीं

सहायतां द्राक सपरिग्रहस्य* मे ।

कुरुषु तावत् तरणातरं नु किम्-

मितं वदाह्वाय तरिं समानय† ॥ ४० ।

श्रुत्वा निपादो नृपतेर्वचस्तत्

आरात्तरामेत्य च विस्मितात्मा ।

“कस्त्वं रजन्यामतिभीषणायां

नारोसमेतो भ्रमसि श्मशाने † ४१ ।

मन्येऽपरस्य दयितामपहृत्य रात्रौ

त्यक्त्वा भयादनुसृतेः‡ शठ ! राजमार्गम् ।

आश्रित्य दुर्गमपथं परिमुक्तशङ्को

लोकैरलक्षितगतिः प्रपलाय्य यासि ॥ ४२ ।

मानवानामगम्येयं

भूमिस्त्वं स्वस्तिया सह ।

अवागतस्यक्तगेहः

सप्रलयः कथं भवेत् ॥ ४३ ।

चिताभवाचिता शुभ्रा

वेत्तङ्कोमभुजङ्गमा ।

* सपरिग्रहस्य—सपञ्चैवम् ।

† कितिं—किपरिमात्रं तरणातरं पारदसनपङ्कम् अहाय भू टिति वद, कियता आतरेण सन्नुत्पन्नं सङ्कीर्णं वा नदीपारं नेत्यसि कथय, तार लीला समानय मत्समीपमानय इत्यर्थं. ।.

‡ अनुसृते अनुसरणात् भयात् मद्यया कदाचित् कथित्वा मा दिवोर्षयां अट शरेत् इति मयेन इत्यर्थं ।

कपालास्थिसमाकीर्णा

क्रौडसुप्तविनायका ;

नृत्यद्रुतगणा हर्षात्

शिवया परिषेविता

प्रेतभूमिरियं पश्य

रौद्रा रौद्री तनूरिवः ॥ ४४, ४५ ।

शवदेहात् पचमानात्

अग्निमुद्दीप्य संगलत् ।

आचामति महातैलं

पश्य प्रेतोऽतिदृष्यया ॥ ४६ ।

अर्द्धदग्धं भुजं काचित्

शवादाच्छिद्य यत्नतः

नृत्यन्ती च हसन्तीच

पश्य प्राश्नाति पूतना ॥ ४७ ।

* चितामण्यचिता चिताया मन्थना विमृश्या चिता व्याप्ता (लम्पय समान)
अतएव यथा शुकवर्षा (पूर्ववत्) वेङ्गहीमशुजङ्गमा वेङ्गत्वात् अथला भीमाः भीषणा
भुजङ्गमा सर्पा यक्षा ताडयो (एकच सर्पभूषणा अपरच सधरत्सर्पा) कपालास्थि
समाकीर्णा (एकच नरकपालधारिणी अष्टिमालाविभूषिता, अपरच नरकपाले
अस्थिमिथ व्याप्ता) क्रौडसुप्तविनायका एवर्षं क्रौडे अडे सुप्तः निद्रितः विनायका
गणेश यक्षाः सा तथोक्ता अपरच क्रौडे समनात् सुताः राचाम्भतात् निद्रिता
विनायका अक्षिपेता माहाशिवः शुकुनवी यक्षाः सा तथोक्ता हर्षात् आनन्देन
नृत्यद्रुतगणा नृत्यन्त मृतगणा. प्रमयाः पसे श्मशानधारिणः देवयीनिविशेषा यक्षा
ताडयो, शिवया परिषेविता एकपसे शिवया पार्श्वेया अपरपसे शृगाण्या परिषेविता
समायी रौद्रा मथहरी रौद्री दद्रुसम्बन्धिनी शिवसम्बन्धिनी तनूरिव शरीरव्यतिरिच
य प्रेतभूमिः श्मशानभूमि र्वर्तते पश्य इत्यर्थः ।

इत्येव' वादिनस्तस्य

चिन्ताचिप्य वचस्ततः ।

उवाच त यथा राज्ञी

ब्रवीति हि कृतागसम् ॥ ४८ ।

“अनात्मवेदिन् रे जाल्म !

विरमातिप्रसङ्गतः

यमेव' वदतो मूढ ।

तय चादः कलैवरम्

एतावतापि कालेन

न प्रयाति कवन्धताम् ;

सोऽयं प्राग्देशनृपतिः

श्रीवत्सः श्रीप्रियः सदा

चित्रसेनसुता चाहं

चिन्तास्य सहधर्मिणी ॥” ४९, ५० ।

“स राजा सिद्धवेतालः

इति सर्व्वत्र विद्युतिः

कथमेवमवस्थोऽसौ ?

न मे प्रत्येति मानसम् ॥” ५१ ।

“विना दोष विरूपेषु

शनिना च नृपोत्तमः ।

सखीकोऽसौ शोचनीया-

मीदृक्षा गमितो दशाम् ॥” ५२ ।

“विना दीपं कथं देवः

राज्ञेऽस्मै देवि ! कुप्यति ?

एवंवृत्तः कथं वासौ

देवलोके वसन् सदा ?” ५३ ।

“प्रकृतिं दुस्व्यजां विद्धि,

न केनापि तदन्यथा ।

पूते जले वसन् मत्स्यो

विस्त्रगन्धं न मुञ्चति ॥” ५४ ।

स उत्तीर्य ततस्तीरं

विनयात् नृपमब्रवीत् ।

त्रोषि वस्तूनि नौका मे

धारयितुं नृप ! क्षमा ॥ ५५ ।

राज्ञीकक्षगतां कन्यां

कथमुत्तारयाम्यहम् ।

कियद्धारामिमां देवि !

देहि पश्यामि मानतः ॥ ५६ ।

समादाय च तां हृषीत्-

फुल्लनेत्रोऽभवत् तदा

कन्येयं रत्नपूर्णा मे

दिष्ट्या हस्तं समागता

तिष्ठ राजन् साधयामि

प्राप्यं प्राप्सोस्मि यन्नतः ॥ ५७ ।

रत्नराशिमपहृत्य दस्युवत्

क प्रयासि मम पश्यतोऽधम !

ऊचिवानिति शनिं बलादसौ

उत्पतन्तमवगृह्य पादयोः ;

क्षेमुकाम इभविक्रमः चितौ

विक्षितः चितिपतिर्व्यलोकयत् ।

सौरिमास्थिततनुं नभःस्थितं,

ता नदीं न, न तरिं, न तद्वनम् ॥ ५८ ।

क सा लक्ष्मी र्याता शशधरकुलाङ्गार ! नृपशो !

सभायां भक्तोऽवीहृदतिचलां यामपगुणाम्* ।

शिरस्येवं ते, ते शनिरशनिरेष प्रतिदिनं

पतंस्तोत्राघातं व्यथयति पुरा† विडि महिषि ॥ ५९ ।

सस्त्रीकं नृपमित्युक्त्वा

सौरिरुद्धैरितेक्षणम् ।

सासूयं चिन्तया दृष्टः

तत्रैवान्तरधोयत ॥ ६० ।

इति श्रीश्रीवत्सचरिते महाकाव्ये कन्यापहरणो नाम

सप्तमः सर्गः ।

* भवानाव शपः ।

† व्यथयात पुरा—व्यथयत्यति ।

अष्टमः सर्गः ।

ध्यपेतकन्या गतहारयष्टि-

चिन्ता न चिन्तामगमत्, ततोऽसौ ।
तथाविधाभो रविसूनुवाग्भि
विपश्चिन्तं पतिमित्युवाच ॥ १ ।

शुणेः शतेनाम्बुधिजा प्रभावे
शनैश्चरं नाथ । रमातिगते ।
तत् तन्मुखाभोजसमीरितं तत्
वचीऽमृतं संस्मर, धैर्यमाप्नुहि ॥ २ ।

नृपो विपत्स्वप्यनिवर्त्ति मद्रं
भवत्यल दर्शयितुं न वासौ ।
शुणेषु शान्त्यादिषु तेषु तेषु
प्रेमेति मन्ये व्यसनं तपैतत् ॥ ३ ।

तद्धैर्यमास्थाय परां विपत्ति-
मुत्तोर्यै सम्यक् प्रकटीकुरुषु ।
तदात्मवत्त्वं, ननु येन लोको
मृतोपि लोकेऽमृतवत् बभूव ॥ ४ ।

दृश्याय मन्ये ननु सूर्यसूनुं
तस्यां मयि त्वत्पुरतः स्थितायाम् ।

न शक्तिरस्याक्रमितुं कदा ते
 छायामपि प्राप्तवतीपि रन्मुम् ॥ ५ ।

इत्यं तथा दीपितचित्तवृत्ति-
 नृपः स्मृतश्रीवचनैस्तदानीम् ।
 विघ्नात्तमार्गः पथिकात् सदारी
 दृष्टस्ततः सौतिपुत्रं प्रसस्ये ॥ ६ ।

प्रोदृत्वमागात् क्रमगो दिनयोः
 अध्वयमेणातपवाधया च ।
 चिन्तां परिक्रान्ततरां विनीय
 जगाद् भर्गोपहतः प्रकामम् ॥ ७ ।

घर्माशुरेपोऽभ्यरमध्यवर्ती
 सनाटमुस्त्रेस्तपति प्रचण्डैः ।
 उद्वेजयत्येव नितान्ततप्तः
 पाटाङ्गुलीन्ते यत राजमार्गः ॥ ८ ।

छायापि मन्ये नहि षोड्भोगा
 प्रचण्डतापं, कथमन्ययासौ ।
 संकोचमापाद्य शरीरयष्टिं
 प्रनीयते पादतनेऽप्यगामाम् ॥ ९ ।

घर्माद्रं कायः परिदूनपाटो
 यष्टं च भारं प्रजति प्रयामात् ।
 किमेव भारो यत भारनिघ्नो
 शक्तिं प्रियेऽपिन् कुह कर्षपातम् ॥ १० ।

“स्वायं सुखं तिष्ठति लभन्निद्री

न कार्येतो मेऽप्यधुना निवृत्तिः ।

स्थानि स्वभावेक्षणलब्धवर्णाः

सेवामतिश्रीः* प्रवदन्ति धीराः ॥” ११ ।

छायां समाश्रित्य लभस्व शान्तिं

न ते भयं पान्य । रवेरिदानीम् ।

न स्तोविष्येयस्य महोदयस्य

भार्याश्रितः क्लाम्यति कोपि लोके† ॥ १२ । *

शौहल्यं परवसुयोगतो विनिन्द्यं

मा मैवं चपल । समोर ! मूर्ख ! कार्पीः ।

मिच्छेच्छिन्नपरदिग्गङ्गनात्तपारे

कोट्क् ते स्मर भविता दया दिनान्ते‡ ॥ १३ ।

उत्तमस्तपनकरैः खलोक्तितीक्ष्णैः

उद्दमश्वसनसमागमेन नुन्नः ।

* अतिश्रीम्—शान्तिं कुर्यात् अतिक्रान्ता अतिश्रीं ताम्, प्रसुप्तेषां कुर्यात् अतिश्रीम् इति शब्दः ।

† य एतन्निन्द्यं भार्यामाश्रित्य तस्य न दुःखम्, स्त्रीपरतन्त्रो ह्यने “अयं मे भार्यायां श्रितः” इति तन्म सर्वकेशं निवारयितुं सर्वथा शक्नोति, इति पण्डितः । अत्र चायाम् आश्रितोऽपि, इदानीं ते रवितस्तपभयं भासि छाया रवेर्भाष्यां रविमंदायां अतस्तमाश्रितस्य ते कथम् आतपनाया भविष्यति इत्यर्थः ।

‡ अत्र स्मर ! शरीर ! शरीर ! अस्मदुद्योगतः सर्वकारसम्पत्कृतं पञ्चमं च यन् लोकांशान् अहदात् मा कार्षी, सायकाले स्ये चस गते ईदृशी उत्तमता न श्याश्रितः, य परपत्नेन हनी मृता मर्षितो भवति, पराश्रितं निषेधतां गते च ।

आत्मदेहमिव वोढु मनीशा
 गुह्यलम्बिचिकुरा सुतवर्ग्या ।
 आतपक्षमविवर्णसुखग्रीः
 मत्स्रते भ्रमति घोरनिदाघे ॥ २० ।

पवित्रशीला सुशुद्धीतनाम्नी
 सदा सदाचाररता कुलोना ।
 साध्वोगुणाढ्या गृहकर्मदक्षा
 प्रियवदा निर्मलचित्तभावा ;
 लज्जाविभूषा कमनीयभूतिः
 मन्दक्षितन्यक्कृष्णशारदेन्दुः
 सदा शरण्या शरणं गताना
 भ्रूलेषु दाक्षिण्यवतो निकामम् ;
 परोपकाराध्वरदोक्षितैव
 भाग्येषुनुत्सेकवती विनम्रा
 वात्सल्यमिष्टेऽवरजेऽनुरूपं
 भक्तिं प्रतीक्ष्येषु समेषु सख्यम्
 नित्यं दधाना ; सुदने चरन्ती
 यालक्ष्यत प्राक् गृहदेवतैव
 अधन्यताया मम सैवमेव
 दुःखायते धिक् न तथापि दीर्ये ॥ २१—२४ ।
 इत्येवमन्यच्च विचिन्तयन् सः
 चामो निकामं शुधया तृपा च

कियन्तमध्वानमतीत्य पत्रगा

चित्रध्वज नाम वनं विवेश ॥ २५ ।

प्रान्तेषु वानोरवनेन नदं

क्रीडहिहङ्गं रमणीयमेकम् ।

दृष्ट्वा सरः प्राक् सुमुटे नृपोऽसौ

पथात् विपक्षः स्मृतसौरिमायः* ॥ २६ ।

प्रिया प्रविष्टामनुसृत्य राजा

ससौ विशङ्कः सरसीं यगाद्य ।

कृताङ्गिको भक्तिरसार्द्रचेताः

इष्ट यथावत् समपूजयच्च ॥ २७ ।

क्षुध. प्रतीकारमसौ सदारः

कृत्वा फलैस्तत्र सुखेन लब्धैः ।

* जलं कण्ठेक्षत्यर्णं निपीय दत्तः

क्षुधं विद्यथाम विशन् निरुञ्जम् ॥ २८ ।

ततो दिदृक्षुः सुप्रभांः वनस्य

नृपः सदारः परितयचार ।

कश्चित् वसन्तेन मनोज्ञदर्शी

दृष्ट्वा च भूमि स्थितवान् विमुग्धः ॥ २९ ।

शनिकृतामविपद्यमनोरुजं

नरपतिः परिहृत्तुमनास्ततः ।

* एतत् रूपं सरोऽपि शनिमापद्य कृतं न वाक्यमस्ति किन्तु दृष्टुं शक्नुते ।

† कण्ठेक्ष्यं च विपाशाशास्त्रे, पीला । वसन्ते कण्ठे इत्यप्ययम् ।

‡ परमः शीमाम् ।

मधुभवां सुपमां परिदर्शयन्

प्रियतमां विकला समबोधयत् ॥ ३० ।

विकचपङ्कजसौरभलोलुप-

भ्रमरसहतिगीतगुणस्तुतिम् ।

रुविरपङ्कजसंहतविग्रहा

वनतति नु विलोकय वल्लभे । ॥ ३१ ।

सदृशभर्त्सुसमागमनिर्वृता

स्वतनयामवलीक्य वनस्थलीम् ।

प्रकृतिराकुलता जहती मुदा

वितनुते विशद मुखमण्डलम्* ॥ ३२ ।

प्रकृतिमेवमवेक्ष्य हसन्मुखीं

पिककुल मधुर शृणु गायति ।

मलयमारुतगिञ्चितविभ्रमा

सुललित व्रततिमिष† नृत्यति ॥ ३३ ।

मदकल कुसुमेषु च तन्वते

मधु निपीय रुत मधुपानयः ।

प्रमुदिते ननु भर्त्सरि जायते

परिजने सुखभुक्तिरग्रन्विता ॥ ३४ ।

कमलनालनिबद्धप्रदस्तसन्

विधुतपक्षतिराकुलनिस्वनः ।

* प्रकृत स्वतनया वनस्थलीं सदृशभर्त्सुसमागमनिर्वृताम् अवलीक्य मुदा
एवैव आकुलतां विशिरकालकृत ककुषभाव जहती वनस्थी विशद मुखं मुखं
मलयं वितनुत प्रकटयन्त । मुखमण्डलं मदमण्डलं दिग्मण्डलम् ।

† मिष— ई शिवे त पश्य ।

विमनसा प्रियया विसभक्षणात्

विरतया मिलितः कलहसक्तः ॥ ३५ ॥

उपचितायतिरेष रविः पुनः

समधिकद्युतिरम्बुजिनोसखः ।

इह भवे घट कस्य न पद्मिनी-

शुभसमागतिरभ्युदयाय वा ॥ ३६ ॥

कमलिनि । त्वष्टते मिश्रिरे सति ।

। व्रजति कामपि दोनदया रविः ।

तदतियुक्तमनेन विना विधो

र्यदसि सीढुमल नहि दीधितिम् ॥ ३७ ॥

समभिवीक्ष्य रवि करलालितः

प्रसुदित विधुरप्रतिशोभते ।

कृतमहोपकृतेर्हि महोदये

भवति हर्षमर कृतवेदिनाम् ॥ ३८ ॥

• य मिश्रिरे पाद्मनीवरदात् चम्यायु निखजाय चभवत्, स एव रवि
अम्बुजिनोसख पाद्मनीसगत पुन उपचितायतिरेषावर्द्धतायु समधिकद्युतिष जात ।
तथाह इह भवे पद्मिनीसमसमावृत्ति तादृश्या नाधिक्याया सङ्गम कथं वा
अभ्युदयाय उतकथंरुदये न भवति । 'मिश्रिरे पद्मिना चभावात् रवे तादृशो
दोनावच्छा, वयने तत्समागमात् अभ्युदय ।' पाद्मनी/श्रीजिनी तत्राद्या ख्याता
नायिका च ।

१ हे सति १ कमलिनि १ मिश्रिरे रवि त्वष्टते तया मिश्रितं कामपि
अनिवाच्यो दोनदया व्रजति, त्वम चनेन रविषा मिना यत् विधोवन्द्य दीधिति
सीढुमल समर्थो न चपि इति यत् तत् अतिपुत्रम् एतादृशेष पशु विरहे
दिमीशो कर पतिवताया चसङ्ग एव ।

३ वसन्ते चन्द्रलापि शोभा समधिक्या इति सरलाये । रवे करलालित-

मलयगोत्रभवो मधुसंगमात्

कुसुमितामपि घृतलतां मरुत् ।

सृशति चेत् नु कथं करटैः समं

गतवयाः पिक एष न माद्यति ॥ ३९ ।

शिखरनियलनीनमधुव्रता

नवरसानमनोहरमध्वरो ।

इपुरिव प्रतिभाति च धन्विनी

निशिततोत्रशिलीभयदाननाम् ॥ ४० ।

क्रकचदन्तुरमुग्रविलोकनं

भ्रमयता वकुल नभसि क्षणम् ।

विदधता ननु कीपविनिःसृतं

कुरवक मधुना प्रतिभायते ॥ ४१ ।

इत्थं वसन्तसुपमामवलोकयन्तीं

निद्रानिलोद्दनयना दयिता समीक्ष्य ।

राजा हृतं रचितपर्णकुटीरमेकम्

आस्तोर्षेपत्रशयन विधृतां निनाय ॥ ४२ ।

इति श्योशोवत्सचरिते महाकाव्ये चित्रध्वजवनाभि-
गमनी नाम अष्टमः सर्गः ।

करपालित विधुराप चन्द्रोपि त रवि प्रसादतम् आभशोत्थ दृश चातमीभर्ता
आतामन्दः शालनभाव कदाचित्, कृतबोदनां कृतज्ञानां कृतमहोपकृतेः जनस्य
महोदधे, उडो इषेभर इषातिरेकः भवस्यैवं रविकरपालितचन्द्र कृतश्च, अतस्तस्य
उपकारिणः स्युष्य चन्द्रोदधे इषातिरेकः, युक्त एव इति भावः ।

* निश्चितया तीव्रया शैल्या भयदम् आनन यस्यास्तादृशी ।

नवमः सर्गः ।

गायद्विराश्रितमहीरुहरम्यशाखैः

सूतात्मजैरिव खगैः प्रतिबोध्यमानः ।

पूर्वादिमुक्तशयनो नृपतिर्विपश्यो

द्रष्टुं समारभत राजसुतां शयानाम् ॥ १ ॥

किञ्चिच्छ्रयं कनकपुष्पविशोभिमध्यं

कृष्णं भुजङ्गमिव कुण्डलितं सरद्वम्

सोमन्तित रुचिरबन्धविशेषरम्यं

धन्मिल्लमीपदिवः विप्रुतभङ्गिभावम् ;

स्वेदोदविन्दुनिचयैर्निचितललाटं

ह्यीराद्दुरैरिव लसत्कलधीतपट्टम्

श्रद्धस्फुटाचलशिलीमुखपद्मसुगन्धम्

आमोलितं स्थिरकनो निकमच्चियुग्मम् ;

विम्बाधरं श्वसितवेगविकम्प्यमानं

सञ्जातलास्यमिव पल्लवमत्युदारम्

गण्डद्वयञ्च दधर्तो परिपाकपाण्डु

चूतं रसार्द्रमिव, सखलदच्छकान्ति ;

निष्पूतहोरकसमुज्ज्वलकान्तिपुञ्ज-

यैवेयक्रेण नितरां प्रतिभिन्नशोभम्

द्रैपत्विवर्धं वलिमत्कमनोयकण्डम्

आलानवन्धनमिवेक्षणवारणस्य ;

वामैतरं वलयरत्नमरोचिभासा

हस्तं समुद्गतसुरायुधमम्बुजाभम्

भाले निवेश्य शयितां श्लथलम्बपातं

सव्यं निषात्य शयनेऽर्द्धहताङ्गयष्टिम् ;

या वल्लभां नृपवरः प्रथमं प्रबुद्धः

दृष्ट्वा पुरा समभवत् परिवृत्तदृष्टिः

तामद्य भूमिपतितामकृताङ्गरागा

दद्रे नृपस्य मिपतोः हृदयं सरागम् ॥ २—०

कान्ते । मदर्थपरिसुक्तसुखोपभोगे ।

प्रोन्मीलयेक्षणयुगं रजनो प्रभाता ।

इत्यश्रुदिग्धनयन सदय प्रियाङ्गम्

आपादपद्मसकृत् स पराममर्षी ॥ ८ ।

जृम्भाविकस्वरमुख नृपपाणिसङ्गात्

गात्र विभेद कृतकुञ्चनसंप्रसारम् ।

आकूनितेन नयनेन च वल्लभास्य

सस्तम्भितेव दयिता क्षणमैक्षतासौ ॥ ९ ।

जातस्मृतिर्मुखरभृषणमूर्ध्निवाहुः

स्मेरानना भटिति पार्श्वविवर्त्तभागात् ।

मन्ये स्वर्णधुकरं नलिनी सरस्याम्

अन्या दिशामभिपतत्यनिलाहताङ्गी ॥ १० ।

पूर्वार्द्धसुक्तशयना परिवर्त्त्य कण्ठम्

आभुग्नालनलिनप्रतिभास्यविम्बा ।

पर्य्युष्णो नरपते नयने विलोक्य

पप्रच्छ कारणमिय रुदितस्य चिन्ता ॥ ११ ।

हेतुं श्रुत्वा दयितया परिपृच्छ्यमानो

राजाब्रवीत् प्रियतमे । कथयामि किं ते ।

जानि शनिर्भुङ्कुटिभङ्गकरालवक्त्रो

सामेवमम्बरगतो निजगाढ सुप्तम् ॥ १२ ।

श्रीवत्सभूपतिरतीवविचारदत्तः

पक्षाग्रयित्वमपहाय विनिन्द्यमेयः ।

सोमासते श्रुतिपरायण इत्यवेक्ष्य

त्वय्येव वक्त्रे । गतो ननु तिष्ठमानः* ॥ १३ ।

आसीत् तदा स्मरति नौ अधिकृत्य शृङ्गम्†

लक्ष्मणाथ मे च कलह' क्रमवर्द्धमानः ।

वित्ताधिदैवतमिति प्रकृत व्युदस्य

मत्त. श्रिय छलपर' समबोधधस्त्वमङ्गः ॥ १४ ।

मत्तोऽधिका यदि रमा चपलाचिराभा

वैधेय । किं तत् इयं क्षमते न मत्तः

चातु भवन्तमपराज्यमपास्तशक्ति

भ्राम्यन्तमेवमधुना महिषोद्धृतोयम् † १५ ।

त्रेतायुगे जलधिजा जनकात्मजाभूत्,

सा सत्प्रभावपिहित्तात्महानुभावा

* । नपेक्षतेन त्वाम् आश्रितवानिति , तिष्ठतेः नैवयाये आत्मनेपदम् ।

† प्राधान्यम् ।

‡ वाह्यतवानास ।

नक्तंचरोभिरनिशं परितुद्यमाना

रत्नोत्तरे चिरमतिष्ठदयोक्वन्व्याम् ॥ १६ ।

सन्दोष्य मद्रुपमसौ जगतां त्रयाणां

नाथो बलिर्विगतवैभववित्तराज्यः ।

जातो, गतश्च खरभानुसुधांशुशून्यं

नक्तंदिवं परिहृतं तमसाहिलोकम् ॥ १७ ।

सत्विषु सत्त्वरहितेष्वपि का कथा वा

विष्णुः स्वयं हरविरिञ्चिसमर्चिताह्निः ।

उद्दोषयन् मम रूपं नु बभूव कीट-

शक्तं चकर्त्त च गिरौ अनिरूप्यमाणः ॥ १८ ॥

लक्ष्मीस्तदा कमकरांदुपकारमस्य

भर्तुंस्तया गतवतो विषमा विपत्तिम् ।

पत्यु न याशकटहाः उपकर्तुमन्य

सा किं करातु भवतो वद रे वराको ॥ १९ ॥

विश्वामका हरिरयं, ननु तत्प्रममर्चं

कोटानुता विजगतः प्रभुता च तुभ्या ।

चक्रस्य कर्त्तनमथो जगतः स्थितिर्वा

तत्प्रोतूये भवति नात्र विकल्पः इत्यत् ॥ २० ॥

किन्त्वेप तादृगगति यदवाप विष्णुः

त्वन्मानवर्द्धनमवे हि नु तदिदानम् ।

१ उद्दोषयन्—उद्दोषयमाने ।

२ चक्रस्य—चक्रदा नाम्ने ।

३ तादृगगति—वादादम् ।

४ इत्यत् ।

एवं यदि, त्रिभुवनेश्वरमानितं त्वं

केनेरितः कथय मां कृतवान् 'विमान्यम्' ? २१ ।

तत् श्रूयतां यदचिरेण करिष्यते ते

ऋक्षेन सूर्यतनयेन विमानितेन ।

यस्या बलात् बहुदृष्टं* ननु मन्यसे मां

सङ्गं तथा विघ्नयामि हि चिन्तया ते ॥ २२ ।

विच्छेदमाशु विरचय्य परानुरक्तां

कुर्याच्च तां, यदि न-कर्तुमल भवेयम् ।

ज्योतिर्विंदी न गणयन्त्वपशक्तिकं माम्

अन्यं ग्रहम्, ग्रहगणेषु वदन्तु नीचम् ॥ २३ ।

छाया प्रसूः प्रसवकष्टकरं परं मां

सम्भावयत्वविरताशुमुखी, पिता मे ।

पुत्राय सुचतु पिता सृष्टयालुतां, यत्

ईदृक्क्रियः शनिरिति त्वजतु स्वधाम्† ॥ २४ ।

इत्यमातर्जयन् सौरि-

निर्देहन्निव मां दृशा ।

अन्तर्दधे, सान्त्वनायं

निद्रयानुषदं गतः ॥ २५ ।

इत्युक्त्वा नृपतिर्माँहा-

वेशसंमोलितेक्षणः ।

* ईषदं दृशामति बहुदृष्टं, दृशमवपहतमित्यर्थः ।

† पिता पुत्राय सृष्टयालुतां सुचतु, यत् यस्यात् शनि ईदृक्क्रियं इति मत्ता मे पिता, एवं स्वधाम अजतु इत्यन्वयः ।

आभुग्नकण्ठनालद्य

पतन्नेव तथा धृतः ॥ २६ ।

सा चैनमवदत् स्वैर-

मंसस्थापितकञ्चरम् ।

परामृशन्ती हस्तेन

मृदुना मञ्जुभाषिणी ॥ २७ ।

कार्येण विजृम्भयितुं

शक्तिमशक्तो गिरा प्रकटयति यत् ।

तत् जल्पतु शनिरनिशम्

चिन्तार्थं चिन्तयासं ते ॥ २८ ।

तव चिन्ता खलु ताडक्

योपेति गणय नृपवर ! न कदाचित् ।

अनुरागो ननु यस्याः

स्थिरतामिति न जलौकोवत् ॥ २९ ।

घासात् अन्यं घासं

स इवाश्रयति पुरुषान्तरं स सदा ।

आश्रयमेति कदाचित्

निपतति श्व निराश्रयो धासौ ॥ ३० ।

सुरभी च यया द्रतति-

स्तरुमेकं धृतवती प्रयाखाभिः ।

आकर्षति सम्प्लुतः

तरुमय गुलामपरं सद्यसा ॥ ३१ ।

नैतादृक् तव चिन्ता,
 नैषा वा धावती चणाकृष्टा,
 पुरुषान्तरमाकर्षुं
 न कदा गणयति निजां शक्तिम् ॥ ३२ ।
 चित्तं मदीयमेतत्
 नूनं लीहमयधरणिधरवर्यः ।
 आकृष्टये तदस्या-
 यस्कान्तोऽमणिरणुर्नालम् ॥ ३३ ।

रविसूनोः प्रातिकूल्यात्
 राक्षसीभिः प्रपीडिता ।
 कामं निकामदुःखार्त्ता
 बभूव जनकात्मजा ॥ ३४ ।
 किन्तु तस्याः किमकरोत्
 शनिकोटो लसत्त्वपः ।
 सतीखनाम्नो रत्नस्य
 जानक्या मनुजेश्वर ! ३५ ।
 त्रिलोक्या आधिपत्यस्य
 निष्क्रेण दंशाननः ।
 प्रविचालयितुं शेके
 किं नु तस्याः स्थिरं मनः ? ३६ ।
 दमयन्त्याः किमकरोत्
 प्रतिकूलः कलिश्च वा

वर्ण्यते चरितं तस्या ।

श्रवणाञ्जलिना पिव ॥ ३० ।

प्रियया सह भ्रमत एव कानने

निपधाधिपस्य फलमूलमश्रुत ।

हराधिका दशात्यगुरयू समाः क्रमात्

समय - समागमदसौ च दुष्कर. ॥ ३८ ।

भ्रनया विमोहनशरीरशोभया

सह वत्सर जनगणैरलक्षितः ।

अतिवाहये कथमिति क्षितोश्वरी

विकलेन्द्रिय. समजनि क्षणं तदा ॥ ३९ ।

विपिने प्रिया त्यजत एव मे शुभम्

कथमन्यथा समयपान्नन भवेत् । .

इति चिन्तयन् नरपतिर्विचुक्षुभे

शतकाटिभिर्हंतशिरा इव क्षणम् ॥ ४० ।

अथैकदा सा विनिवेश्य मस्तक

प्रियस्य वाहो अर्पिते अ स्मृते ।

चिरेण लधावसर. क्षितोश्वरः

स ता विहातु चकर्म तथाविधाम् ॥ ४१ ।

स बाहुमाकृत्य गने. शिराधरा

निधाय भूमौ उटतिष्ठदाकुल. ।

पदानि धीर कतिचित् दधत् ततः

न्यवर्त्तत द्राक् विपट विधिस्तयन् ॥ ४२ ।

न वेत्ति चान्यां नृपतिस्तया विना

कथं नु तां मोक्ष्यति भोषणे वने ।

उदयनेत्रो विकलेन्द्रियः पुनः

प्रियेकपाश्वं समुपाविशत् शनैः ॥ ४३ ।

कृतास्यटं श्यामिकया ततस्तु तत्

कलङ्करिखाद्वितचन्द्रसुन्दरम्

परिस्फुरद्विम्बनिभाधरं चलन्-

मधुव्रतव्रातसमाकुलानकम् ;

क्षणं विकुञ्चच्चतुरभु साध्वसात्

क्षणं स्मितस्नातरदच्छद मुदा

प्रतिक्षणं वर्द्धितदर्शनक्षणं

दृश्यं कान्तावदनं स नैषधः * ॥ ४४, ४५ ।

न मां वने मुञ्च नृशसजन्तुभिः

समाकुले नाथ ! निराश्रयामिमाम् ।

इतीरितं द्राक् प्रियया बचस्तया

निशम्य राज्ञो हृदयेन कम्पितम् ॥ ४६ ।

समुल्लासे च समोक्ष्य बल्लभां

पुरिव सुप्तामपबोधलक्षणाम् ।

* ततः स नैषधः नल श्यामिकया कृतास्यटम् चतएव कलङ्करिखाद्वितचन्द्र-
सुन्दरं परिस्फुरद्विम्बनिभाधरं चलन्मधुव्रतव्रातसमाकुलानकं मधुव्रतव्रातेन समर-
सम्पन्नेन समा, कल्याः आकुलाश्रयः चलकाशुर्भक्तलला यस्मिन् तत् तथोक्तं चणं
साध्वसात् विकुञ्चच्चतुरभु भयेन क्षणं विकुञ्चन्ती चतुरे भुवी यस्मिन् तादृशं क्षणं
मुदा स्मितस्नातरदच्छदं प्रतिक्षणं वर्द्धितदर्शनक्षणं चणे चणे वर्द्धितः दर्शनम्
चणः दृत्सरो येन तादृशं तत् कान्तावदनं दमयन्तीमुखं दृश्यं ।

अयायमाहूय दिगीश्वरान् रुगान्
समोरणं भूधरमेवमाद्विगत् ॥ ४७ ।

अयं नृशसोऽशरणां पतिव्रताम्
इमा वने मुञ्चति कार्यगौवरात् ।
भवद्विरार्यैः परिरक्ष्यतामिय
विपन्नरक्षा हि सता कुलव्रतम् ॥ ४८ ।

इतीरयित्वा नृपतीं विहाय ता
गते गलद्वैर्यमुदशुलोचने ।
वनाधिदेवो चाकिता स्रजलद्गतिः
समित्य हस्तेन तदङ्गमस्पृशत् ॥ ४९ ।

व्यपेतनिद्रा परितो नन्दप्रिया
प्रिय दिदृक्षु प्रजिघाय चक्षुषी ।
अपूर्णकामापि तथाविधा क्षण
निनाय नात्नन्तनिराशमानसा ॥ ५० ।

मनश्चल, भूनिष्ठित स्रक शिरो
गतस्य पत्युश्च चिरायमाणता ।
समुत्सुकं तत्पथदत्तचक्षुषे
शयंसुरस्यै सकल म्पुटाक्षरम् ॥ ५१ ।

ततः समुत्थाय ससम्भ्रम सती
विकीर्णकीर्णा च विनृहलाम्बरा ।
वंसतकुरङ्गो वनेष्वितस्तती
विचेतुमोश विकला प्रवक्षते ॥ ५२ ।

गुह्यासु कुञ्जेषु सरित्तटेषु च

प्रिय प्रनष्टं रुदती विचिन्वती ।

यदा क्वचित् त न ददर्श विह्वला

तदापतत् भूमितले नृपात्मजा ॥ ५३ ॥

अयत्नलव्यप्रतिबोधमुत्थिता

पुरी ययौ सा स्थिरलक्ष्मलीचनः ।

निशम्य किञ्चिच्चकिता परागता

पुनर्यचेपीत् खलु तेषु तेषु च ॥ ५४ ॥

अशब्दनिश्चेपपदं परागतः

प्रसार्य दृस्ती स्फुटपङ्कजोपमौ ।

पिधेहि नेत्रे मम पृष्ठतः स्थितः

समेहि नाथेति जगाद कातरा ॥ ५५ ॥

अथो भुजङ्गो यमवाहुभोमः

कलिप्रयुक्ता विह्वतास्य एक ।

अदुदृवत् हा भयकातराचोम्

मुक्तार्चनादा नृपनन्दिनीं ताम् ॥ ५६ ॥

व्याधोऽप्यसा तत्र समेत्य कथित्

भुजङ्गय त निजघान घोरम् ।

रत्नसु तस्मात् यदसौ विधातुम्

इयेप तत् सर्पगत न कुर्यात् ॥ ५७ ॥

न त यदा धारयितु

धमा साभूत् दमस्त्रसा ।

तदा सतीत्वरक्षाद्यं

सतीं तुष्टाव कातरा ॥ ५८

मातर्मातरयं व्याधो

मुष्णरत्ना करोति माम् ।

एहि त्राणाय पुत्रास्ती

रक्ष मा दत्तनन्दिनि ॥ ५९ ।

अरख्ये शरख्ये । विपन्नां विहस्ता-

मनाया निपादो बलादेति मातः ।

त्वदन्या न काचित् परित्रातुमीशा

गतिस्त्वं गतिस्त्व गति देहि दुर्गे ॥ ६० ।

अरख्ये विघोरे विपज्जालमग्ना-

मपणं । त्रिनेत्रे ! त्रिलोकिणि । रक्ष ।

महाघं सतीत्वं हरत्येष मूढो

गतिस्त्व गतिस्त्वं गति देहि दुर्गे ॥ ६१ ।

सहसा नयनात् गिरीन्द्रपुत्राः

निरगात् ज्योतिरल जगत् प्रदग्धुम् ।

विदधे विलसत्तडिल्लताभे'

किरणैस्तच्च वन पिशङ्गवर्णम् ॥ ६२ ।

प्रविशत् नयन नृपात्मजाया.

विवरेमद्भिरदोः^१ व्यलोकि तेजः ।

युगपत् विदहत् किरातदेष्ट

घनमारौघमिवातितीव्रवेगम् ॥ ६३ ।

• दत्तनन्दिनीम् ।

† विवरसद्वि — नमस्करे ।

कर्धूरराशाविव तत्र पापे

दग्धे किराते मनुजेशपद्मराः ।

गात्रे प्रतप्ते सुरपुष्यदृष्टिः

विलोलरीलम्बकुलाः पपात ॥ ६४ ।

तच्चिन्तयालमवधूय मनोरुजं तां

लक्ष्मणा वचय तदनुस्मर नाथ सर्व्वम् ।

नारायणः कमलया सह मां यदाह

स्वप्ने समाहितमतिः शृणु तत् वदामि ॥ ६५ ।

सन्तापिताय रविरग्निभिरेव कामं

ह्याया जर्नाय नितरां स्वदते सुशोता ।

प्रह्लादंनद्य तिमिरीघनिश्चदृष्टेः

दीपोहि, सौख्यपरिवृद्धय एव दुःखम् ॥ ६६ ।

इत्यालोच्य मया चिन्ते !

जन्मतः सुखिनी युवाम् ।

अनुभावयितुं दुःखं

सुखहीतः शृणु यनेयरः ॥ ६७ ।

शेषयामे वियामायाः

रमया सह माधवः ।

० विधीयते अथ रोषध्वङ्गं ममरममूहो यस्याम् सा ।

† रविरग्निभिः कामं सन्तापिताय जनाय सुशोता ह्याया नितरा स्वदते दीपोहि
एव, दीपो हि तिमिरीघनिश्चदृष्टेः प्रह्लादंनद्य, दुःखं सौख्यपरिवृद्धये एव भावयि,
इत्यानुभवः सुखादनुभवः वैयत्योति तात्पर्यम् ।

‡ सुखहीतः—निपुणः ।

एवमाख्याय चाश्वास्य

पश्यन्त्या मे तिरोदधे ॥ ६८ ।

तदेहि मात्स्यिका एते

मत्स्यानाददते सुखम् ।

भिक्षित्वा कियतो मत्स्यान्

कुर्मोद्य देहधारणम् ॥ ६९ ।

इति श्रीश्रीवत्सचरिते महाकाव्ये शनिनिर्भर्तृसतो •

नाम नवमः सर्गः ।

दशमः सर्गः ।

शकुलमेकमवाप्य* नृपस्ततः

प्रियतमामवदत् सुदितः परम् ।

भूपमिमं † दह, भक्षणीऽस्य मे

विरमत् ह्यधया परिवाधनम् ॥ १ ।

गुरुमुखात् श्रुतवान् शनिवासरे

ऽनलविदग्धमिमं भूपमश्रतः ।

प्रथममेति तदुत्थितयोङ्गनं

तदनलं ज्वलय त्वरितं प्रिये ॥ २ ।

• नृपसुता नृपतेरनुशासनात्

शकुलमतस्थमसौ व्यदहत् सुदा ।

कथमिवोपनये भूपमीदृशं

नृपतये वत भस्मसमावृतम् ॥ ३ ।

इति विचिन्त्य ययौ नृपभामिनी

सरसि कर्तुमनाथ भूपोन्मृजाम् ।

सहि च तत्करतः पुनरुच्छसन्

जलमगात्, अहसत् शनिरम्बरे ॥ ४ ।

तथा हसन्तं शनिमम्बरे स्थितं

विदह्य चिन्तानलगर्भया हया ।

* शकुल—शोला इति भाषा ।

† भूपम्—मत्स्यम् ।

जगाद किमेवमसाधु चेटितं

विकल्पसे यद्यधिकृत्य निर्धृष । ॥ ११ ॥

शने ! समाहूय नृपो विचक्षणो

विमानित त्वामकरोत् किमात्मना ?

यदस्त्रधैर्यं ननु वैरमोचनं

चिकीर्षुरेन तुदसि प्रतिक्षणम् ? ॥ १२ ॥

विचित्रमेतत् दिनभर्तुरीरसो

भयाद्दृशोऽभूत् तनयो हि, यः शने !

निरागस दुःखगतैः प्रपीडयन्

न लज्जते प्रत्युत तेन हृष्यति ॥ १३ ॥

पापग्रहे त्वयि शने ! परिकीर्षितेऽसौ

जानाति मत्पतिरनिष्टफल प्रकामम् ।

धर्मं तथापि न लज्ही परिवर्जयेत्सा

लक्ष्म्या समस्तजगता परिपूजिताया ॥ १४ ॥

पत्युस्तथाविधविचित्रविचारशक्तिं

तादृक् स्वधर्मपरता बुधमोहिनी च ।

पापग्रह पवनवच्च सुदुर्मह त्वा

क्रोधाभिभूतमकरोत्, नच तोषित ? धिक् ॥ १५ ॥

* चित्ता अलक्ष्म्या दृशा अस्वरे स्थित तथा इत्यन्तं शनि विदध ॥
विर्धुषः । असाधु चेटितम् अतिकृत्य किं बहु विकल्पसे एष जगाद ।

† शने । विचक्षण एष आत्मना स्वयं त्वां समाहूय किं विमानितम् अकरोत्
यत् यस्मात् अस्त्रधैर्यं एव वैरमोचनं चिकीर्षुः प्रतिक्षण एव तुदसि पीडसि ।

‡ पत्युः सहस्रं बुधमोहिनी तथाविधविचारशक्तिं तादृक् स्वधर्मपरता ।

धत्ते पतिमेम हि येषु न वस्तुबुद्धिं
 संसारभावनिवहेषु विनश्वरेषु ।
 किञ्चित् चकथं कदनं* ननु तेषु तेषु ।। ।
 तेनैव जाल्म । तव गर्वपरत्वमोटक् १ १० ।
 दग्धः शने । शकुल एष पुनः श्वसन् यत् ।
 मायावलेन सलिलं प्रविवेश, तेन ।
 कार्येण ते कृतमहोपकृतिर्भवामि
 पापं समाचरत एव, नमामि तत् त्वाम्† ॥ ११ ॥
 योऽयं करः प्रतिदिनं सुरभक्ष्यभक्ष्यं
 यस्मै पुरा स्वयमदात् कथमेप तस्मै ।
 दग्धं भूषं ननु ददात्विति चिन्तया यत्
 दुःखं बभूव हृदयच्छिददो निवृत्तम् ॥ १२ ॥
 तत् तुभ्यं नम इत्युक्त्वा
 हसन्ती पत्युरन्तिकाम् ।
 जगाम सा राजपुत्री
 सर्वं चास्मै न्यवेदयत् ॥ १३ ॥
 तस्यास्तत गर्बित वाक्य
 श्रुत्वा शनिरधोमुखः ।

पवनवत् सुदुर्यह पापयह त्वा जाघामिमृतम् अकरात् । तीव्रित मक्ष १ न सोऽयत
 मकरात् । धिक ।

* कदनम् अपचयम् ।

† पाप अनित्य समाचरत एव अनिताचरणे प्रवृत्तमेव ते तव तेन कार्येण
 कृतमहोपकृति भवामि, तत त्वा नमामि ।

सतीत्वतेजसा दग्धो

ज्ञानच्छायस्तिरोभवत् ॥ १४ ।

चिन्तावाक्यमुपश्रुत्य

वृषश्चिन्ताकुलोपि सन् ।

चिन्ताधिवारणायैव

निराकुल इवामवत् ॥ १५ ।

कन्दमूलं समाहृत्य

चोपयुज्य तथा सह ।

विश्रामं घणं राजा

ततश्चिन्तामवोचत ॥ १६ ।

“मादृशां नयनकीर्णगोचरः

सागरोपि मरुभूमिधोदरः ।

आश्रयामि यदि कल्पपादपं

सोपि याति सहस्रावकीशिताम्” ॥ १७ ।

अन्नपूर्णां त्रिजगती

यदान्नं माययाहरत् ।

अलम्बिनी भगवान्

तदेत्यं श्रियमव्रवीत् ॥ १८ ।

पश्य कान्ते वनमिदम्

एकेन शनिमायया ।

• • कष्टन्नभ्याहारमहो

दिनेनाजायत प्रिये ॥ १९ ।

कान्ते मुखे नीरजाक्षि ।

कृच्छ्रेणैतावतापि ते ॥

अणुमात्र विषादस्य

कथं लक्ष्म न लक्ष्यते ॥ २० ।

एवमुक्त्वा तु सा चिन्ता

विहस्य पतिमब्रवीत् ।

नास्ति मे विभवः किञ्चित्

विना ते पादपङ्कजम् ;

अविद्यतं तत् पुरतो

नित्यं नाथ । विराजते ।

तन्मे कथं विषादः स्यात्

नेष्टेष्टो हि विषोटति ॥ २१ ।

रान्यादिकं बहु धनं

तव नष्ट महीपते !

तेन त्वमोदृश्यावस्थो

जातोसि ननु वल्लभ ॥ २२ ।

एवमुक्त्वा महाराजः

सोन्माथ इव चाब्रवीत् ।

कान्ते कान्ते भवत्विव

मेवमुक्तं स्फुटाक्षरम् ॥ २३ ।

मम हि त्वन्मुखान्भोजात्

अधिकास्या धनादिषु ।

कष्टमेवं वाध्यमानं

त्वहचो वाधतेतराम् ॥ २५ ।

एव नृपवच. श्रुत्वा

चिन्ता त प्रत्यधीधयत्.

मन्युख तव सर्व्वस्व

त्वत्पदञ्च तथा सम,

यद्येव तर्हि का चिन्ता

शनिना नो हत नु किम् ?

वर्त्तावहे सम्मुखीभौ

यदावा नाथ मङ्गलो ॥ २५ ।

एतत् स्थान परित्यज्य

गमिष्याथ. परेद्यथि ।

पश्य भौरिपिता सूर्यां

यात्यस्त सङ्गतै. करै ॥ २६ ।

सुतनितेषु हि पत्सु सपतन् .

चरमाट्टे शिरमेय विघ्नतः

घतमहानटस्रधारया

परिनिमस्तपनो विनीवगते ॥ २७ ।

प्रकृतिः रूपया समागता

शुधिरस्त्रावनिरोधवाष्प्या ।

जनदच्छलनोनवाससां

हतमहे निदधाति त द्रुतम् ॥ २८ ।

तदुपान्तगलदुगमस्त्रिभिः †

द्वुत्चामोकरभास्वरैः ‡ क्षणम् ।

अनुरञ्जितवोचिरास्फुर-

चपलेव प्रिय ! सिन्धुरोच्यते ॥ २८ ॥

असितारुणमश्वरञ्च तत्

दिवि कीदृक् ननु पश्य शोभते

क्षणमम्बुनिधेर्जलं यथा

हरकण्ठद्युतिजित् सविद्रुमम् ; ‡

स्फुटकोकनदाकुला क्षणं

शितिसैवालतरितिर्यथा जले ;

परिपूर्णं इव क्षणं जवा-

गिरिकर्णोक्षुसुमैः करण्डकः § ;

हरितैरुण्यैः फलैः क्षणं

निक्षिप्तः प्रच इव ; क्षणं विलात्

* तस्य तपनस्य उपान्तेभ्यः गलनात् समस्तस्य किरणस्यैः ।

† द्वौ गलित यचामोकरं मुखे तदस्य भास्वरैः ।

‡ असितारुणं तत्र अश्वरं वक्ष्यते आकाशस्य हरकण्ठद्युतिजित् अर्थात् जलं सविद्रुमम् विद्रुमस्य तत्र अश्वरं वक्ष्यते अम्बुनिधेः समुद्रस्य जलं यथा जलनिर्वादिषु कीदृक् शोभते पश्य ।

§ अथ स्फुटकोकनदाकुला रक्तोत्पलमालापरिभ्रामा एषी जलशोभाल राजिर्दया जलशोभाकिराजिरिव अथ शोभते । जलशितैर्कर्णोक्षुसुमैः अथ कण्ठपुष्पैः जलापरिभ्रामितापुष्पैश्च पुंसः व्यास हरण्डकः पुष्पमाजनामिव शोभते ।

स्फुरदुग्रशिखेव धूमिते-

ष्टकराजिर्जलदग्निक्वा निशि ॥ ;

क्षणमेणदृशां घनद्युतिः

कवरोन्मथ इवातिरम्यया

अरुणैः कपिशैथ पाटलैः

कुसुमैर्गुम्फितया स्रजान्वितः † ;

घनभावमुपेयुषा क्वचित्

परिशुष्केण नितान्तधूमला

वह्ना तरलेन च क्वचित्

रुधिरेशानिपुष्पगोणरक् ;

धवला क्वचिदिन्दुरोचिषा

हरिता शादविनिन्दिना क्वचित्

अरुणा च नवाकंशीचिषा

पतितेन ध्वजचित्रवाससा ;

रणभूमिरिव क्षणं ‡ ; दृष्यैः

निचितप्रान्तमिवातिचिक्कणैः

* एष हरिते अरुणे फले निहितः श्यामः इव इव वटवत् इव, एषं विलात् गच्छरात् स्फुरदुग्रशिखा निशि ज्वलदग्निक्वा धूमितेष्टकराजिरिव शोभते ।

† एषम् घनग्रामं अरुणे. कपिशैः पाटलेषु कुसुमैर्गुम्फितया शङ्खतया अतिरम्यया स्रजा मालया अन्वितः एषदृशां शानिभोगं कवरोन्मथ इव शोभते ।

‡ क्वचित् घनभावं उपेयुषा परिशुष्केण रुधिरेशानिपुष्पगोणरक् नवाकंशुसुसकाशा, क्वचित् इन्दुरोचिषा धवला, क्वचित् शादविनिन्दिना हरिता, क्वचित् नवाकंशीचिषा पतितेन ध्वजचित्रवाससा अरुणा च रणभूमिरिव एष शोभते ।

अरुणं क्षणसुप्रवायुना

शतशो भिन्ननिपातितं गृहम्* ॥ ३० ।

प्रकृतिश्चलपक्षवाञ्छला

प्रियमिन्नव्यसनेन दुःखिता ।

उपवोजयितुं शनैरिव

स्वयमेवारभते तदोदयम्† ॥ ३१ ।

भरुता परिचालिते ततो

मृदुना प्रावरणेऽपसर्पति ।

अतिरक्तवपुः पुनारविः

सहसायाति विलोकनीयताम् ॥ ३२ ।

क्षणमूर्द्धकरः खल्लट्गति-

निखिल विश्वमिवाभिमन्वयन् ।

अभिधातुमिति स्फुटाक्षरं

दिनकृत् प्रकृतमतेऽस्तमाविशन् ॥ ३३ ॥

“ननु यस्य जगत्तयाञ्चिते

जननं निर्मलनिर्जरान्वये

वत पारिपदाय यस्य मे

शुरुशम्भ्राशुधुधादयो यद्गाः ;

निखिलं ग्रहधक्तमोजसा

लघयन्, षट्क्षमणं तिरोदधत्

* अतिविदग्धे वद्रे निषितङ्गाकं अरुणम् प्रवायुना प्रसृतम्, भिन्ननिपातितं

अथ अरुणमिव शाश्वते ।

† ईदृशं तत् सिद्धम् ।

प्रणुदन् जगतस्तमस्तते
 विदधत् वीतशुचञ्चपद्मिनोम् ;
 समवृत्तितया प्रजामनो
 रमयन् तुल्यमनन्यशासनः
 अग्निपं कमलोदयं दिशन्
 जगदेकातपवारणं चिरम् ;
 उदयानुगुणीपगूहनां*
 प्रथमां† कुक्ष्य एव संत्यज्यन् ।
 श्रितवारुणदिक्‡ निरायति-
 ननु सोहं वत याम्यधोगतिम् ;
 वहिरोचितरागवञ्चितं
 ननु पश्यान्तवसुं विवास्य माम् ।
 द्विजराजमियं नवोदयं
 भञ्जते पापमतिर्मदाश्रितम् ॥” ३४ ।
 सहसास्तमयोन्मुखः प्रिया-
 वदनामक्तमत्प्रलोचनम् ।
 स नृपेन्द्रविलोकनं रविः
 समूहचत् दृढरश्मिसंयतम् ॥
 तमवेक्ष्य तटा तथाविधं
 स्मृतलोकस्थितिरप विव्यथे

* उदये वही अदुगुणम् चदुगुणम् उदगुहणम् आलिङ्गनम् यथाशाम् ।

† प्रथमा—पूर्वा दिशम् ।

‡ श्रिता शश्वी दिक् पविताया येन तादृशः सन् ।

निराचक्रे, जाने सुरनरगणः कर्मवशगः

सुखं वा दुःखं वानुभवति न तत्रास्ति विमतिः ॥३८॥

इत्युक्त्वा कान्तया साधे

पर्णशाला न्यविचत ।

दोर्घायमानयामां ता

त्रियामामत्यवाहयत् ॥ ४० ॥

इति श्रीश्रीवत्सचरिते महाकाव्ये शकुलप्रत्याप-

हरणो नाम दशमः सर्गः ।

• एकादशः सर्गः ।

अथ प्रभाते नगराभियायिणा
पथा प्रतस्थे सह चिन्तया तथा ।
नृपः समुत्तीर्थ्य वनानि पर्वतान्
दिनावसाने नगरं समासदत् ॥ १ ।

दक्षिणेन नगरं शुचिक्रियाः
काष्ठविक्रयपवित्तवर्चनाः ।
एकमत्यमवलम्ब्य सौख्यतः
काष्ठिकाः प्रतिवसन्ति केचन ॥ २ ।

इति प्रहृष्टः श्रुतवान् जनप्रजात्
प्रिये ! सुखं नो वसतां तैः सह ।
इति भ्रुवाणो नृपतिस्ततः परं
जगाम तेषां वसतिं मनोरमान् ॥ ३ ।

तौ विलोप्य पदचारिणी पुरी
दम्पती रुचिरदर्शनी ततः ।
काष्ठिकाः स्तिमितचक्षुषः परां
कोटिमापुरतुनस्य नन्द्योः ॥ ४ ।

किं पुलीमतनयासमन्वितो
वासयोऽयमचुरेरुपद्रुतः ।

स्वां पुरीं प्ररिहरन्नलक्षितो

वस्तुमिति विजनेऽस्मदालये ॥ ५ ।

किं स्मरः स्मरहराच्चः साध्वसात्

लश्चमूर्त्तिरनुकम्पया विधेः ।

एति वस्तुमपविघ्नमात्मनो

भार्ययात्र विजनेऽस्मदालये ॥ ६ ।

किं विधुन्तुदभयात् विधुः स्वयं

रोहिण्योपरिगतस्यजन् दिवम् ।

निर्जनेत्र वसतेश्चि कीर्षया

प्रैति वा नियतपूर्णमण्डल' ॥ ७ ।

काष्ठिकैः प्रणतिनम्रशिरोभिः

प्रोतिवाप्यसन्निहाङ्गुतगण्डैः ।

कण्टकाञ्चिततनूभिरमायैः

स्तूयते स्म नृपतिः सहृदारः ॥ ८ ।

सञ्चितं गुरु तपः सवितारं

लोकयद्भिरनमेद्य चतुर्भिः ।

शुष्टकायलतिकेर्नु निदाघे

नास्मदादिभिरहो जंगदोश ॥ ९ ।

वाल्याहतेर्वि श्ययगात्रवन्धैः

वज्जानलोत्तापनिकामततैः ।

तद्भिस्तान्नाकवि टूननेत्रैः

न वा क्षतास्माभिरहो तपस्या ॥ १० ।

न पौषरात्रौ विगलद्धिमायाम्
 आकण्ठमग्नेः सलिले च गीते ।
 उहेजिताङ्गैरवशेन्द्रियैर्वा
 तेषु तपोऽस्त्राभिरसाध्यमोश ॥ ११ ।

तथापि नाथ । स्वयमम्बयानया
 समन्वितो नः पतितोसि दृक्पथे ।
 प्रसीद देव प्रतिबोधयात्मनः
 स्वरूपमस्मानसुबोधमीश्वर ॥ १२ ।

किं ललाटनयन तिरोदधत्
 छद्मना धृतमनुष्यविग्रहः ।
 यामराञ्छनयितु जनानिमान्
 कान्तिया कपटवेशयागतः ॥ १३ ।

प्रलुबाध नृपतिः समाहृतः
 काष्ठिकान् ध्रुवत एव तादृशम् ।
 मानवोक्ति, भक्ता महात्मनाम्
 आश्रयाय शरणागतः स्त्रिया ॥ १४ ।

इत्येव वादिनस्तस्य
 वाक्यमाक्षिप्य काष्ठिकाः
 ऊचुर्मैव महाभाग ।
 वक्तुमर्हसि किङ्करान् ॥ १५ ।

कायेन मनसा वाचा
 भदन्त सद्य भार्याया

सपत्नोक्तं गुरुमिव

पूजयामो यथामति ॥ १६ ।

अद्वारभ्य महाभाग !

शरीरं जोवनञ्च नः ।

त्वदधीनं विजानोहि

प्रोक्तेन बहुना च किम् ॥ १७ ।

उपदेशैश्च कार्यैश्च

देवीयं करुणापरा ।

यथाजातांश्च नो दारान्

शिक्षां लभयतु ध्रुवाम् ॥ १८ ।

मनुष्यपदवीं येन

सृशामो वयमञ्जसा ।

शुरो ! त्वया तथा कार्यम्

इत्येतत् प्रार्थयामहे ॥ १९ ।

आप्यायितोऽपि भवतां

वचसाऽतवर्षिणा ।

वृत्तिमायित्य युष्माकं

करिष्ये देहधारणम् ॥ २० ।

एवं वादिनि शोवत्से

काष्ठिका हृष्टचेतसः

तथेत्युक्त्वा नृपस्यास्य

संविधां चक्रुरादृताः ॥ २१ ।

प्रत्यहं काननं गत्वा

तैः सार्धं नृपतिस्ततः ।

अल्पभारं महामूल्यं

चन्दनेश्वनमाहरत् ॥ ३२ ।

तद्विक्रयेण नृपतिः

वणिग्भ्यः प्रतिधासरम् ।

लेभे बहु धनं, तेन

खाद्यद्रव्यं समाहरत् ॥ ३३ ।

चिन्तया संस्कृतं भक्ष्यं

देवभोग्यं नृपस्ततः ।

सापत्यांस्तान् सपत्नीकान्

समादरादभोजयत् ॥ ३४ ।

अनास्वादितपूर्वं तत्

भक्ष्यं पेयञ्च काष्ठिकाः ।

भुक्त्वा पोत्वा च सर्वे तां

मेनिरे छलमानवोम् ॥ ३५ ।

तेः सार्धं यसतस्तस्य

सस्यलोकस्य महोचितः ।

सप्तधा सप्त भिन्नानि

दिवसान्यतिचक्रमुः ॥ ३६ ।

शृष्टकर्मणि किंकर्त्यः

प्रियमिष्याः कलाविधौ ।

तेषां गृहिण्यच्चिन्तायाः

वयस्याः संकथासु च ॥ ३० ।

योगक्षेमकरे भूपे

दिनैः कतिपयैस्ततः ।

काष्ठिका वीतदारिद्र्याः

तुच्छवृत्तिं जहुः क्रमात् ॥ २८ ।

सन्दोषिते ज्ञानदीपे

तिमिरे मोहनामनि ।

निरस्ते, ते महाप्राज्ञाः

जाता गौरवभाजनम् ॥ २९ ।

देशोन्नतिसमाधायां

नियुञ्जाना महत् धनम् ।

भूस्यामिना च सञ्जाताः

प्रतिक्षणमवेक्षिताः ॥ ३० ।

व्यसने कृतसाहाय्या

निवार्य चार्थकृच्छ्रताम्* ।

प्रतिवेशिजनानां ते

प्रियभावुकतामगुः ॥ ३१ ।

तदवस्थां च तान् सर्वान्

पश्यतो नृपतेस्तनूः

अप्राकृतापि हर्षाय

मूर्च्छतेऽलं बभूव न ॥ ३३ ।

* अपोभाशनिपथनं इत्यम् ।

प्रजापालनसम्भूत-

सौख्यस्य नृपतिः क्षणम् ।

स्मर्त्तुं नावसरं लेभे

प्रशासत् काष्ठिकानिमान् ॥ ३३ ।

अस्मै सौख्याय दिव्याय

नासूयति शनिः कथम् ।

इत्यसौ नृपशाहूलः

सा च चिन्ता विसिसिधये ॥ ३४ ।

कदाचित् रम्यतीराया-

स्तटिन्या रोधसि स्थितम् ।

चिन्ता समेत्य सावितया

प्रणनाम नरेश्वरम् ॥ ३५ ।

केयं नमति मां चिन्ते !

किमर्थमिह वागता ?

पृष्ट्वैवं सा वक्तुमित्य-

मारेभे नृपगेहिणी ॥ ३६ ।

इयं सा पद्मनाभस्य

वत्सस्य गृहिणी शुभा ।

एतस्मिन् अद्भुतेनरे !

मन्दोत्कण्ठा ननान्दरि ॥ ३७ ।

नीचधंशप्रसूतेति

नास्याः कार्य्या विमानना ।

पङ्कजापि गुणैराढ्या

पद्मिनी कस्य न प्रिया ॥ ३८ ।

अस्याः सुनिष्पन्नमपि ग्रहाणां

वैगुण्यतोऽयं ननु दोष एकः ।

अदूदुषत् जीवितमिन्दु, शुभ्रं

गोमूत्रविन्दुः पयसामिवौघम् ॥ ३९ ।

वन्ध्यत्वरूपेण भुजङ्गमेन

वह्ना इव श्रोत्रमसम्भ्रयाः ।

अस्या गुणौघैरपि भूपिताया

सुरम्यदृश्यत्वमकारि भीमम् ॥ ४० ।

श्वश्रूः पुनर्दारपरिग्रहाय

पुत्रं नियुङ्क्ते ननु नमृकामा ।

किन्त्वेव वत्सः सुदृष्टानरागो

न तन्मते तिष्ठति धर्मबुद्धि ॥ ४१ ।

सुतोऽनया * मे प्रतिषिध्यमानः

पत्नान्तरं नेच्छति सद्यहोतुम् ।

इति स्थिरोक्तत्वं च पश्यतोमा

श्वश्रूः सदा रोपकपायनेत्रा ॥ ४२ ।

त्वयानुरुद्धः सच पद्मनाभः

आदास्यते नाथ कलत्रमन्यत् ।

* अनया सावधाना प्रतिषिध्यमानः म मम सुत पद्मनाभ पत्नान्तरं सद्यहोतु, न इच्छति इति इती, श्वश्रू पद्मनाभस्य माता इमा सदा रोपकपायनेत्रा सुतो पश्यत ।

इत्याशयैषा शरणं प्रपन्ना

यत् सांप्रतं संप्रति तत् विधेहि ॥ ४३ ।

इत्येवमुक्त्वा नृपतिः सरोप-

श्चिन्तामवादीत् स्फुरिताधरोष्ठः ।

किं विस्मृतं ते यदहं द्विषामि

बहुं विवाहं वत बह्वनर्धम् ॥ ४४ ।

अधमो महोरुहचयेष्वयं तरु-

र्वहुभिर्लताभिरुपगूढविग्रहः ।

बहुवह्नभत्वमचलेष्वपि प्रिये,

न सहे, कथं तनयतामुपेयुषि ॥ ४५ ।

दयिते ! प्रसूनरुचिराञ्च मालतीं

बहता व्यपेतकुसुमां परां समं ।

समरागता यदपि दर्शयतेऽमुना

तरुणा, तथापि किमयं सुतेः पदम् ? ॥ ५६ ।

प्रियस्य यासां व्यसने विपत् समा

समोचिता तास्त्रपि वृत्तिरस्य च ।

रवौ समप्रेम्नि विमत्तिमागते

तमोनिमग्ना हि दिशेव पद्मिनी ॥ ४७ ।

न यद्गनाभः समवृत्तितं ब्रजन्

इमां प्रवीणां न च तां नवा समं ।

क्षमिष्यते तोषयितुं ततः क्रमात्

सुखं निरुद्धप्रसरं भविष्यति ॥ ४८ ।

न चित्तमेतत् यदि सा नवोदरा

मायापरा तन्नयनं रुणद्धि ।

अविद्ययाधिष्ठितचित्तवृत्तेः

विभोरपि ज्ञाननिधेर्विकारः * ॥ ४९ ।

तस्याः समासाद्य शरीरसङ्गं

चिन्तामणिस्तादृश एव कान्तः

विहाय नैसर्गिकभावमग्रम्

अलाततामेष्यति नात्र शङ्का ॥ ५० ।

प्रवयसि वत पुत्रे सञ्जयन्तो नवोनां

जनिमियमतिमूढा पद्मनाभप्रसूतिः ।

लगयति विषभोमा वस्तुगत्या भुजङ्गीं

तदनुसरत यूयं मामिमां वारयामि ॥ ५१ ।

इति श्रीशिवसचरिते महाकाव्ये काठिकालयाभि-

गमनो नाम एकादशः सर्गः ।

* यदा ज्ञानानाद्ये विभोरपि अविद्यया (मायाया) विकृतात्मन भवति, तदा अज्ञानात्सः स पद्मनाभ, तया नवोदया व्याभिहितेपिता यीद साहसैर्भक्त्या जानाति किं विषम् ।

† इमा पद्मनाभजननीम् वारयामि, सुप्तमपि मामनुसरत मम साहाय्यं कुरुत ।

द्वादशः सर्गः ।

गच्छन् कदाचित् शनिमायया द्राक्
कश्चित् वणिक् सैकतरुद्वनौकः ।

उद्धारणेऽस्याः विफलप्रयासो

विपादसिन्धौ सगणो न्यमाङ्चीत् ॥ १ ।

दैवज्ञवेशेन तिरोहितात्मा

शनैश्चरस्तत्तरणोमुपेतः ।

उवाच साधो ! ग्रहकोपतस्त्रे

दुरुत्तरापत् सनुपस्थितेयम् ॥ २ ।

पूर्वं प्रयाणात् भवता न शान्ति-

र्नवग्रहाणां विहिता नचाह्वी ।

विधीयतां सा प्रथमं यथावत्

पद्यात् तरेरुदरणं सुसाध्यम् ॥ ३ ।

अनुष्ठिते तद्वचनात् यथावत्

यागे ग्रहाणां परिपूजने च ।

भक्त्या विनम्रं विहिताञ्चलितं

कार्तार्त्तिकोऽसौ समुपादिदेश ॥ ४ ।

साधो सदाचाररता वराहो

काचित् शुभा काष्ठिकयासभूमौ

वसत्यसौ चेत् सृशति प्रसन्ना

तरिस्ततः प्राप्स्यति वायुवेगम् ॥ ५ ।

तद्वत्तमो याति वनं प्रभाते
 काष्ठाय यामात् परमेति गेहम् ।
 गन्तव्यमस्मात् सविधे त्वयास्याः
 परं परेद्युर्द्युमणोः प्रकाशात् ॥ ६ ।

तस्याः प्रसादेन विना तवेयं
 तरिविपन्ना ध्रुवमित्यवेहि ।
 सर्वप्रयत्नेन ततस्त्वयासौ
 प्रसादनोया ननु सार्थवाह ॥ ७ ।

स्त्रिया हि चित्तं नृषनोतकोमलं
 परोपतापेन भवेत् द्रुतं द्रुतम् ।
 ततस्त्वयेदं व्यसनं सुदुस्तरं
 निवेद्यमस्यै रुदता भृशं वषिक् ॥ ८ ।

या तत्र पक्ष्मां गतभूषणत्वात्
 शोच्या विपद्ना ननु पद्मिनीव ।
 विमुक्तवातेरितकेयजाला
 धूमावलोच्छन्नशिखेज वङ्गे ;
 स्नानच्छविः क्षीणतर्तुः प्रकामं
 भौमोपरक्ता ननु रोहिणीव ।
 तरुत्वचा संवृतगात्रगृष्टिः
 सदैव नासाग्रनिविष्टदृष्टिः ;
 दृश्या त्वया स्पन्दविहीननेत्रं
 तां विद्धि नीकोद्धरणे निदानम् ।

प्रयाहि साधो कुरु तत्प्रसाद-

मुक्त्वैवमादित्यसुतस्त्रिभूत् ॥ ९ ।

स्नानद्युतौ व्योमतलात् निपत्या-

परं पयोधिं विशतीन्दु विम्बे ।

पत्युर्वियोगादिव शोकमग्ने

तारागणे नश्यति नष्टभासि ;

पूर्वार्द्रिमारुह्य च सानुरागे

करैः समुत्क्षिप्य तमोवितानम् ।

क्रमेण संभिन्नदलां हसन्तीं

सरोजिनीं पश्यति पद्मिनीशे ;

महीरुहाणां शिखरेषु बाला-

तपेन रक्तेषु दवाग्निबुद्ध्या ।

भियेव सर्वेषु विहङ्गमेषु

जहत्सु नोडान् कृतघोरनादम् ;

स सार्थवाहः कृतनित्यकर्म्य

स्नातः पवित्रो गल्लग्नवासाः ।

उपानहा सुक्तपदी विनोत-

चिन्तान्तिकं प्रापदमौलिमूढा ॥ १० ।

तां प्रत्यभिज्ञाय विनक्षणेस्तैः

चिह्नैः चितौ पातितजानुषस्तः ।

ननाम भक्त्या गलदशुनेषु

नुनाव वडाञ्जलिरेवमेनाम् ॥ ११ ।

तरो मेऽन्तरोपे निमग्नाचलास्ते
 तदुद्धारणं त्वत्पदस्पर्शतः स्यात् ।
 न चान्या गतिं मे विजानोहि मातः
 सति । त्वां नमामोश्वरि । त्वं शरण्या ॥१२॥
 श्रुतं मे पुरा त्वं पितुर्यज्ञभूमौ
 निशम्य प्रमूढात् ततो भर्तृनिन्दाम् ।
 अहासोः शरोरं समाधिप्रभावात्
 सति ! त्वां नमामोश्वरि । त्वं शरण्या ॥१३॥
 यतस्तं गतासुं वने संत्यवन्तं
 मुनर्जीवितं त्वं स्रगत्या चकथं ।
 न चित्र यदि त्वत्पदस्पर्शनाम्ने
 तरो स्यात् समुत्तारिता दक्षपुत्रि ॥ १४ ॥
 ।ना त्वा जगद्वाहसन्ध्याव्यशक्तेः
 कृशानोः परित्रातुमीशाभवत् का ।
 रोचाप्रदाने प्रवृत्ताञ्च सीता
 तरो मे विपन्ना तदागच्छ मातः ॥१५॥
 ने त्वा भ्रमन्तीं विमुक्ताञ्च पत्न्या
 यदासौ किरातोऽवदद्दुष्टवाक्यम् ।
 ।दा तं निहन्तुं त्वदन्या च का स्यात्
 समर्था, यदि त्वं दयाद्री न वा स्याः ॥१६॥
 ।हं वक्षिक् दक्षसुता सती सा
 किमर्थमेव वद जल्पसि त्वम् ।

त्वां प्रत्यभिज्ञातवतो शने ! त्वं

मां विप्रलब्धुं समुपस्थितोसि ॥ १७ ।

निशम्य चिन्तावचन स साधुः

दोनाननस्तन्मुखसक्तदृष्टिः ।

उदशुरेव' विहिताञ्जलिस्तां

जगाद् रोषेण कशायनेत्राम् ॥ १८ ।

मातः परोक्ष नहि तेऽस्ति किञ्चित्

सम्भाव्य किं तत् रविजं ग्रहं माम् ।

दंष्टस्यकाण्डे वद नेत्रनिर्व्युत्-

क्रोधाग्निना निष्करुणा दयार्हम् ॥ १९ ।

नौकानिरोधात् पुलिने तटिन्याः

दुःखेन कालं नयतः कियन्ति ।

दिनान्यतोतानि समात्र मातः

शोच्यां दशां प्राप्नुवतो जनानाम् ॥ २० ।

अकालपाताक्षममस्तसंख्यकं

क्रमेण सीदत् विजहत् महार्घताम् ।

निकृन्तति द्रव्यद्यतोव सुन्दरं

विलोक्यमानं मम जीवितं सति ॥ २१ ।

व्यपेतकाला कतिचित् पदार्थाः

निर्मूल्यतां यान्ति च निर्व्यपेक्षाः ।

न वेद्मि कः कर्मविपाक एव

प्राणेषु वित्तेषु च मां दिनस्ति ॥ २२ ।

अत्रत्यलोकेषु च पृच्छामानो

यः कश्चिदागत्य वदित्यति त्वाम् ।

यदेष साधुः सगणोऽतिमात्र

कष्ट प्रपन्नः खलु सीदतीति ॥ २३ ।

ज्योतिर्विदामग्रसरय कथित्

उपादिशत् मा गणयन् कदाचित् ।

अस्यत्र पल्लवा किल गूढरूपा

काचित् सतो, ता शरण भजस्व ॥ २४ ।

तस्या पदस्पर्शनमात्रतस्ते

विपद्भिमुक्ता भविता तरोयम ।

तत् स्वार्थवाह । ब्रज तत्सक्ताश्च

तया विनान्या न गतिस्त्रवेति ॥ २५ ।

त्वा प्रत्यभिज्ञाय विलक्षणैस्तै-

स्तैर्लक्षणैस्तद्गणकोपदिष्टैः ।

प्राप्तोस्मि मातश्चरणार्पणेन

तरीं समुत्तारय तारिणि त्व ॥ २६ ।

किवा भय देवि । शतैश्चरात् ते

विभेति सिद्धो हरिणात् किमेतत् ।

प्रहृष्टमैश्वर्यमहो भवत्याः

सर्वान्मरेभ्यः शनितः कथा का ॥ २७ ।

खद्योतकः स्वेन तिरोविधत्ता

धाम्ना च तारामुडुरिन्दुक्रान्तिम् ।

इन्दुश्च सौरीं, न कदाचिदेष

सौरिः सतोभावरितुं क्षमः स्यात् ॥ २८ ।

तदेहि मातः करुणापरा त्वम्

पदा स्पृशन्ती तरणीं निरुद्धाम् ।

विचालय द्राक् तव कोत्तिरेषा

प्रद्योतयत्वम्ब ! जगत् चिराय ॥ २९ ।

इत्येवमुक्त्वा गलदश्रुनेत्रे

चिन्तापटं चुम्बति सार्थवाहे ।

सा पद्मनाभस्य च धर्मपत्नी

प्रचक्रमे भाधितुमादृता ताम् ॥ ३० ।

सन्दृश्यते या त्वयि शक्तिमत्ता

सा देवयोनिष्वपि दुर्लभा हि ।

तत् सा कथञ्चिदपि मानुषोयु

न सम्भवेत् प्रागिति निययंभूत् ॥ ३१ ।

केनापि कार्येण निगूढरूपा

पत्या तथा च्छद्मनरेण सात्वे ।

अवातरत् कापि भुवं सुरेगी

न मानुषोर्यं न च मानुषोक्षी ॥ ३२ ।

आकारगुप्तावपि यदतो वां

गतिः स्थितियोक्तिरमानुषो सा ।

स्फुटाक्षरं प्राह निजस्वरूपम् ।

इहा समुद्भूतमलं रहस्यं

(रहस्यमुद्भूतमलं हि चेष्टा) ॥ ३३ ।

अथ वणिक् प्राह यथा तथैव तत्
 न सशयोस्मिन् विषयेऽणुमात्रक ।
 न बुध्यते तत प्रकृत प्रयोजन
 प्रणोदिता येन दशामिमा गता ॥ ३४ ।
 न तेन बुद्धेन च न प्रयोजन
 महत् पुरास्माभिरनुष्ठित तप ।
 तदेव चैव भवती सभर्तृका
 चकार न प्रापयितु कृतार्थताम् ॥ ३५ ।
 श्रुत भवत्या सुखपङ्कजान्मया
 यथा हरि सौरिनिपोडित स्वयम् ।
 शिला चकर्त्तीस्थितकोटविग्रहो
 धृतकवेणि विदधञ्चिर रमाम ॥ ३६ ।
 हरापि गोर्था सह सौरिपोडनात्
 कुवेरशैल विजहन्नगेश्वरम् ।
 दधत् वपुर्मानुपमस्रदा लये
 निष्कृष्टकर्मो क्षपयत्यनहसम् ॥ ३७ ।
 न चेप सौरिष्य लक्षार्थवाह
 समागतस्त्वा सति विप्रलब्धम् ।
 यस्माद्भयादेवमनुप्रपन्ना
 शोष्या दशा विश्वविमोहिनी त्वम् ॥ ३८ ।
 स एवमेव कृपण प्ररोदिति
 क्षिती लुठत्याकुलमानसो मुहु

विचुम्बति त्वञ्चरणं नताननो

मनो न विश्वाससुपैति भ्रामकम् ॥ ३९ ।

वज्रामि नित्यं सलिलाय निम्नगां

तरिञ्च पश्याम्यचलां कियञ्चिरम् ।

पिता * न यावत् विनिवर्त्तते वनात्

विधेहि तावत् वणिजो हितं द्रुतम् ॥ ४० ।

प्रबोधितैवं नृपधर्मपत्नो

चञ्चल हृष्टं वणिजं तमन्वक् ।

कौतूहलात् काष्ठिकयोपितस्ता-

मनुव्रजन्ति अ विवृद्धहर्षाः ॥ ४१ ।

आसाद्य चिन्ता तटिनीं तटस्था

* व्यलोकयत् तां † तरणीं निरुद्धाम् ।

आरोहयंस्तां विनयाच्च नम्राः

तां ‡ नैगमा नार्जमनस्यहर्षाः ॥ ४२ ।

तत्पादसंसर्गत एव नौका

। ४३ ॥ गतिं प्रपेदे प्रतिरोधमुक्ता ।

साधो ! तरेर्भ्रामवरोहयाद्य

भक्तान्यद्योद्धेगमुपैत्यपश्यन् ॥ ४३ ।

भक्त्या ततस्तां परिपूज्य साधुः

। ४४ ॥ यत् तदेवाप्राप्तिपालनीसी ।

प्रवर्त्तते तावदुपैत्य सौरि-

। देवभ्रवेयो वणिजं न्ययधोत् ॥ ४४ ।

मा तावदेवं कुरु सार्धवाह !

पुनस्तरण्यां प्रतिरुद्धगत्याम् ।

सुदुर्लभेयं भविता, तदानीं

का ते गतिः ? याहि सहैनया तत् । ४५ ।

प्राग्देशराजस्य महामहिम्नः

श्रीवत्सनाम्नो नृपतेरियं सा ।

अनर्णवीत्या कमलापरिव

चिन्तेति पत्नी महनीयकीर्त्तिः ॥ ४६ ॥

प्रनष्टराज्येन शनेः प्रकाषात्

पत्या सहैय वनमाजगाम ।

सतीत्वसम्भूतमह.प्रभावात्

एनं परिचातुमना विपन्नम् ॥ ४७ ॥

उद्दमचित्ता पतिदेवतीति

न मन्यते सौरिमिय वृणाय ।

परानुरक्ताश्च विधातुमिनां

सर्वात्मना तत् यतते स सौरिः ॥ ४८ ॥

प्रत्यघट्टश्यं ननु रूपमस्याः

। ईदृक्कृतया जाल्वपि मावधारि ।

राहपरक्तेषु शशाङ्कमूर्त्तिः

जातेदृशीयं शनिनिघट्टेण ॥ ४९ ॥

यदस्ति रूपं निहतावशिष्टं

। तदेव साधो ! स्फुटमाह तुभ्यम् ।

यदेवमेव' भुवनत्रयेषु

न द्रष्टव्यं त्वं नच पश्यसीति ॥ ५० ।

ससागरा तस्य धरा करार्षिता

यः कर्तुमेनां वशवर्त्तिनीमलम् ।

अयं गुणोऽस्या ननु सर्व्वयोपितां

विलक्षणः केन नवेयमिष्यते ॥ ५१ ।

सम्पूर्णतां तेन शनेः प्रतिष्ठा

गमिष्यतीत्यत्र न कापि शङ्का ।

इति श्रुत्वा तमुवाच चिन्ता

विकम्पितभ्रूकुटिलानना सा ॥ ५२ ।

किमाद्य ? धिक् ते गणना ? मूढ !

पूर्व्वप्रतिष्ठा भविता स सौरिः ?

कथं नु ते मूर्धनि तीव्रवेगम्

अद्यापि वज्रं पतितं न पाप ॥ ५३ ।

अन्याद्गस्ते मयि दृष्टिपातः

मन्ये स एवासि शनेश्चरस्त्वम् ।

मा प्रद्रव प्रद्रव तिष्ठ तिष्ठ

कथं विलीनोसि भयात् नमस्तुः ॥ ५४ ।

सा विखितान् प्रादुष नैगमांस्तान्

दुरात्मनाहं कथितास्मि केति ।

तदाह नोकां स्यगितां कुरुष्वम्

उत्कण्ठिताहं पतिदर्शनस्य ॥ ५५ ।

इत्यादिशन्तीं स यणिक् विनीतः

तां प्रत्यवादीत् धृततत्पदाजः ।

अवेहि मातस्तव वासभूमिः

इतः प्रदेशात् दश योजनानि ॥ ५६ ।

सृष्टा तरिस्वच्चरणारहृन्दैः

प्रयाति वायोरतिशय्य वेगम् ।

तद्देव्यमास्थाय कियन्ति मात

दिनानि तिष्ठात्र, कृतं भयेन ॥ ५७ ।

यस्या भयात् सौरिरसौ विहस्तः

प्राप्तोयत क्वापि च पश्यतां नः ।

तस्यास्तवास्मात् शनिता भियानं

द्रुष्यन्ति सर्वे भवतीं सतीं ताम् ॥ ५८ ।

व्यामोहितस्यै रविसूनुवाक्यैः

समुत्सहेत प्रबलप्रलोभः

स्पर्ष्टुं त्वदङ्गं यदि कश्चिदस्य

गतिर्देवान्मौ पततो ध्रुवैव ॥ ५९ ।

श्रीवत्सराजः सुष्टहीतनामा

ससागराया धरणेरधीशः ।

भवत्पतिः, मत्पतिरख्य ! तस्मै

करं प्रतापेन जितो ददाति ॥ ६० ।

त्वं देवि ! साक्षात् ननु दक्षपुत्री

देहि पुनर्भीतिकमादधाना ।

अस्मद्विधानां करुणार्द्रचेताः

विपद्दिनाशाय धरां पुनासि ॥ ६१ ।

यन्मे तरिर्लब्धगतिः प्रयाति

विजित्य सूर्याश्वगणं जवेन ।

स त्वत्पदाभोजरजःप्रसादः

तत् किं न येनासि भमार्चनीया ॥ ६२ ।

कियत्सु गच्छत्सु दिनेषु मातः

कार्यं समाधाय निवर्त्तमानः ।

नेष्यामि निर्विघ्नमलब्धकष्टां

पत्युः सकाशं भवतीं स्थिरैधि * ॥ ६३ ।

चिन्ता तदेवं वणिजानुनीता

अत्युत्तरं न प्रतिपद्यते स्म ।

वहाञ्जलिर्मुद्रितनेत्रयुग्मा

तस्थी च सूर्याभिमुखी स्थिराङ्गी ॥ ६४ ।

भगवन् जगतस्तमो हरन्

उदयाद्रेक्षरमाचलं व्रजन् ।

वितरन् निखिलाय देहिने

ननु चैतन्व्यमतन्वते धियम् ॥ ६५ ।

स्वसुतस्य कथं शनैरिमां

धिपसुच्छेदपरां परात्पर ।

न निवर्त्तयसि प्रमाद्यती

निजकार्यात् तव तात ! निन्द्यता ॥ ६६ ॥

* स्थिरा सूर्यापिचा एधि भव (पक्षीर्षोऽट्, हि) ।

श्रवणां छलनापरेण मां

विपदं दोषमृते सुतेन ते ।

परिलम्भयता वतीदृशोम्

पितरालोक्य नृत्यते * मुदा ॥ ६७ ।

जनकाय निवेश्यते कृतं

तनयेनाहितकर्म भास्कर !

शनिनाशनिनेव यत्कृतं

कदनं तत् तव काप्यते मया ॥ ६८ ।

अथवा शनिशासनं पितः

तव दुःसाध्यमिदं नु तिष्ठतु ।

हर मे हर रूपमीदृशं

विकृतां मां कुरु द्वाय्यदर्शनाम् ॥ ६९ ।

वृक्षत्यां वरमीदृशं क्षितिभुजः पत्न्यां जगत् तत्क्षुण्णं

छन्नं घोरतमच्छटाभिरखिलं रुद्रावलोकं क्षणम् ।

नित्यांते तिमिरे क्षणेन नयने प्रीन्मीलयंस्तां पुरी-

ऽदृष्ट्वा विस्मयमागतस्तत इतोऽन्विष्यन् वणिक् दृष्टवान् ॥

पथ्यङ्गे शयितां विमुक्तवपुषं कंकालशेषां जरा-

जीर्णां निश्चसृतीं बलीमुखमुखीं केशालकैर्वजिताम् ।

दुर्गन्धां किल शिचिणीं परिहृतां भोमैर्भुजङ्गैस्तथा

दुर्दर्शा दहता च देहमहसा पोतैकदेशे स्थितान् ॥७०॥

इति श्रीशोवत्सचरिते महाकाव्ये विन्तावियोगो नाम

द्वादशः सर्गः ।

तयोद्दशः सर्गः ।

आधत्तमानाय वनात् नृपाय
सव्येतराक्षणा स्फुरतातिमात्रम् ।
आवेदि सर्व्वं तदशम्भं घोरं
निशम्यते तेन पुरा ष्टहे यत् ॥ १ ।
सव्येतरत् चक्षुरिदं सदोयं
स्फुरत् स्फुटं वक्ति किमप्यनिष्टम् ।
न केवलं नामत एव धत्ते
वामत्वमेतन्ननु चार्थतोपि ॥ २ ।
राज्यं समुच्छेदमियाय सर्व्वं
नीराजधानिर्वनमाश्रितोस्मि ।
शरोरमायस्य करोमि वृत्तिम्
अज्ञातवासञ्च चिरं वसामि ॥ ३ ।
यन्महमेवं रविसूनुरेषः
दुह्यत्यजस्रं नहि तेन दूये ।
एकाहिं चिन्ता तमसां प्रमाथे •
सदातनी भास्कररश्मिमाला ॥ ४ ।
सा चेत् तदा किं परिचारिकाभिः
वाणो तदीया यदि किं सुधाभिः
पोतेन किवा यदि बुद्धिरस्या
विपत्पयोधेस्तरणे सुखेन ॥ ५ ।

शनेय तां तां विषमां प्रतिघ्नां

सुहृर्मुहुमीं स्फुरदेतदक्षि ।

प्रतिघ्णं स्मारयति प्रकम्प-

क्षित्तस्य वक्त्रोव तदिष्टसिद्धिम् * ॥ ६ ।

उत्कम्पते पादयुगं पुरस्नात्

यातुं, समासन्नतरे निकृते ।

सौदल्यटः किं सुतरां मदङ्गं

किमद्य चित्तं व्यथतेतरां वा ॥ ७ ।

चिन्तेतरत् वस्तु न किञ्चिदस्ति

मत्स्वामिकां, तत् तदशश्लेषो † वा ।

किमन्यदद्य स्फुरणेन वामं

ससूचयेत् चक्षुरहो हतोस्मि ॥ ८ ।

नायाति यावत् तदनिष्टवार्त्ता

स्फुटाक्षरा दुःश्रवणा श्रुतिं मे ।

गच्छामि तावत् विषयान्तरं द्राक्

श्रेयस्तथा कुर्वीत एव मन्ये ॥ ९ ।

तयाह्वते त्वश्रुततद्विपत्तेः

मृत्युः सुखो मे ह्यसनं हि हाच्छम् ।

मन्देहदीलाचलचित्तहृत्तेः

अमृत्यु कष्टं मरणाधिकं यत् ॥ १० ।

* सुहृर्मुहुः स्फुरत एतत् वामम् आद्य चक्षुर्भां शनेय ता ता विषमा प्रतिघ्नां प्रतिघ्ण, स्मारयति, चित्तस्य प्रकम्पः तदिष्टसिद्धिं, मल्ल शने इष्टसिद्धिं तां चित्तायाः परहस्तगमनरूपेण वक्त्रोव ।

† मल्ल चित्ताद्यप्यस्य वस्तुन अश्लेष आगत्य तस्मात् ।

निरस्य शङ्का सकृदेव दुःखं
 सम्प्रे वरं तत् तदनिष्टजम् ।
 आजीवनात् तदनिर्णये तु ।
 वैकल्पमीदृक् न पुनः सद्भिद्ये ॥ ११ ॥
 चिन्तार्थमेवं परिचिन्तयन्त-
 , सुपागमत् तं सद्भि, पद्मनाभः ।
 यत्रे न संस्रम्भितशोकचिह्नः -
 प्रोवाच चैनं स्वमुखापितास्यम् ॥ १२ ॥
 भावर्त्तनात् काननतीर्थ तात !
 । वेला व्यतीतेति वयं प्रकामम् ।
 उद्दिभ्नचिन्ता भतिपातयामः
 कालं भवद्वर्त्मनि दत्तनिवाः ॥ १३ ॥
 “कोदृग्दशा मे वनिता वराकी
 तूर्णं समाख्याय निरस्य चिन्ताम्” ।
 इत्येवमुक्तो व्यथितोपि गाढं
 स काष्ठिकः सुख्यवदावभाषे ॥ १४ ॥
 माता स्वया तात ! -विनाकृता सा
 यत् कष्टमायाति कथं मया तत् ।
 आवेदते ते, वचसाभिधातुं ।
 सदुष्करं तत्, तदर्थं तु पृष्ट्वा ॥ १५ ॥
 इत्येवमुक्तो नृपतिः प्रहृष्ट-
 स्वमन्नवोत् बतुष ! लघु प्रयाहि ।

• निरस्य—निराकुल (नि. + च् + षीट्, ङि) ।

तद्दर्शनाय त्वरते भदोयं

चित्तं, किमेवं वद मन्यरीसि ॥ १६ ।

स्वन्देन वामस्य विलोचनस्य

चिन्तागता याजनि द्रष्टचिन्ता ।

मनःशरीराश्रयमद्य यच्च

वेकल्यमासीत् नितरां गरीयः ;

चिन्ता मदर्थे श्चमुत्सुकैति

त्वदाननात् श्शुतुपी * मम द्राक्

दूरं गता साच गतं विदूरं

तच्च घणात् पृर्व्वदक्षि सुस्थः ॥ १७ ।

सम्बन्ध एतादृश एव नूनम्

अन्योन्ययोश्चित्तशरीरयोर्यत् ।

एकस्य दुःखानुभवेऽपरस्य

दुःखानुभूतिर्नियतेत्यवेहि ॥ १८ ।

देहेन सा चेत् भ्रियते तदा किं

त्वामेवमेव विकलं, कथं वा ।

अनुद्धृती मे परिहीणमेव

पश्यामि, खिन्नोधि किमातपेन ॥ १९ ।

क्रमेण मध्य रविरम्बरस्या-

रुद्धः प्रचण्डातपतामुपेतः ।

तोत्रं स्रलाटन्तपमग्निगर्भं

मयूखजालं विष्टजत्यजस्रम् ॥ २० ।

* यत्सुतुप — सुतुप (सु + सुतु, यथा सुतुपम्) ।

तद्वत्स ! शीतां वटपादपस्य
 छायासुपैहि अमनोदनाय ।
 चिन्ता नटर्थं भृशमुत्सुकैति
 तद्दर्शनाय त्वरते मनो ते ॥ २१ ।
 जानासि बाला मयि जात्वभुक्ते-
 ऽपीते न भुङ्क्ते न च पोयते * सा ।
 स्थाप्या सुखं साद्य मयातिदुःखं
 प्रतीयुषा हा गमिता चिराय ॥ २२ ।
 इति हुवाणः परमाच्च यज्ञात्
 अनुद्धतस्तेन स भूमियालः ।
 आवासमागात् विगतेपि काले
 प्रत्युद्गमार्थं न च सा समेता ॥ २३ ।
 किमेतदित्याकुलधीः समन्तात्
 दिदृक्षया प्रेरितनेत्रयुग्मः ।
 हृदयं काञ्चित् स्रवदशुधारां
 धराशयां निखलतीं विशालम् ॥ २४ ।
 विमुक्तकेशी स्फुरदोष्ठविम्बा
 ध्यानेन निखन्ददृशं निषण्णाम् ।
 वामे करे स्थापितवामगण्डां
 शोकेन मूकामपरामपश्यत् ॥ २५ ।
 प्रमुक्तकण्ठं रुदतोच्च काञ्चित्
 शुश्राव सञ्जातगुरुप्रकम्पः ।

भाहृत्य वक्षः परिपोडयन्ती
मुच्छिन्दतीं कां स्वकधानदशत् ॥ २६ ।

प्रियाहितं मामुपसृत्य कापि
न यत्ति किञ्चित् त्वयवा किमुक्तया ।
यत् वक्ष्यते तत् स्फुटमाभिरुक्तम्
अवस्यया गोकजयैदृशेव ॥ २७ ।

नूनं प्रिया नास्ति वतान्यथा चेत्
कालो महान् मे गृहमागतस्य ।
सन्तप्यमानस्य च दृष्टिमार्गे
चिरायते * सा पतितुं कथं वा ॥ २८ ।

गच्छतोऽद्य सदनात् वनाय मे
शङ्कया कथितमस्य चेतसः ।
यत् परापतत एष्यति प्रिये
त्वन्मुखं न मम दृश्यतां पुनः ॥ २९ ।

किं प्रत्ययात् तेषु हरिप्रियायाः
न वेद्मि वाक्येषु तथाविधेषु ।
नैतत् मनो मे त्वदनिष्टपात
प्रत्येति यत्र स्फुटति प्रिये द्राक् ॥ ३० ।
पतिव्रतेयं यनिपोडनात् त्वां
रक्षिष्यति क्षीणिभृतां वरेण्य ।

सदीगतं मामिति सिन्धुपुत्रो

स्मरस्यदो वक्ष्यति सास्वनाय ॥ ३१ ॥

क्व सा गता श्रीमुखनिःसृता वाक्

मुधैव साभूत् मम भाग्यदोषात् ।

प्रासाय सौरी विहतानने त्वं

जहास्यकारुण्डे कथमन्यथा माम् ॥ ३२ ॥

एतु प्रकुप्तोऽप्यथवा स सौरिः

किं कर्तुमीगो मरणात् परं सः ।

त्वया विना मे हतजोवितस्य

सन्धारणं निष्फलमद्य जातम् ॥ ३३ ॥

अथे महत् काठिकवृन्तमेतत्

चोत्कारभिवाम्बरमेति दूरात् ।

स्फुटोल्लसितं भविता तु वाक्ता

कर्तुं तथा यामहमस्मि भीतः ॥ ३४ ॥

श्रोत्रेन्द्रिय ! त्वं विकलं भवाद्य

चैतन्य ! तात ! त्वज मां चिराय ।

प्रियाहितं आययितुं समेति

श्रीकाकुलः काठिकसंघ एषः ॥ ३५ ॥

* चे श्रीविपता वरेण । सङ्गम् । इदं प्रतिपत्ता विना मन्विते इनाम् मा
 वक्ष्यति सिन्धुपुत्री लक्ष्मी सदीगतं मां साङ्गनाम् वक्ष्यति इदं ॥ ३१ ॥
 लक्ष्मीमांसेरुत्तरती से विदि । स वक्ष्यति सिन्धु । वक्ष्यति इदम् ॥ ३२ ॥
 ३३ ॥ ३४ ॥ इति भूते ३५ ॥

महापकारं ननु कुर्वतोपि

शत्रोरनिष्टाचरणे महात्मा ।

न जाल्वनुब्र्जास्यति तात एषः

तस्मात् तदर्थं समयो न नेयः ॥ ३६ ।

अद्यापि कार्यानुमतेः प्रतीक्षा

मातुर्दृतायाः सुमहान् हि कालः ।

यादत् न निर्विषमतिर्विजह्यात्

सा जीवितं तावदिमे ब्रजाम ॥ ३७ ।

तान् नैगमान् अद्य समूलघातं

प्रणिघ्नतां नोऽद्य गुरु नै तातः ।

एते वयं नापि च तद्विधेयाः

तदेत यामोक्षरणाय मातुः * ॥ ३८ ।

त्व तात ! तावत् वनिताद्वितीयः

त्यक्तान्यकार्यैः सुसमाहितात्मा ।

प्रत्यन्तरीभावमुपेत्य तातं

सेवस्व यत्नात् ननु पद्मनाभ ! ॥ ३९ ।

प्रयत्नसंस्तम्भितवाप्यपातं

महाधिदूनं विकलिन्द्रियञ्च ।

नेशा वयं द्रष्टुमिमं न चास्मै

मुखानि संदर्शयितुं क्षणेऽस्मिन् ॥ ४० ।

नं तावत् वणिगधमं निषातयद्भि-

स्तां प्रत्याह्वतिमुदितां पुरो निधाय ।

* तत् तस्मात् एत चागच्छत मातुः उदरस्थाय यामः । यासिति प्रादंशादां श्लोठ ।

आर्यस्य सुतशिशिराशुधोतमेतत्

इष्टव्यं सुखनलिनं प्रहर्षरम्यम् ॥ ४१ ।

शुत्वैषां वचनमिदं सुधायमानं

सुस्रष्टं मनसि नृपथकार हृष्टः ।

इन्तेतेऽपरमिव संलपन्ति चिन्ता-

संक्रान्तं, तदिह हि संगता न शङ्का ॥ ४२ ।

भव हृदय सुधोरं नथवाचं त्वमेभि-

र्वचनमधुभिरेषां संशयस्ते विनुन्नः ।

यमसि विधुरमेवं शङ्कसेऽपारसिन्धुं

सच समजनि पुण्यैः पादलक्ष्या हि कुल्या ॥ ४३ ॥

इत्येवं मनसि विधाय हृष्टचित्तः

श्रीवत्सो द्रुतमगमत् स काठिकौघम् ।

आसूनात् श्रुतनिखिलप्रहृत्तिरेभ्यः

स्वस्थोऽभूदहंत च तांस्तयोपदेशैः ॥ ४४ ॥

स्वार्यानुकूलं परपीडनं चेत्

स्वार्यानुसन्धानपराः कथञ्चित् ।

न तद्विधानात् विरमन्ति ताताः

विज्ञाय चेतत् प्रकृतिं नभध्वम् ॥ ४५ ॥

नायः पुनारोधमर्त्ता हि वाधुः

विगदमानो व्यमुचत् न फान्ताम् ।

तष्माद्यत्सा न वधाहं एषः

नियण्णत क्रोधरिपुं शचच्च ॥ ४६ ॥

वणिक् स कान्तां जननीमिव स्वां

समर्चयन् रक्षति यत्नतस्ताम् ।

यूय यदि क्रोधबलान्कृतास्त'

निहत्य तामानयय प्रसह्य ॥

काष्ठोपजीवोति पतिं विहाया-

यक्रान्तबल्यत्र च सार्धवाहै ।

निवृत्तभावियमिति प्रवादो

जनास्यचारो न चरिष्यति द्राक् ॥ ४७, ४८ ।

नास्यास्तथाभूतमवर्णमोशः

साद्गु भविष्यामि तदत्र सर्व्वे ।

तिष्ठन्तु धीराः प्रतिरुद्धकोपाः

प्रत्यागमं मे प्रतिपालयन्तः ॥ ४७ ।

कान्ता समुद्धृत्य परापतन् द्राक्

आयुष्मतो वः परिरभ्य गाढम् ।

सप्तरेऽचिरान् सान्द्रतमं समुद्यद्-

रोमाञ्चराजिर्मुदितः प्रमोदम् ॥ ४८ ।

युष्मानेवं गुरुभरश्चो विस्मृतस्नानपानान्

दोनान् दूनान् नयनमन्दिनचालिताश्राननाथ ।

निर्भिन्नाभ्रान् मुखरितदिशो घोरचोत्कारगण्डैः

दृष्टेवाकीं व्यथितहृदयोऽधोमुखः खं जहाति ॥ ४९ ।

वत्सा देहस्थितिविहितये यात, किञ्चिन्मदर्थं

भक्ष्यं पेय समुपनयत स्वल्पयत्नेन सभ्यम् ।

निधिन्ताय स्वपित भवतां शल्यमुद्धर्तुकामः

प्रस्थास्येऽहं रजनिविगमे शीतिपूर्व्वं पुरं तत् ॥ ५० ।

इति श्रोत्रोवत्सचरिते महाकाव्ये चिन्तोद्धरणो-

द्योगो नाम त्रयोदशः सर्गः ।

चतुर्दशः सर्गः ।

क्रोधजाभिभवरोधनाचमो

जायते मम घृणास्वदं शनिः !

कोत्र वा भवति भक्तिभाजनं

यो रिपून् न नयते * शरीरजान् ॥ १ ।

आवहन्नपि तथाविधं शनिः

क्लेशमेव बहुमन्यते मया ।

यद्यसौ प्रतिददाति मेऽधुना

कोटिवेधरहितं ललाम तत् ॥ २ ।

सर्वशक्तिपरिभावि सतीर्त्वं

वेद्मि नेति नच किन्तु शनेस्तत्

शाठ्यमद्भुतमपठुष काय्ये

चिन्तयन्नधिगतोऽस्मि हि भोतिम् ॥ ३ ।

शक्यते नहि शनेर्निषोद्धनं

रोहुमब्धिसुतया, क्रमेण मः ।

मह्यमेवमनिषिद्धवृत्ति तत्

दुहति प्रतिपदं यथेच्छया ॥ ४ ।

इत्यमस्तमितधैर्यमवाय्ये

मौरिकाय्यमवधाय्ये विपणः ।

भूप एव महता यनमाना-

च्छत्रतीरमगमत् लवणाब्धिम् ॥ ५ ।

* "संपुंज्ये चाशरीरे सश्रवि" इत्याद्यनेपदम् ।

† यदुपहृतसतीता दां रिपूनाम् ।

केतकीकुसुमसङ्गसुगन्धो

नर्त्तयन् सरलतालतमालान् ।

मारुतोऽब्धिपयसां कणवाहो

सेवितस्तमकरोत् गतखेदम् ॥ ६ ।

उत्पतत्पतदनाविलवारेः

श्यामले वपुषि तस्य पयोधेः ।

फेणराजिमज्जोक्त्य च राज्ञा

सस्त्ररे हरितनी वनमाला ॥ ७ ।

वोचिवाहुमतिलोलमम्बुधिः

प्रेरयंस्तटभुवि प्रसारितम्

पण्यरागिमपहृत्य सत्वरं

प्रद्रवन्ननुसरद्विराकुलैः ;

नैगमैः प्रतिहृतापग्रेपितं

द्राक् निपत्य मलिले निमज्जयन्

दुःस्मितेपि नृपचेतसि घणं

नन्द्युं निरुपमं व्यजीजनत् ॥ ८ ।

नीपु नैगमगणांस्वरमाणान्

पण्यमावपत प्राकुलनादम् ।

ताभ्य एवमपरोक्षयतः कान्

दृष्टवान् नरपतिः सहस्रस्यम् ॥ ९ ।

वाहिनीशतसहस्रपरीतं

भूभृतां शरणमेनमभीति ।

पश्यतोऽस्य जलधिं बहुसत्त्वं

स्वा दशा स्मृतिमगाच्च पुराणा ॥ १० ।

क्षयितजोवनमश्वधूमुखा-

नलसमेष्टवियोगजवह्निना ।

जलधिमुत्कलिकाशतसंकुलं

स्वमिव सोधमबोधि महोपतिः ॥ ११ ।

सन्ध्ये व रक्तास्वरधारिणी द्राक्

तारानुरक्ता विष्टताक्षमाला ।

जटाः पियङ्गोर्दधतो च काचित्

तपोधना त नृपमाससाद ॥ १२ ।

एवाच चैनं वद भद्र । कस्त्वं

कथ सुरम्या नगरीमहासीः ?

इहामि कस्मात् वणिजां कठोरैः

घोषैः समुद्देजितकर्णरन्ध्रः ॥ १३ ।

० वाहिनीनां सेनानां नदीनां च शतैकं सहस्रं च परीतम् पदे परीतम् च भूभृतां पश्यतां अभीतिं शरणं पदे अभीते शरणम् बहुसत्त्वं पदे बहुसत्त्वं एव जलधिं पश्यत आद्यं शरणं सा पुराणा दशा स्मृतिम् अगाथ ।

† अथ स महोपतिः श्रीवत्सुम् अश्वधूमुखानलसमः बहुशक्तिगुण्य य इष्ट वियोग्य विनावियोग्यभूत इति तेन क्षयितजोवनम् क्षयितं जल लोहितव दस्य 'त एतन्कलिकाशरदा निरहविनाय तासां इति संकुलम् कस्मिन् समुद्रं स्वमिव आकाशकिर कलधिं आरुहान् ।

त्वङ्गावमालोक्य समर्थयेहम्

प्रनष्टमन्विष्यसि किञ्चिदिष्टम् ।

पृच्छामि किञ्चित्, यदि तद्रहस्यं

न स्यात् तदाख्याह्यनिगूढतत्वम् ॥ १४ ।

इदं वयो रूपमिदं तवायं

वेशश्च निष्ठारहितं मनश्च ।

न संवदत्येव परस्परं, तत्

मन्ये तथा नासि यथासि वेशे ॥ १५ ।

कश्चित् वणिक् ते वणितामहार्षीत्

अन्वेष्टुमेनां किमिहागतोसि ।

अत्यञ्जिता भद्र कथा तदोया

शृणु स्थिरात्मा ननु कथ्यते सा ॥ १६ ।

कपायरक्तं वसनं वसाना

कपर्दिनी पत्युरिवानुकारे ।

गौरीव सासोत् प्रणमच्छिरोभिः

सांयाचिकेः पूजितपादपद्मा ॥ १७ ।

निरङ्गचन्द्रप्रतिमाननायाः

न कुद्वलं यद्यपि नातिफुल्लम् ।

तस्या नवं यौननमस्युजाच्याः

पुष्यं विकाशोन्मुखमन्वकार्पीत् ॥ १८ ।

तथापि तस्यां वणिजश्च वृत्तिम्

ऊर्ध्वर्ज्ज्वल्यामिव मातरीव ।

सन्तापिनो सत्यपि निर्वृतेषा-

पत्न्यैः परीक्षितं निनाय कालम् ॥ १९ ।

कार्तान्तिकः कोपि नृपाय गत्वा

न्यवेदयत् काचिदिहास्ति नारो ।

करोति यस्तामनुरागिणीं स्वे

ससागरा भूर्ननु तस्य हस्ते ॥ २० ।

अन्विष्य राजा निपुणं समन्तात्

श्रेष्ठे तरो तस्य च नैगमस्य ।

ददर्श कार्तान्तिकदर्शिता तं

दृष्ट्वा च त नैगममित्युवाच ॥ २१ ।

नार्य्यानया मे सुमहद्भि कार्ण्यं

साम्ना च दानेन च विग्रहेण ।

ग्राह्यमेतत् विदुषा त्वया तत्

यदात्मनीनं क्रियतां विचार्य ॥ २२ ।

इत्थं नृपेणाभिहितः स माधुः

प्रत्याह तं मग्निं ताडितः सन् ।

सम्नाज एषा सुगृह्योतनाम्नः

श्रीवत्सराजस्य च धर्मपत्नी ॥ २३ ।

राज्यात् च्युतोमी गनिपोद्धनेन

साध्वानया काननवासमागात् ।

इत्थं हि साक्षात् हरपूर्वपत्नी

दद्यात्सज्जेवेति निबोध टेव ॥ २४ ।

इत्यं वुवत्येव च साधुवृत्ते

तस्मिन् दुरात्मा प्रतिभावलेन ।

उवाच राजा शृणु सार्थवाह !

येनासि दण्डेन विना विमुक्तः ॥ २५ ।

श्रीमानशेषचित्तिभर्तृमौलि-

रत्नांशुनोराजितपादयुग्मः ।

प्राग्देशराजः स हि साव्वेभौमः

लेखेन मामादिशदेवमद्य ॥ २६ ।

श्रुत्वेति राजा स्वगतं न्यगादीत्

कात्तान्तिकीयं महतो भयस्य ।

स्थानं, न पत्रं प्रहितं मयैतत्

प्रकाशमूचे भगवत्येति ? ॥ २७ ।

तपस्विनीवेशतिरोहितात्मा

राज्ञो हृता केन च नैगमेन ।

श्रुतं मयासौ तव राजधानीं

वाणिव्यकार्याय गतः स्वर्गः ॥ २८ ।

तत् पत्रपाठस्य विषाम एव

तस्याः प्रियाया निजराजधान्याम् ।

प्रवेशकालत्वमवश्यनीयो

यत्सेन साधुर्न च दण्डनीयः ॥ २९ ।

प्रयाणकेस्तायदहं यतिथे-

ऽच्छिन्नैर्वहंस्ती नगरं प्रयातुम् ।

खल्पेन कालेन, दिनान्यमूनि

यत्नेन कान्तां परिपालयेति* ॥ ३० ।

निशम्य वाक्यं परिशुद्धभावा

दुरात्मनस्तस्य च दुष्टभावम् ।

विवोदुमोशा न हि सा, कथं वा

दैवस्य निर्वन्धमसं निरोदुम् ॥ ३१ ।

चक्रे भतिं राजपुरीप्रवेशे,

राजा हि सर्व्वकपशक्तिरग्निन्,

एवं प्रवृत्ते किमहं करोमि

मत्वेति साधुं चरणौ स्पृशन्तम् ;

रुदन्तमाग्वास्य विशिष्टवाग्भिः

दुर्दधनुन्ना पतिसङ्गमोत्का

प्रहृददृष्यां परिचारिकाभि-

रवेक्षिता राजपुरीं विवेश ॥ ३२, ३३ ।

दिनेषु गच्छत्सु नृपास्वरभ्यात्

यो निर्गतस्तोष्णविषो भुजङ्गः ।

तेन प्रदृष्टा नृपभासिनी सा

सुमूर्च्छे साध्वी न्यपतच्च दृष्ट्वाम् ॥ ३४ ।

हा विप्रसन्धास्त्रि दुरागचेन

नान्योस्ति मुक्ते मीरणादुपायः ।

* अष्टित्री, निरन्तरे, प्रयासके; कसने बद्धन् कच्छन् मत्वेन कालम्
ते सव मदरं प्रयासुं यतिनो ।

इति प्रघार्यं क्षितिपालपत्नी

देहं निचिक्षेप समुद्रनीरे ॥ ३५ ।

अहो किमन्यत् कुरुते वराको-

त्युक्त्वा नृपः प्राप विषादहवीं ।

श्रुतं मया यत् अवषोयमस्य !

तद्गच्छ गच्छेति च तां जगाद ॥ ३६ ।

“वचस्य साधो ननु सावशेषं

प्रशान्तचित्तः शृणु तत् नरेश !” ।

“एषोस्मि शुश्रूषुरलं विलम्ब

ब्रूयाः” “निशाम्य * प्रहृत वदामि” ॥ ३७ ।

भूतेन केनाप्यनिरूप्यरूपे-

षोत्क्षिप्य भूपाय ददे वराको ।

राजा पुनस्तां यतते स्म हस्त

कर्तुं सतीं स प्रतिकूलभाषाम् ॥ ३८ ।

प्रसाद्यमानाप्यखिलैरुपायैः

यदेयमस्मिन् न बबन्ध भावम् ।

तदा वशीकारविधानदक्षी

राज्ञा द्विजः कश्चिदहो न्ययोजि ॥ ३९ ।

वशीकृतमन्त्रवलेन हाहा

सतोत्वसर्पः किल रुद्वोर्यः ।

नताननोऽभूत्, नृपतिं सती सा

प्रेमाभिधानेन बबन्ध दाम्ना ॥ ४० ।

सेय सभायाति नरेन्द्रकण्ठ

दीर्घलिपाशेन दृष्ट निवध्य ।

निर्लज्जता मूर्त्तिमतोव साक्षात्

समुद्रतीरे परिचारणार्थम् ॥ ४१ ।

पश्येत् कदाचित् यदि मा नृपेन्द्र

कर्णेजपेय वदतीति मद्यम् ।

क्रुध्यत् भृश तत् गमने मठाय

विधोयता मेऽनुमतिर्महात्मन ॥ ४२ ।

सम्भाव्यतेऽस्मिन् यदि देवि । सिन्धौ

शोष , शनावन्त्यगुणज्ञता वा ।

निदर्शनेऽस्या पतिदेवताना

तत प्रियाया व्यभिचारदोष ॥ ४३ ।

यथोदधेरस्य पुराहि गाण्ड

यथा हि पाद पुरता मङ्गागिरे ।

त्रिय पुर सूर्यसुतो यथा तथा

क्रिया सतोत्वम्य पुरोभिचारिको ॥ ४४ ।

धर्मोपदेश प्रददाति वद

सता हि वाणो गुणमेव वक्ति ।

गनि परेषामहितं विधत्ते

पति पर सेवत एव साधो ॥ ४५ ।

विषप्रवर्षे यदि चन्द्रत म्यात्

अभूतघारित्वमियात् क्षितिचेत् ।

खलोऽनुतिष्ठेत् यदि साधुकार्यम्

तथापि साध्वो न पतिं विजह्यात् ॥ ४६ ।

अद्वियमेतत् न वचस्त्वदीयं

प्रयाहि दूरं, नृप एति भद्रे ।

सा तापसीत्यं गदितैव राज्ञा

विषस्रचित्तैव तिरोदधे द्राक् ॥ ४७ ।

तस्यां गतायां नृपचक्रवर्ती

दध्यो मनस्येवमपास्तधैर्यम् ।

प्रदृश्यते कारणमल्पमस्याः

मिथ्याभिधाने न मया विचार्य ॥ ४८ ।

तटा शनिः किं कृतकार्यतां गतः ?

ववन्म भावं नृपतो प्रियाञ्जसा ?

इदं परं भावयतोपि पश्य मे

विशुष्यति द्राक् रसधातुरात्मनः ॥ ४९ ।

प्रभुत्वमेकातपवारणं गतम्

पुरो समुच्छेदमितामरावतो ।

तथापि चिन्तेत्यतिसर्व्वैभवो

ममास्ति चिन्तामणिरित्वनाकुलः ॥ ५० ।

योद्धमेकचर एव हस्तिनां

यूथमस्मि विनिरोद्गुमीश्वरः ।

तत्र जीवति मयि क्षितीश्वरे

च्छद्मना तमिममब्धिदुर्लभम् ;

दूपयन् मणिमसौ नृपाधमो

युक्तदण्डमनवाप्य यास्यति ?

न क्षमेऽस्य ननु तादृशीं कदा

दुष्क्रियां कृतवतो विजानतः ॥ ५१, ५२ ।

कस्य रत्नममलं छलात् पशो-

ऽदूपयः स्मरशराहतः स्मर ।

रक्षितो भव विमूढं सैनिकै-

रद्य नास्ति नरकाक ! निष्कृतिः । ५३ ।

एकलोस्त्रि ननु तेन किं भिया

सिंह एकचर एव वारणान् ।

हन्ति वोतगणनांस्तथा रविः

सहृणोति महसोडुजालकम् ॥ ५४ ।

नास्ति सैन्यमसिरम्बुदयुति-

नास्ति, तेन किमहा प्रयोजनम् ?

एष एव यमदण्डसोदरो

बाहुदण्ड इभकुम्भसन्निभे ;

तस्य मूर्च्छिं हरिवत् समापतन्

तं कृतान्तभवनं सुदुर्मदम्

प्रापयत्ववनिरस्तु सर्वथा

पापभारविनिमुक्तनिर्वृता ॥ ५५, ५६ ।

ह्यं लक्ष्मोवचनात् ग्रनैयरक्तध्वान्तान्धकारे भवे

यां तारामचलामचिन्तयमहं दिङ्निर्णयेपूज्जलाम् ।

सा भीमा ननु वज्रनापटुरियं तोत्रा श्मशानोत्थिता
 सञ्जाता मम भाग्यविक्ष्ववशात् उल्केति नाञ्जासिपम् ॥ ५७ ॥
 साध्वीत्वं खलु तेजसां सुमहतां राशिर्मया ज्ञायते
 स्वल्पेनाप्यभिचारमन्त्रमहसा किं तत् तिरोधीयते ।
 किं दीपेन रविस्तमिस्त्रकरिणः सहारकः सिंहवत्
 दीप्तया सन्नियते कदापि षट् रे नीचाशये वन्धकि ॥ ५८ ॥
 तत्त्वं ते नास्ति ततस्त्वया पतिकुल शङ्खेन्दुकुन्दोज्ज्वल
 घोरेऽवर्णमहाम्बुधौ चलमते । भागाशया मञ्जितम् ।
 शोवत्सो नृपतिविलुप्तविभवो यत्तेऽभयत् भाजन
 विद्मेषस्य, न तेन ते स्तुतिपदे निन्दा करोमि क्षणं ॥ ५९ ॥
 यच्चास्याखिलविश्वमुज्ज्वलयतो रात्रिदिव शुभ्रया
 कीर्त्या कीर्त्तिर्विलोपिनी कृतवती गर्ह्या क्रियाऽमीदृशीम् ।
 स्थाने तच्च भवाद्दृश्यञ्चलमतेः, कावात्र सन्मार्गतो
 भ्रष्टा पश्यति भर्तुरिष्टमथवानिष्ट स्मरान्धा बधूः ॥ ६० ॥
 सन्भागः खलु ते समाप्तिमगमत् पापेऽधुना गण्यता
 शोवत्सो ननु पुंश्चलीपतिरिति प्राप्तापकीर्त्तिर्न वा ।
 शोवत्वैव, नवेयमस्य दयिता चिन्ताभिधाना क्षता
 वेश्यादृत्तिसुपेयुपोति महद्बी कुत्साप्युपेक्ष्या मया ॥ ६१ ॥
 तत् त पापकृत ः निपात्य नृपशुं त्वा केशपाशे दधत्
 गन्धोरे कमलाप्रसूतिसलिले मग्नी भविष्याम्यहम् ।

• पश्चात् । कुलटे ।, चिन्तासम्पीडनमेतत् ।

† तत् साध्वीत्वम् ।

‡ पाप कृतवान् इति पापकृत इत्यम् ।

दूपयन् मणिमसौ नृपाधमो

युक्तदण्डमनवाप्य यास्यति ?

न क्षमेऽस्य ननु तादृशीं कदा

दुष्क्रियां कृतवतो विजानतः ॥ ५१, ५२ ।

कस्य रत्नममलं कृत्वात् पशो-

ऽदूपयः स्मरशराहतः स्मर ।

रक्षितो भव विमूढ सैनिके-

रद्य नास्ति नरकाक ! निष्कृतिः । ५३ ।

एकलोम्नि ननु तेन किं भिया

सिंह एकचर एव वारणान् ।

हन्ति वोतगणनांस्तथा रविः

संहयोति महसोडुजालकम् ॥ ५४ ।

नास्ति सैन्यमसिरम्बुदद्युति-

नास्ति, तेन किमहा प्रयोजनम् ?

एष एव यमदण्डसीदरो

बाहुदण्ड इभकुम्भसन्निभे ;

तस्य मूर्ध्नि हरिवत् समापतन्

तं कृतान्तभवनं सुदुर्मदम्

प्रापयत्ववनिरस्तु सर्व्वया

पापभारविनिमुक्तनिर्वृता ॥ ५५, ५६ ।

हर्षा लक्ष्मोवचनात् शनैश्चरकृतध्वान्ताश्रकारे भवे

यां तारामचलामचिन्तयमहं दिङ्निर्णयेपूञ्जलाम् ।

सा भीमा ननु वञ्चनापटुरियं तोत्रा श्मयानोत्थिता
 सञ्जाता मम भाग्यविप्लववशात् उल्केति नाज्ञासिधम् ॥ ५७।
 साध्वीत्वं खलु तेजसां सुमहतां राशिर्मया ज्ञायते
 स्वल्पेनाप्यभिचारमन्त्रमहसा किं तत् तिरोधीयते ।
 किं दीपेन रविस्तमिस्तकरिणः संहारकः सिंहवत्
 दीप्तगा संव्रियते कदापि घट्ट रे नीचाशये वन्धकिः ॥ ५८ ।
 तत् तं ते नास्ति ततस्त्वया पतिकुलं शङ्केन्दुकुन्दोज्ज्वलं
 घोरेऽवर्णमहाम्बुधौ चलमते ! भोगाशया मज्जितम् ।
 श्रोवत्सो नृपतिर्विलुप्तविभवो यत्तेऽभवत् भाजनं
 विहेपस्य, न तेन ते स्तुतिपदे निन्दा करोमि क्षणं ॥ ५९ ।
 यच्चास्याखिलविश्वमुज्ज्वलयतो रात्रिं दिव' शुभ्रया
 कीर्त्या कीर्त्तिर्विलोपिनीं कृतवतो गह्व्रां क्रियामोदशोम् ।
 स्थानं तच्च भवादृशस्यलमतेः, कावात सन्मार्गतो
 भ्रष्टा पश्यति भर्तुरिष्टमथवानिष्टं साराग्ना बधूः ॥ ६० ।
 सम्भोगः खलु ते समाप्तिमगमत् पापेऽधुना गण्यतां
 श्रोवत्सो ननु पुंश्चलोपतिरिति प्राप्तापकीर्त्तिर्न वा ।
 जीवत्येव, नवेयमस्य दयिता चिन्ताभिधाना क्षता
 वेश्याहृत्तिमुपेयुषोति महती कुत्साप्युपेक्षा मया ॥ ६१ ।
 तत् तं पापकृतं ‡ निपात्य नृपशुं त्वां केशपाशे दधत्
 गम्भोरे कमलाप्रसूतिसलिले मग्नी भविष्याम्यहम् ।

* पश्चिदि । कुलटै ! ; चिन्तासन्धीघनमेतत् ।

† तत् प्राप्तीकम् ।

‡ पापं कृतवान् इति पापकृतं चम् ।

इत्युक्त्वा नृपतिः समोक्ष्य पुरतो यान्तं प्रतिबन्धिनं
 चिन्तालिङ्घितविग्रहं कलुषया दृष्ट्या क्षणं तस्थिवान् ॥६२॥
 सर्वं तप्यमहो ग्रहो नु वत भोः स्वप्नो नु माया नु वा
 रे पापांशय ! तिष्ठ तिष्ठ नरकिन् मारान्ध ! मारान्धक !
 यश्चेमं भुजदण्डमुद्यतफणं प्रोक्ष्ण्डदण्डादहतं
 धावन्तं तव दंशनाय भुजग, त्राणाय सज्जो भव ॥ ६३ ॥
 निष्पापा रक्षिवर्गाः किमिति चलदृशः सम्भ्रमात् याथयूयम्
 निर्दोषाणां शिरःसु प्रपतति न कदा वाहुदण्डो मदीयः ।
 सोहं श्रोवत्सराजो मम खलु दयितां हृद्भनाद्रूपयत् य-
 स्तं पापं भूपरूपं प्रदशननिमुणं खानमन्वेपयामि ॥६४॥
 इत्युक्त्वा नेत्रनीर्यञ्जलदनसशिखादग्धदेहे जनौघे
 वाह्याघातप्रकोर्णे द्रुतवति सभयं सख्यमार्गः स राजा ।
 सुध्या निष्पिथ गात्रं तदहितनृपतेर्भीतभीताञ्च चिन्तां
 धृत्वा कण्ठे चलाङ्गीं जलनिधिसलिले द्राक् पतन् मञ्जतिस्म ॥६५॥

इति श्रीश्रोवत्सचरिते महाकाव्ये मायासमुद्रप्रवेशो
 नाम चतुर्दशः सर्गः ।

पापाया देहभारं न वहतु वसुधातःपरं सारमेयाः

जीवन्तीं रज्जुबद्धामवनिनिपतितां भुञ्जतां तां निकामम् ।

मन्ये तत्पापवङ्केः प्रबलतरशिखाङ्गुष्टनिःशेषवारि-

र्यातोऽभोधिमंरुत्वं क्व नु खलु कमले ! प्रद्वृता सा पिशाची ॥९॥

इत्यपास्तधृतिरङ्गमुत्सृजन्

रोपरक्तनयनः सवेपथुः ।

गन्तुमिच्छुरथसिन्धुकन्यया

सस्मितं नृपतिरभ्यधायि सः ॥ ७ ।

धिक् पतिं जनकनन्दिनीं पुन-

र्गां गतामिव पतिव्रतामिमाम् ।

सौरिणा विकृतसुदिरय्य यो

मत्समक्षमिति वक्तुमिच्छति ॥ ८ ।

तात ! ते न वचसा प्रदूष्यते

तच्चरित्रममलं स्वभाषतः ।

किं रजोभिरनुपल्यते कदा-

प्युद्धतैः प्रकृतिनिर्मलं नभः ॥ ९ ।

गाङ्गमम्बु हरिपादपद्मजं

नीललोहितजटाधृतं शुचि ।

किं कदापि मनटूपितं भवेत्

नष्टपावनविचित्रशक्ति वा ॥ १० ।

भीषणेर्विषधरैरियोश्मिभिः

संकुलं चलदनेकयादसम् ।

तालनद्वतटमन्वुधिं पुरा

पश्यसि स्म यमिहेत्य धन्वनिः ॥ ११ ।

सूर्यसूनुकृतया च मायया

धन्वनीह भवतस्तदात्मिका ।

जायते स्म ननु वत्स मोहनी

भ्रान्तिराहतविवेकवैभवा ॥ १२ ।

या समेत्य धृततापसीव्रता

तुभ्यमद्य सकलं न्यवेदयत् ।

सौरिरेव बहुमाय आत्मनः

कार्यसाधनपरस्तयाभवत् ॥ १३ ।

पुत्रदारमुखभावमात्रके-

ऽतात्विके धृततदात्मचिन्तनः ।

लोक एष हरिमायया यथा

जीवनं नयति सौख्यदुःखतः ॥ १४ ।

एवमेव शनिमायया भवान्

लोकयन् प्रियतमामतात्मिकीम् ।

सैयमित्यनुपपन्नसंशयः

क्रोधवेगविक्रतेन्द्रियोऽभवत् ॥ १५ ।

या सदर्थ्यति सुत ! प्रियां प्रियः

सैव सङ्गमपरेण चेदियात् ।

स्थान एव कुरुते तथेच्छिता

क्रोधविह्वलमतिं पतिं हि सा ॥ १६ ।

सान्धपूरुपसङ्गदूपिता

दृश्यते स भवताद्य सम्मुखे ।

त निपात्य भवता निगृह्य तां

स्थान एव जलधी न्ययाति यत् ॥ १७ ॥

यत्तु ते प्रययितुं जगत्पतिः

सौरिमस्तकरुण न्ययूयुजत् ।

हन्त ते विकृतिकारणेपि तत्

नात्मवत्त्वमपधैर्यं ! जृम्भितम् ॥ १८ ॥

द्रैपेया विकृतचित्तहृत्तितां

याति पामरजनो बलोद्धतः ।

हृत्तिरण्वलितगान्तिरापदि

त्वाद्दगां हि सदृशी महात्मनाम् ॥ १९ ॥

वात्यया प्रतिहतः सरित्पतिः

क्षुब्धता परिगतोपि न स्थितिम्

मुञ्चते, न च कदा भनागपि

रूष्यतां त्यजति धैर्यवत्तया ॥ २० ॥

मागरेण सम एधि धैर्यवान्

इत्युदाहरति सर्वं चाग्निपि ।

सौरिकल्पितमायया भवान्

धैर्यवत्त्वमतिमर्व्वमत्यजत् ॥ २१ ॥

शक्तिरावरितुमद्र ! सतीत्वं

नान्यतेजस इष्टास्ति गरोयः ।

जानतापि भवता नु महार्घ्यं

त्यक्तमेव तदहो गुणरत्नम् ॥ २२ ।

शोरुवाच सदसि स्फुटमस्या

विद्यते पतिपरत्वमनर्घ्यम् ।

अद्य तस्य विपरीतमिवास्याम्

लोकयामि यद्विद्य शनिमाया ॥ २३ ।

नेत्ररोगवशतोऽपि हि रज्जौ

भ्रान्तिरुद्भवति घोरमहाह्वेः ।

यद्देव हि तथाद्य परस्यां

तद्भ्रमो भवति नात्र विकल्पः ॥ २४ ।

इत्यमेव समवधार्यं तत्क्षणे

दातुमेव पदवीमधि क्षमः ।

किं विहाय यन्नितावधे घृणा

ता समुद्रमलिले न्यपातयः ॥ २५ ।

थाक्मघातमतिस्वर्भयातकं

कुर्व्यते प्रतिविधोयते हि यः ।

लोकः इन्दुरद्विरश्मिबर्जिता

न स्मृतः किमिति सोऽतिभीषणः ॥ २६ ।

सार्वभौमनृपते. प्रियाभवत्

पुयन्तीति परितः प्रसर्पितः ।

• अतिस्वर्भयातकं थाक्मघातं कथ्यते कथाय इन्दुरद्विरश्मिबर्जिता या
 लोके प्रजाविधोयते अतिभीषण उच्यते किमिति न स्मृतः ।

विभ्यदेव परिवादतो भवान्

अत्यजत् नरकपातसाध्वसम् ॥ २७ ।

यद्यहं समुपसृत्य भवन्तं

क्रोड आशु न पतन्तमधास्यम् ।

अत्र वक्रिसमसैकतभीमे

हा मरौ गततनूरभविष्यत् ॥ २८ ।

ताडितः प्रतिपदं यमदूतेः

दष्टगात्रनिचयः कृमिभिस्तैः ।

दुर्वचं तदतिदुःसहकष्टं

यच्च तत्र निरये त्वमयास्यः ॥ २९ ।

इत्युदोरितमिदं कमलायाः

वाक्यमद्भुतरसं स निपीय ।

भूपतिः प्रबलवेगमनेष्ट ॥

क्रोधमित्यमवदच्च विनम्रः । ३० ।

प्लुष्टदेह इव घोरशिखाभिः

प्राक् प्रयाति मनसो गुणराशिः ।

वेद्मि मातरतितोत्रविदाह-

स्तत्परञ्च समुदेति हि रोपः । ३१ ।

“यां चिन्तयामि सततं मयि सा विरक्ता”

सा चान्यपूरूपगता पतिता च दृष्टी ।

तस्मिन् क्षणे रुधिरमांसवसोपदानो

धीरो ध्रिये नरकपातभियेत्ययुक्तम् ॥ ३२ ।

यासीत् सुहृत्तमहिता वनिता विधोर-

संसारसागरसमुत्तरणे वह्निवम् ।

तस्या वियोगविपदिग्धकलेवरस्य

मूर्च्छा न मे, तदपि नास्ति ममात्मवत्ता ! ॥ ३३ ॥

ऐन्द्रे पदे जननि ! शापवशात् महर्षे-

र्भृष्टशिशुि त्वयि जलं जलधेर्विशल्याम् ।

हाहारवेर्मुखरिताखिलटिग्विभागी

विष्णु रुरोद विकलोऽस्तामितात्मवत्तः ॥ ३४ ॥

तस्याश्रुविन्दुनिकरः पतितः समुद्रे

मुक्ताफत्तत्वमगमत् रुदतीऽविरामम् ।

नद्यत्रतामुपगतो गगने विकीर्णो

दृष्टः क्षितौ कुमुदभावमियाय नूनम् ॥ ३५ ॥

दृष्ट्वा दलान्तविगलद्विरक्षो तुषारेः

सायाः वहद्विरनिलेय समुच्छ्वसन्तः ।

उद्यावचेः खगरवैः प्रविमुक्तकण्ठाः

अद्यापि सागरतटेऽनुरुदन्ति विष्णुम् ॥ ३६ ॥

धैर्यं तथापि विपुलं पितुरेव विष्णोः

क्षिप्त्वा वियोगविधुरम्य ममाद्य यातम् ।

मासाटकं, न गनितं रुधनाश मात-

विन्दुप्रसं मनिनमग्नि तदाप्यधीरः ॥ ३७ ॥

विपे पीयूषे वा न्वितगद्यने पुष्परचिते

श्रमगाने वा भोगे मन्यप्ररमे भङ्गनि च वा ।

स्तवेऽवघ्रायां वा ननु समरति र्यः स्मरहरो
 जहौ सोपि क्रोधात् इतर इव धैर्यं कनखले ॥ ३८ ॥
 स ताराया नायो जननि ! यदवस्थः सुरगुरुः
 शशापेन्दुं क्रोधादहमपि तदा तादृशदशः ।
 प्रियां कर्षन् सिन्धौ न्यपतमतिरोषाभ्यितमनाः
 असूर्यं लोकं तं गणयनतिघोरं बहुदृष्टम् ॥ ३९ ॥
 अशक्तो द्रष्टुं तामपरपुरुषासङ्गमुदितां
 शनेर्मायानिघ्नोऽशिवमकरवं यच्च सहसा ।
 हहा तन्मूला मे दशति हृदयं ग्लानिरवशं
 तदागः क्षन्तव्यं तनयकृतमित्येव जननि ! ॥ ४० ॥
 असौद मातर्वद कुत्र चिन्ता ?
 किं वृत्तमस्याः ? भ्रियते किमेपा ?
 एव शनेः क्रीडनकञ्च भृत्वा
 जोषामि कष्टेन कियञ्चिरं वा ? ॥ ४१ ॥
 इत्येवमुक्त्वा चित्तिपेन लक्ष्मीः
 तमेवमाह प्रतिवोधयन्ती ।
 चिन्तार्थयालं ननु चिन्तया ते
 सुखेन मास्ती वणिजां तरण्याम् ॥ ४२ ॥
 वरेण सूर्यस्य विरूपरूपा
 वर्षीयसो शिञ्जितसर्व्वगात्री ।
 दुर्गन्धदुर्गम्यतया विदूरात्
 त्यक्त्वा जनेर्निर्हृतिमेति चिन्ता ॥ ४३ ॥

तारा भुजङ्गो भुजगः स शम्भु
 भृत्यानिशं रक्षति तां वरेण्याम् ।
 शुधापिपासारक्षिता च साध्वी
 ध्यायत्यजस्रं हृदयस्थितं त्वाम् ॥ ४४ ।
 सुखानुभूतिः स्वदतीतरां यत्
 जनाय दुःखानुभवात् परं, तत् ।
 आजन्मसीख्योचितमोदृश त्वां
 दशान्तरं लभयति स्म विष्णुः ॥ ४५ ।
 दुःखावसानं भविताश्च नूनम्
 यावत् स कालो न समीति वत्स !
 तावत् चिदानन्दवनः मनोज्ञ-
 मध्यास्य कालं नय धीरचित्तः ॥ ४६ ।
 न तत्र सौरिः सुरभिप्रभावात्
 प्रवेष्टुमीशो, ननु तेन तत्र ।
 कृतप्रसादस्य हि देवधेन्वा
 यास्यत्यनेहा तव तात ! सीप्यात् ॥ ४७ ।
 प्रदर्शयंस्तत्पथमग्रतस्ते
 विहायसा यास्यति यः कपोतः ।
 समागतः सोऽयमतोवरस्यः
 कालातिपातेन कृतं प्रयाहि ॥ ४८ ।
 निःश्रेयिः सुरधामरोहणविधौ, नोका भवाश्रोनिधेः
 मन्तारे, इति लक्षित्पिपासात्प्रसङ्गं च ईशस्तथा ।

भैषज्यं गदवारणे नु, रविजप्रोच्चण्डताघाईने
मेधो,मा हरिपादपद्मयुगलं विस्मारि तात ! त्वया ॥४६।

इति जलनिधिकन्या वत्सला फुल्लनेत्रं
नरपतिभुपदिश्य व्यासधिष्ठाय लीना ।
सच सुरभिनिकेतं तेन पारावतेन
द्वुतगतिरगमत् तं दर्शिताध्वा क्षणेन ॥ ५० ।

इति श्रीश्रीवत्सुचरिते महाकाव्ये सुरभिनिकेतनाभि-
गमनो नाम पञ्चदशः सर्गः ।

• •

—

सीपानपर्व्याणि शनैस्त्वजङ्घि-
 रम्भोभिरुद्दृण्डसरोजसंधैः ।
 क्वचित् सरः शंसति भूमिभर्त्से
 निदाघकालोऽत्र विराजतीति ॥ ६ ।
 निमग्नभूयिष्ठमृणालदण्डै-
 रुच्छिन्नपत्रैर्जलधारया च ।
 कङ्काररक्तोत्पलपुण्डरीकैः
 क्वचिच्च वर्षागममाह वापो ॥ ७ ।
 पयोधरेभ्यो विगलङ्घिरारात्
 पयोभिराप्लावितभूमिभागा ।
 क्वचिच्च निर्धूतरजा विभाति
 प्राहट् यथा सा सुरधेनुराद्या ॥ ८ ।
 स्रोतःसु वक्रं प्रचलत्सु यत्र
 भुजङ्गबुद्धिं दधतः समेत्य ।
 संरुद्धचेष्टा भ्रमनक्रियायां
 तद्ददलक्ष्याः शिखिनी विभान्ति ॥ ९ ।
 काशैः क्वचित् केशरिकेशराभैः
 सप्तच्छटैस्त्रोत्रविंशारिगन्धैः ।
 शरत् समेतैति धरादिभागः
 स्फुटाक्षरं यत्किं नृपाय तस्मै ॥ १० ।
 उत्पत्य पृष्ठे नखरैर्मृगन्द्रे
 कण्डूलगण्डं लिखति न प्रकामम् ।

अवाप्तकण्डूतिविनोद आस्ते

क्वचित् गजो यत्र निमोलिताक्षः ॥ ११ ।

क्वचिन्नमत्प्रोन्नमदग्रहस्ता

सटां समाकर्षति केशरिण्याः ।

दन्ताग्रलग्नश्च मृगेन्द्रयावं

करेणका नर्त्तयते प्रहृष्टम् ॥ १२ ।

समुत्फणं निःसरदग्रजिह्वं

स्वपुच्छवीधं नकुली भुजङ्गम् ।

परामृशन्ती सदयं करेण

क्वचित् विभुम्वत्यपि लेदि धीरा ॥ १३ ।

क्वचित् दिवान्धत्वविषण्णयोर्धूत्

धुत् कुर्वतोस्त्राणनिवृत्तशक्तयोः ।

पित्नीः कुलाग्रच्युतमाप्तकष्टं

ददाति काको परिगृह्य शावम् ॥ १४ ।

आजन्मसंस्कारवशात् तरचुः

मृगे विधत्ते करजप्रहारम् ।

धेनीः प्रभावेण सुरास्तदङ्गे

पराक्रमन्ते नखरा न तस्य ॥ १५ ।

अङ्गं तरलीः प्रहृते कुरङ्गे

द्रागेत्य मृङ्गेण कषत्वभीते ।

संस्तब्धलोमा स च मीलिताक्षः

पतन् चित्ती लुण्ठति साङ्गभङ्गम् ॥ १६ ।

सीपानपर्व्याणि शनैस्त्वजद्वि-

रम्भोभिरुद्दण्डसरोजसंघैः ।

क्वचित् सरः शंसति भूमिभर्त्से

निदाघकालोऽत्र विराजतीति ॥ ६ ।

निमग्नभृयिष्ठमृणालदण्डै-

रुच्छिन्नपत्रैर्जलधारया च ।

कङ्काररक्तोत्पलपुण्डरीकैः

क्वचिच्च वर्षागमनाद्वापो ॥ ७ ।

पयोधरेभ्यो विगलद्विरारात्

पयोभिराप्लावितभूमिभागा ।

क्वचिच्च निदूतरजा विभाति

प्राहट् यथा सा सुरधेनुराद्या ॥ ८ ।

स्रोतःसु वक्रं प्रचलत्सु यत्र

भुजङ्गबुद्धिं दधतः समेत्य ।

संरुद्धचेष्टा भ्रमनक्रियायां

तद्ददलच्याः शिखिनी विभान्ति ॥ ९ ।

काशैः क्वचित् केशरिकेशराभैः

सप्तच्छदैस्त्रोत्रविंशारिगन्धैः ।

शरत् समेतति धरादिभागः

स्फुटाक्षरं वल्लि नृपाय तस्मै ॥ १० ।

उत्पत्य पृष्ठे नखरैर्मृगेन्द्रे

कण्डून्गण्डं निखति च प्रकामम् ।

भवासकण्डूतिविनोद आस्ते

क्वचित् गजो यत्र निमोलिताक्षः ॥ ११ ।

क्वचिन्नमत्प्रोन्नमदग्रहस्ता

सटा समाकंपति केशरिण्याः ।

दन्ताग्रलग्नश्च मृगेन्द्रयावं

करेणुका नर्त्तयते प्रहृष्टम् ॥ १२ ।

समुत्फणं निःसरदग्रजिह्वं

स्वपुच्छवीधं नकुली भुजङ्गम् ।

परामृशन्तो सदयं करेण

क्वचित् विचुम्बत्यपि लेङ्गि धीरा ॥ १३ ।

क्वचित् दिवान्धत्वविषण्णयोर्धूत्

घुत् कुर्वतीस्त्राणनिवृत्तशक्तयोः ।

पित्नीः कुलाग्रच्युतमाप्तकष्टं

ददाति काको परिगृह्य शावम् ॥ १४ ।

आजन्मसंस्कारवशात् तरक्षुः

मृगे विधत्ते करजप्रहारम् ।

धेनोः प्रभावेण खरास्तदङ्गे

पराक्रमन्ते नखरा न तस्य ॥ १५ ।

अङ्गं तरक्षोः प्रहृते कुरङ्गे

द्रागेत्य मृङ्गिण कपत्यभीति ।

संस्तब्धलोभा स च भोलिताक्षः

पतन् क्षितीं लुण्ठति साङ्गभङ्गम् ॥ १६ ।

मार्जारिका मूपिकशावमङ्गा-

गतं स्तनं पाययते प्रहृष्टा ।

क्वचिच्च तच्छाव इवाभियोक्तुं

बद्धक्रमः प्रक्रमते श्वशावम्* ॥ १७ ।

श्येनश्च पारावतपोतमेकं

निपाल्यमानं नभसि क्षणेन ।

क्षणाच्च शून्ये परिगृह्यमाणं

प्रत्यर्पयत्यक्षतमेत्य पित्रीः ॥ १८ ।

इत्यद्भुतं पश्यत एव राज्ञः

उत्कण्ठक निचलतारकाक्षम् ।

दयावती सा सुरभिः प्रसन्ना

तोर्णा नभस्तः पुर आविरासीत् ॥ १९ ।

लोमाञ्चिताङ्गी स्फुटनोपपुष्पैः

विलम्बिकेशा शितिमेघजालैः

सहैमहारा तडितां गुणेन

सतूर्ध्वीपाय्युदगर्जितेन ;

विहङ्गमैचातकनामधेयै-

रनुप्रयाता मधुरं नदद्भिः

निचोलिनो† स्वामलवह्निजालैः

सुरेन्द्रचापेन सरत्तमौलिः ;

केकाभिरानन्दनिनादिनी सा

प्राहृष्ट् परापत्य पयस्विनीं ताम्

* नशावम्—इन्द्रशावम् ।

† निचोलिनी—सपत्नी ।

उद्वर्तिता लोध्ररजोभिरस्याः
 शीतोपशान्त्ये शिशिरस्य लक्ष्म्या ।
 शुभ्रा तनुर्गैरिकधातुमित्रा
 गङ्गाम्बुधारेव विभाति रम्या ॥ २८ ।

निलोनभृङ्गेण लसन्मुख्यो-
 र्वंसन्तलक्ष्मीस्त्रिलकेन तावत्
 संलापिनो कोकिलकूजितेन
 मल्लोमतक्षरा कृतचरुहासा ;
 विकाशयन्तो मुनिमप्यकाण्डे *
 ऽकाण्डे ऽतिमुक्तानपि† मोदयन्ती
 बालार्करागाक्षयचारुपद्मैः
 रक्ताशुकप्रावरणातिष्ठद्याः ;
 अशोकगुच्छैः कृतकर्णपूरा
 “मुक्ताकलापीकृतसिन्धुवारा”
 घृताद्दुरेहं हितरम्यभावां
 पलाशमालामतिचारुबन्धाम् ;
 कण्ठे च घेनोः परिधाप्य मन्दं
 प्रसर्पन्तं दक्षिणमाहतेन
 नात्युष्णशीतेन गताध्वखेदां
 करोति ता कामदुघां क्षणेन ॥ २९, ३०, ३१, ३२

* मुनिमपि अमलपुष्पमपि अविमपि च ।

† अतिमुक्तानपि माधुरीकुसुमानपि श्रीरामानपि च ।

शुश्रूषणार्थं नृपतेय सर्वान्
सत्त्वान् समादिश्य तिरोबभूव ॥ ३८ ।

नृदङ्गनादं जलदेऽनुकुर्व-
त्यामन्द्रमातन्वति मञ्चु शब्दम् ।
प्रसार्थ्य वह्नं परितो नरेन्द्रं
मुदा मयूरा ननृतुः सहावम् ॥ ३९ ।

गुञ्जत्सु वीणाकणितानुकारि-
रुतेषु रोलम्बकुलेषु मत्ताः ।
चूताङ्गुरास्त्रादकषायकण्ठाः
शोचाभिरामं जगुरन्यपुष्टाः ॥ ४० ।

निरन्तरं ध्यायत एव विष्णुं
स्थानप्रभावात् विगतक्षुधार्त्तैः ।
दिनान्यतीतानि कियन्ति तस्य
तस्मिंश्चिदानन्दवने नृपस्य ॥ ४१ ।

दैत्यारिपादास्त्रुजचिन्तनोत्थम्
आनन्दसन्दोहमदुःखभिन्नम् ।
आस्त्रादयन् विस्मृतमर्त्यभावो
जोवन् विमुक्तोऽत्र नृपो बभूव ॥ ४२ ।

तस्मिन्नरण्ये सुरभेर्महिम्ना
रुद्रप्रवेशोपि शनिविदूरात् ।
मायामयं जालमवस्थमायो
भूयोपि बभूव नृपतिं ततान् ॥ ४३ ।

बुद्धिप्रवृत्तिः खलु मानुषाणा-

मनुप्रयात्येव विधिं * पुरोगम् ।

तदन्यथा चेत् कथमस्य राज्ञः

स्वर्णैष्टकानिश्चितिवासना स्यात् ॥ ४४ ।

नृदा च धेनोः पयसाभिपेकात्

संप्राप्तया निर्गलहेमभावम् ।

स स्तूपशो निर्मितवान् विचित्राः

स्वर्णैष्टका भूपतिरस्तसंख्याः ॥ ४५ ।

दृष्ट्वैकदासौ नृपचक्रवर्त्ती

विमोहितः सूर्यसुतेन दूरात् ।

काञ्चित् तरीं सौतिपुरं प्रयान्तीं

वभूव चिन्तार्थसमुत्सुकात्मा ॥ ४६ ।

सोमामतिक्रम्य वनस्य वत्स ।

पदात् पटं मास्र गमः कदाचित् ।

द्रव्यन्यशात् सा सुरभिर्नृपालं

शनैश्चरोपप्रववारणाय ॥ ४७ ।

विलङ्घ्य तच्छासनमेव राजा

यत् व्यत्यगात् तदनभूमिसोमाम् ।

तत्रैव हेतुः खलु मानुषो धी-

र्भवत्यपाये परिमोहिष्योति ॥ ४८ ।

प्रियावलीकेन समुत्सुकात्मा

यद्विर्वनादाक्रमणाय सौरिः ।

समर्थ इत्येवमपि प्रजानन्

नृप स वेला जलधेरियाय ॥ ४९ ।

समेत्य नौका तटमानयेति

पुन पुनर्नाविकमाजुहाव ।

तस्मिन् तथा कुर्वति नैगम त

नौकाधिनाथञ्च जगाद नम्र ॥ ५० ।

साहायक सीतिपुर यियासी

कुरुष्व साधो । मम दुर्गतस्य ।

सन्तोष्टका मे कलधौतमय्या

नौका समारापय ता दयाद्र ॥ ५१ ।

तद्विक्रयात् लब्धधनार्द्धशोध्य

शुक्लोऽधुनाय कुलजा विपन्न ।

निस्त्रस्तपस्वीति दयार्द्रचेता

सपश्यजात नय मा स्वयानम् ॥ ५२ ।

इत्येवमुक्त सहि सार्यवाह

ता वाहिता स्वणमयी स्वमृत्ये ।

आरोह्य नौका नृपतिञ्च हट,

समादिशत् तत्परिचालनाय ॥ ५३ ।

आरुह्य नौका नृपति स लक्ष्मण

निर्द्दिष्टरूपा प्रसमोह्य त्रिन्ताम् ।

फयस्त्रिदोटे स्र मनोविकारं

रोहु तथा सायमवेक्ष्यमाण ॥ ५४ ।

ता दृष्टका वोच्य वणिक् प्रलुब्धः

चकार बुद्धिं नृपतीर्विनाशि ।

प्रभ्रंशयामास च तं तरण्याः

सिन्धौ समुत्तालतरङ्गमाले ॥ ५५ ॥

तया महिष्या तदवस्थयापि

विधित्सया तद्वासनोपशान्तिः ।

अनक्षपात वहनानुकूल

निचिचिपे द्राक् लघु काष्ठखण्डम् ॥ ५६ ॥

नृपस्तदात्मव्यय रयेण यावत्सं * †

निमग्नमुन्मग्नमनारतं वपुः ।

दधत् अरन् दैत्यरिपोः पदाम्बुजं

चणात् परं सीतिपुरं समासदत् ॥ ५७ ॥

• • स तत्र जोर्णे किल पुष्पकानने

कचित् तरङ्गैः प्रवलेर्महाम्बुधेः ।

अपीततत्चारपयाः मनाक् नृपो

निचिचिपेऽविघ्नमनुमचेतनः ॥ ५८ ॥

व्यतीतवाधं नृपतेः शुभागमात्

समुद्गतैर्नूतनचारुपङ्क्तयैः ।

बहुप्रकारैः कुसुमैः सुगन्धिभिः

विभूषितं तत् यनमावभौ पुनः ॥ ५९ ॥

अगोकगुच्छैः स्फुटकिंशुकेर्जवा-

सुमैः † कुसुम्भप्रमुखैः सुनोदितैः ।

क्वचित् समीरेण चलद्दलालिभि

ज्वलद्दवाग्नोव रराज तत् वनम् ॥ ६० ।

यूथोभिरानन्दितपट्पदालिभि

शेफालिकाभिः पतिताभिराकुला ।

प्राक् सिक्तगात्रो मकरन्दधारया

रेजे क्वचित् शुक्लपटावृतेव भूः ॥ ६१ ।

एतत् मदीय कुसुमं न तावकं

मा पाति पुष्पेऽत्र सुधा त्वया सखे ।

इत्येवमन्यान्यविवादतत्परः

पुष्प च पुष्पात् निपतत्यलित्रजः ॥ ६२ ।

वनन्तलक्ष्म्या सहकारयाखा-

मानम्बर पद्मे निहिते पदे द्राक् ।

द्विरेफभङ्गारमिषेण तस्याः

मञ्जोरमञ्जुक्षणनं वभूव ॥ ६३ ।

यसन्तविस्तारितशोभमारात्

प्रात्फुल्लरक्तोत्पलराजि रम्यम् ।

तरङ्गित धीरसमीरसङ्गात्

चिरात् वभो तत्र सरः सुतीयम् ॥ ६४ ।

आनर्त्तयन् कुसुमिता विविधाय यज्ञोः

प्राघूर्णयन् वकुलमाकुलयच्च भक्षोः ।

मन्द वहन् मनयगन्धवहः सुगन्धः

पोष्य रजो दिशि दिशि व्यकिरत् प्रभूर्तम् ॥ ६५ ॥

तेनाङ्गकूलपवनेन निषेविताङ्गी

सा मालिनो किमिदमित्यपहाय कार्यम् ।

प्रक्रान्तमागतवतोः त्वरया वनं स्वम्

आलोक्य विस्मयमगाच्च तद्याविधं तत् ॥ ६६ ।

यत् काननं चिरमभूत् परिशोर्षवत्तो-

जालं तदेवमृतुपट्क-विशोभि जातम् ।

कोवात्र हेतुरिति सा परिवीडुकामा

दृष्टिं ससर्ज परितो निभृतं भ्रमन्ती ॥ ६७ ।

विचिन्वती सा निपुणं वनैक-

देशे जटाभिः श्लथलम्बिनोभिः

कपोयरतं वसनं वसानं

दधानमाकारमनिर्घृतानाम् ;

• • हरेण दग्धेऽतिरुपा मनोजे

सञ्जातनिर्वेदमनल्पशीकम्

मधुं तपस्यन्तमिवाप्तवर्गे

रनुप्रयातं प्रतिषेधकामैः ;

असंयताभिय विशृङ्खलाभिः

अलक्ष्यभालस्यदृशं जटाभिः

सतीवियोगिन विमुक्तसङ्घं

तपः कठोरं खलु तप्यमानम् ;

अदृश्यरूपेण मधुप्रवृत्तिम्

आकालिकीं प्राप्य मनोभवेन

यौघ्यैः शरैः प्रक्रियमाणमारात्
 पति पशूनामिव लक्ष्यमाणम् ;
 स्वाङ्गमेव पुनरेत्य विभुत्वात्
 जेतुकाममिव काममकामम्
 ईश्वरं धृतसुनिव्रतमेकं
 विस्मिता पुरुपरत्नमपश्यत्* ॥ ६८—७२ ।
 स्तम्भितेव तमवेक्ष्य युवानम्
 निश्चलावयवतामगमत् सा ।
 यत्नतस्तदवधूय जङ्गत्व
 खैरमेत्य विदधे प्राणिपातम् ॥ ७३ ।
 शुष्कमेतदखिलं वनमेवं
 जीवयन् पुनरसावनुभावः ।
 मत्तैरदुर्लभमिदञ्च शरोरं
 स्मष्टमाह तत्र सौम्य । सुरत्वम् ॥ ७४ ।
 सन्निभेपमिदमच्चियुग ते
 ष्छायया च सहित वपुरेतत् ।
 दिव्यता प्रतिरुणद्धि त्रदित्यम्
 त्वत्स्वरूपमवबोद्धुमनोशा ॥ ७५ ।
 आत्मतत्वमतिस्वप्नमगम्यं
 ब्रूहि सौम्य । निखिलं करुणाट्टः ।

* या भालिनी विविक्ता धृतो विभुत्वात् पुन स्वाङ्गमेव एव अकामं इति जेतुकाम धृतसुनिव्रत काममिव एक पुरुषाजम् अपश्यत् ।

तर्पय श्रवणकौतुकमस्याः

वर्त्तसे नहि धिया पथि तात ! ॥ ७६ ।

तामयो विहिताञ्जलिबन्धा

पुष्पलाववनिता श्रवणोत्काम् ।

विस्मयेन परवान् श्रुतवार्त्तः †

प्रत्युवाच नृपतिः स्मितपूर्वम् ॥ ७७ ।

किं ब्रवीति भवतो मदागमात्

प्रागभूत् कुसुमवाटिका तव ।

दावदग्धवद्विवातिभीषणा

निस्सृणेति लपित प्रलापवत् ॥ ७८ ।

मामवेहि शनिकोपपोद्धितं

• • नष्टसर्वविभवं वनाश्रयम् ।

कश्चिदेकममलान्वयोद्भव

क्षत्तमात्मपरिरक्षणाक्षमम् ॥ ७९ ।

केनचित् मम धनं जिष्टक्षुणा

निर्हयेन वणिजा लघोयसा ।

द्राक् समेत्य जलधौ निपातनात्

किञ्चिदन्यदवले ! स्मरामि न ॥ ८० ।

* श्रुता वार्त्ता स्त्रीयागमनन तत् लीले वम पुनरुच्चीवत इति प्रकृति येन
विताहम ।

† मदागमात् प्राक् तव कुसुमवाटिका दावदग्धवत् अतिभीषणा निस्सृष्टा च
भूत् † प्रलापवत् इति लपित भवतो किं किमये ब्रवीति ।

सैन्धवे पयसि मञ्जतोपि मे
 नाद्रुतामुपगतं यदम्बरम् ।
 तत्र मातरिव ते ममाप्यहो
 चित्तमेतदनपेतकौतुकम् ॥ ८१ ।

दग्धपूर्वमभवत् मदागमात्
 काननं रुचिरदर्शनं पुनः ।
 यच्चयेति कथितं तदप्यहो
 सम्भवत्यनुमितं न संशयः ॥ ८२ ।

इत्युपात्तवचनं नृपं पुनः
 पुष्पलावधनिता जगाद सा ।
 कोप्यसंशयमसौकिकः पुमान्
 विद्यते त्वयि कृपापरोऽनिशम् ॥ ८३ ।

तत्र यावदुपपोद्धनं शनैः
 शाम्यति प्रणतिपूर्वमर्थये ।
 मन्त्रिकेतमधितिष्ठता त्वया
 तावदेव समयोऽतिवाह्यताम् ॥ ८४ ।

अस्मि तात ! भवता सुपुत्रिणी
 त्वं मयासि सुकृतिन् समाढकः ।
 एतु पुत्र इव खालितो मया
 कात्तमागमयतां भवान् सुखम् ॥ ८५ ।

सुनलितहितमेतत् शृण्वतः पुष्पनावो-
 वचनममृतधारासन्निभं तस्य राज्ञः ।
 समञ्जनि मतिरस्याः सद्गयानेऽन्वगच्छत्
 प्रकृतिमिव पुमांस्तां सांख्यनिर्दिष्टरूपः ॥ ८६ ॥

इति त्रयोविंशत्संस्कृतं महाकाव्ये मालिनोसमागमो
 नाम षोडशः सर्गः ।

सप्तदशः सर्गः ।

भवचित्त्व विचित्रपुष्पराशिं

रचयन् चारुगुणां स्त्रजं सुवन्धाम् ।

विदधे नृपतिः स पुष्पलाब्धाः

गुरुसाहाय्यमतन्द्रितः सहर्षः ॥ १ ।

हरिपादयुगं निधाय वित्ते

स्त्रिभिरास्त्रं परिचिन्त्यन् चित्तोद्यः ।

सहसा द्रुतमेत्य पुष्पलाब्धा

जगदे वाक्यमिदं विपश्यन् सः ॥ २ ।

चिरमात्मनिगूहनं न युक्तं

सुमहत् पातकमात्मनोऽपहारात् ।

अधुनापि विबोधय स्वरूपं

अणिपाताञ्जलियाचितो महात्मन् ॥ ३ ।

चरणे च करे च लक्ष्यमाणं

निखिलं नृपचक्रवर्त्तिलक्ष्म ।

न तिरोधातुमलं जटादयस्त्रि

स्फुटमाह च्छलतापसत्वमेतत् ॥ ४ ।

सुविचक्षण एष बाहुनामा

नृपतो राज्यमिदं प्रशास्ति सम्यक् ।

खलतां खलतामिवासतीं तां

कृतवान् यदयं विवादमूलम् ॥ ५ ।

अनपत्यतया चित्तीश्वरोयं

प्रियया सार्द्धमपत्यमाप्तुकामः ।

सुचिरं समराधयत् यतात्मा

जगदम्बां हरमोहिनीं सभक्तिः ॥ ६ ।

क्रियता समयेन गच्छतासौ

तनया तत्समुपासनप्रभावात् ।

नृपतिर्लभते स्म काम्यरूपां

अरपन्नयापि दिवि, चित्ती मनाभ्याः ॥ ७ ।

निरपत्यतया महोत्सवैस्त-

ज्जननं पुत्रजनिं यथा नृपालः ।

अभिनन्दितवान्, चकार नाम्ना

तनयां तां शुभलक्षणाञ्च भद्राम् ॥ ८ ।

वक्त्रकोव कलनादिनी सुखात्

सञ्चरन्त्यविरतं जनात् जनम् ।

वीतबाधमपदुःखमत्यगात्

शैशवं नृपसुता क्रमेण सा ॥ ९ ।

पद्मवेष्विव नवेषु शारुणा

चित्रपुष्पनिचयेन हासिता ।

यौवनेन निदधे पटं ततो

भूपजाङ्गनिवहेषु हारिणा ॥ १० ।

जनकस्य वचः प्रमाणयन्ती

भविता सा युवती स्वयवरा श्वः ।

निखिलाय नृपास्तदर्थमस्मिन्

समवेता नगरे विचित्रवेशाः ॥ ११ ।

सहसालिजनैर्निजप्रकोष्ठे

विमनाः सोदति ह्य हताशचित्ता ।

मरणव्यवसायतो वयस्याः

बहुकष्टेन निवारयन्ति मत्ताम् ॥ १२ ।

तां भूपतिः ॥ प्राह निमोक्ष नेत्रे

किमित्यसौ हर्षपटे विपन्ना ?

वरं वरोष्यत्यनिपिध्यमाना

कृताभ्यनुज्ञा गुरुणेति जाने ॥ १३ ।

रम्भावतोऽ तं निजगाढ भूयः

रहस्यमेतस्य निबोध तात !

श्रीधत्सराजं पतिमाप्तुकामा

माराधयामास चिराय गीरीम् ॥ १४ ।

तस्यै प्रतिश्रुत्य तथेति कामं

विद्या द्वितीया प्रददौ च तृष्टा ।

चिन्तेव भर्तुर्भवितामि हृद्या

वीरप्रसूयेति वरहयं मा ॥ १५ ।

राज्ञां परिज्ञातस्त्रिवंग

रमेति नाम्ना प्रथितास्त्रि योषित् ।

तया परिज्ञापितमारमाटी

कन्या वृषोति नृपमन्यया न ॥ १६ ।

• मृषति—श्रीशूरः ।

† रम्भावती—सा पुष्पवाती ; अस्या नाम्नेतत् ।

शिवत्सराजः शनिपोङ्गनेन

विध्वस्तराज्यः प्रिययानुयातः ।

अज्ञातवासं वसति क्लृप्तायं

न कोपि तत् वेत्ति नृपेन्द्रपुत्रि ! ॥ १७ ॥

तस्माद्दृते सर्वं ह्यमे नरेशः

समाहृता राजसुते ! निशाम्य ।

तयैव नुक्तैव पपात बाला

बल्लोव भूमौ करपत्रलूना ॥ १८ ॥

आस्थाय तत् वत्स ! निजं स्वरूपं

श्वः सार्वभौमस्य विचित्रवेगः ।

अधिष्ठितो मञ्जमूर्त्वरूप-

च्छटाभिरन्यान् मलिनोक्तुत्सु ॥ १९ ॥

शिवत्सराजः शनिपोङ्गनेन

विध्वस्तराज्यञ्छलतापसः सन् ।

वने घने पर्यटतोति वार्त्ता

श्रुता रमायाः प्रमुखात् मयाद्य ॥ २० ॥

तैस्त्रैरुपायैर्ननु वत्स ! मन्थे

नूनं स एनासि नृपाधिनाथः ।

दृष्टोसि, मा कारि बधाय नार्याः

प्राक्तपद्मस्य; मत्किञ्चिद्द्वारं मा ॥ २१ ॥

भद्राप्रभावात् शनिपोङ्गनं ते

निवर्त्तते वत्स ! पुराचिरेण ।

चिन्तावियोगो ननु भद्रया ते

सुसह्यकष्टो भविता न शङ्का ॥ २२ ।

तां मालिनीं प्राह नृपो विहस्य

प्रत्येति भद्रा वचनं न देव्याः ।

नैराश्यनिर्विण्णमतिस्तदेवं

त्यागाय देहस्य सती प्रष्टता ॥ २३ ।

गत्वा त्वमेनां वद राजपुत्रीं

प्रागिष्टलाभस्तदनन्तरं वाक् ।

विनिःसरेत् दैवतवक्त्रपद्मात्

तत् किं सुधा खिद्यसि बालिकेव ॥ २४ ।

प्राप्तोपि देहान्तरमन्यलोके

प्रविश्य तं कायमसौ नृपालः ।

समर्थनार्थं वचसः शिवायाः

समीप्यति द्राक् ननु कार्यकाले ॥ २५ ।

मा संशयो भूत् वचने शिवायाः

अतर्कितोपायमवश्यमेव ।

भावित्यते तेन फलान्वितेन

न विद्मृतायै वचनं हि तादृश्याम् ॥ २६ ।

रम्भावतीत्यं वचनं नृपस्य

नियम्य हर्षातिगयेन नुवा ॥ ॥

१. ०. मतोपि व राजा दोरहसु. स्वदंरकाले स देह प्राण देव्या वचनं सु. न
कृतं समीप्यतीत्यर्थः ।

। दृश्या—वादिता ।

- जगाम भद्रासदनं सवेगं
 विशृङ्खलान्दोलितकेशपाशा ॥ २७ ।
 तस्यां गतायां सद्दि भूमिजानिः
 व्यचिन्तयत् व्याकुलचित्तमेवम् ।
 श्रये शनि मे प्रतिकूलवर्ती
 सुदुर्घटं संघटयेत् किमेतत् ॥ २८ ।
 देव्या वरीयं कथमन्यथा स्यात्
 कथं निखेयो हृदि वा प्रियाया ।
 सापन्नशङ्कुर्विषमोऽविषहः
 देव्या वरी नैष, सृषोद्यमेतत् ॥ २९ ।
 रहस्यशुद्धमेतुमियं सदीर्घं
 सुतोष्णबुद्धिः कपटं व्यतानीत् ।
 . . राजावरोधप्रतिवहमोदृक्
 अन्धः कथं वेत्तु जनो तु गुह्यम् ॥ ३० ।
 न वेत्ति राजा, कथमन्यथासौ
 श्रोतृमात्रे हि निमन्त्रणीये ।
 स्वयंवरायै दुहितुः प्रजानन्
 समाहरेत् या निखिलान् नृपालान् ॥ ३१ ।
 विश्राय वा तं गनिषोडनेन
 नृपे निरुद्धिहृत् इति स्यदूतात् ।
 चागामि सौरेण कथं स्मिराम्ना
 तस्यी निहन्ताभ्यवराभिन्नापः ॥ ३२ ।

चिन्तेव भद्रा प्रियवल्गुभवं

वोरप्रसूत्वञ्च गमिष्यतीति !

वरहृद्य शैलसुता प्रसन्ना

तस्यै ददौ प्रार्थनया विनापि ॥ ३३ ।

विपन्नारोक्तसविभागे

सकाचिताङ्गी हृदये मदीये ।

सा वत्स्यति प्राप्तमहाधिरेव

या साप्रत हा सविकाशमास्तौ ॥ ३४ ।

या नैगमेभ्यः परिरक्षसि त्वं

भूत्वा भूजङ्गी वरटेऽम्ब । तारे । ।

चिराय सापन्नमहाधिदूना

खसित्यहा त्वहरतः पुरा सा ॥ ३५ ।

यथा सतीत्वाक्रमणात् दयावति !

त्वया सतोय परिरक्ष्यते प्रसो ।

तथैव सापन्ननिवन्धनात् पुनः

सुदुस्तरात् सा व्यमनाञ्च रक्ष्यताम् ॥ ३६ ।

इति हि धरणिजानेरस्तधैर्यस्य देव्या.

वरमपि गिरिजाया मन्यमानस्य शापम् ।

सपदि निखिलगङ्गाच्छिप्तये चाधिपुङ्गवः *

शुभपरिणयशसो चारु पुम्फोर बाहुः ॥ ३७ ।

इति श्रीशिवतृप्तसत्तरिते महाकाव्ये मनुष्ये

शिवतृप्तो नाम सप्तदशः सर्गः ।

अष्टादशः सर्गः ।

सोपानभागैः सुकराधिरोहैः

युक्तेषु रम्येषु महोपचारैः ।

महाहैसिंहासनवत्सु रङ्गै

तङ्गेषु मञ्चेषु सुसज्जितेषु ;

विटैश्च निर्दिष्टमथो नृपाणां

यथाक्रमं मञ्चमधिष्ठितानाम् ।

तुल्यानुरागेव रराज लक्ष्मोः

“प्रभाविशेषोदयदुर्निरीच्या” ॥ १, २ ।

पूर्वाद्रिशृङ्गेषु निबद्धपंक्ति

यदि स्थिताः स्युर्निबद्धाः सुधाशोः ।

• • तङ्गेषु मञ्चेषु तदा निकामं

स्युरथ भूषा उपमेयरूपाः ॥ ३ ।

नृपात्मजेय यदि वेत्ति सम्यक्

द्रष्टुं, तदासावमुमेव भूषम् ।

वरोप्यतीति प्रतिपौरमेवं

सम्भावनाभूत् प्रतिराजलोकम् ॥ ४ ।

तिरस्करिष्यन्तरितावलोका

पौराङ्गना कामपरामवादीत्

न स्याच्च भद्राभिनिषिष्टबुद्धि

स्तिष्ठेत् मते मे यदि सा नताङ्गी ;

प्रवर्त्तयेयं ननु तां तदाहम्
 अमुं नृपं कामयितुं वरेण्यम्
 रूपानुरूपावयवो य एतान्
 विभाति सर्वानतिशय्य राज्ञः ॥ ५, ६ ।
 मृद्गालिक्षणः परिवेक्षिताग्र-
 भागः स्रवन् स्नेहमिवांसलम्बो ।
 क्षणोपि रम्यः कुटिलोपि हृद्यः
 वध्नाति नेत्रे ननु केशपाशः ॥ ७ ।
 यथाश्च वक्षं शतपत्रमुग्ध
 तथैव नीलोत्पलकान्तिहारि ।
 कर्णान्तवियान्तमतीव सुष्ठु
 नेत्रदयं चञ्चलतारहारि ॥ ८ ।
 अमुष्य मन्दं हसतो विभाति
 रत्नोऽधरे प्रोक्षसितप्रभालि ।
 विशुद्धवर्णा द्विजवत् द्विजालिः
 होरद्युतिर्हेम इवाद्भुरीयेः ॥ ९ ।
 प्रवालरत्नोदरमस्य पाणि-
 पाटं सुष्ठुः सञ्चलदङ्गलोकम् ।
 नवोपसा रञ्जितमध्यभागं
 चलद्दलं पद्ममिवातिभाति ॥ १० ।

* हे पाणि ! सुष्ठु ! मन्दं हसत अमुष्य राज्ञः रत्नोऽधरे प्रोक्षसितप्रभा,
 द्विजवत् हास्यवत् विपुहर्षो विपुहर्षाति पसे विपुहर्षकालिः द्विजालि दलवर्णि,
 हेमे हीरवे चतुरीये हीरद्युति, हीरककालिरिव विभाति ।

यथाख्योत्थं खलु तस्य राज्ञः

सौन्दर्यसंबन्धनतत्परायाम् ।

आरथ्यकार्यान्तमयातवत्यां

तस्यां वत प्रीड़पुराङ्गनायाम् ;

आदिदयिष्यन्निव शक्रपद्मै

स्वयंवरक्षीभनिवारणाय ।

एहोति तारः पटहप्रणादः

प्रधातयद्गो गगनं विभेद ॥ ११, १२ । युग्मकम् ।

रमायतो वेत्रकरा पुरस्तात्

पद्याश्च रभा वरमाल्यहस्ता ।

तयोर्वभौ मध्यगता कुमारी

विगाख्योद्यान्द्रमसोय लेखा ॥ १३ ।

क्रमेण भद्रा कविभारतोष

नसद्भिभूषा सगुणा रसाध्या ।

सुचारुविन्यस्तपदातिह्वया

“विषेग मञ्जान्तरराजमार्गम्” ॥ १४ ।

तां सागराणामिव चन्द्रमूर्त्तिं

सद्यन्तमानोकयतां विनद्धय ।

पयांसि वेलाभिय धैर्यमेतुं

समुत्ससन्ति ज्ञ मनांसि राशाम् ० ॥ १५ ।

* अन्तर्गते वदन्तम् आसीत्कवताम् य इत्यादी पदादि वेद्याम् विषय्य यथा
 चन्द्रमूर्त्ति तदा तां वदन्तं विधीयवती राधा मनांसि वेदेति विषय्य
 समुत्ससन्ति इति ।

अनेन नेत्रेण सुदुघरं तपः

कृतं पुरा, यत् नृपनन्दिनीमिमाम् ।

अवारितं पश्यति सालकाननो-

ज्वलामिवोद्यानभुवं सुजातिकाम्* ॥ १६ ।

पुरा कृतं पुण्यममन्दभाग्यता

जनातिग वा सुभगत्वमद्य मे ।

गणो गुणाना निकपोपलोपमे

परोक्ष्यमस्मिन् ललनाललामनि ॥ १७ ।

दृश्यामिमा नेत्रगतैकदृश्यां

द्रष्टारमच्चिद्वयसङ्गतञ्च ।

प्रकुर्वन्तो विश्वसृजो विधानं

धिक् धिक् हहा न प्रतिभाति सम्यक् ॥ १८ ।

इत्येवमेवं परिचिन्तयत्सु

नृपेषु सा वेचवती रमाख्या ।

प्राक् सन्निकर्षम् तुहिनाद्रिभर्तुः

प्रापय्य ता राजसुतामवादीत् ॥ १९ ।

हिमाद्रिवासी समयं महेन

निरन्तर यापयता गणानाम् ।

* अनेन नेत्रेण पुरा सुदुघरं तपः कृतं, यत् यत्रेचम्, सालकाननीज्वलाम्, सालकाननेन वृक्षसमूहेन लब्धवताम्, पक्षे अलकेयूरंलुण्ठिते सङ्घे वर्तमानं सालकम्, तादृशम्, आननं मुखं तेन सज्ज्वलाम्, सुजातुका शोभना जाति जातिप्रथं यथा पक्षे शोभना विपदा जातिर्जन्म यथासाम्, उद्यानभुवं क्रमुमकाननमूमिनिव इती नृपनन्दिनीम् अवारितम् पश्यति ।

नायो द्विषन्मर्दनतो नृपोयं
द्विषन्तपो नाम यथार्थनामा ॥ २० ॥

अस्थौषधिप्रस्थमिति प्रसिद्धं
पुरं द्विषद्विर्मनसाप्यधृष्यम् ।
विराजते राजसुतेऽनुगङ्ग'
सर्वाङ्गरम्य' रुचिराधिवासम् ॥ २१ ॥

यत्रौषधिप्रज्वलनप्रणुन्न-
क्षपातमस्त्राण्डतया मृगाक्षि !
क्षणेपि पक्षे जलदोदयेपि
ज्योत्स्नाभिरामेव विभाति राक्ता * ॥ २२ ॥

नृत्यत्सु यत्राप्सरसा गणेषु
ददत्सु गन्धर्व्वगणेषु तानम् ।
विद्याधरैः सकलितोऽम्बुवक्रैः
सगोचरैः सुपथ यमः प्रबन्धः ॥ २३ ॥

योऽनन्तरत्नप्रभवो हिमाद्रिः
निष्कण्टकं तत्र विभुत्वमस्य ।
स्वयं शची शुम्भति चिचरत्नैः
हारं मुदेऽमुप्य विनैव सूत्रम् ॥ २४ ॥

विहाय शक्रो किल वैजयन्तं
शरस्वमीन शरणं प्रपन्ने ।

देव्याभियोगात् बहुशी पुलोमो ॥

सरचितानेन गणाधिपेन ॥ २५ ।

धात्रा स्वयं कल्पितयज्ञभागः

देवायभूतः प्रथितप्रभावः ।

कुन्दावदातेऽस्य नृपोऽन्ववाये ॥

दुग्धाण्वेऽभूदिय पारिजातः ॥ २६ ।

निगम्य भर्तुः पितृतोऽवमान

दात्रायणी योगविष्टटदेहा ।

सतो पितृत्वेन गुणैर्वरं यम्

उपागमत् शैलवरं वराङ्गि ॥ २७ ।

अनेन चेदिच्छसि गृह्यमाणं

पाणिं वरेख्येन गणाधिपेन ।

गौर्या तदा यौनमनन्यकाम्यं

सस्वभ्यसम्मानमवाप्स्यसि त्वम् ॥ २८ ।

पुरं प्रवेक्ष्यस्यमरङ्गनाभिः

गण्यादिभिराप्यभिनन्द्यमाना ।

रतिः स्वयं ते सुरचिप्रकृतं

पुरा विधत्ते ऽः प्रतिकर्षं ऽ गात्रे ॥ २९ ।

स सर्व्वयागाप्यसमागमोपि

न तन्मना वशुमलं बभूव ।

• पुन २१—इषी । † नृप—इमादि । ‡ विषम पुन—विद्याकति ।

§ इतद्वद—इहाचनन एवावशे इवचनानिद्वम् ।

सत्याः पदं चेतसि कीं निधातुं

विना पतिं प्राक्तनमोखरः स्यात् ॥ ८ ।

प्राग्व्योतिषाणां नृपतिं ततोसौ

नोत्वा रमा तामवदत् कुमारीम् ।

रूपे यथायं गुणतस्तथैव

पश्याति ! सर्वावयवानवद्यः ॥ ३० ।

लौहित्यया नाम तरङ्गवत्या

प्रजाः पयोभिः परिवर्द्धन्त्या ।

मात्रेव संवेष्टितमस्तभोति

प्राग्व्योतिषं नाम पुरं विशालम् ॥ ३१ ।

तत्रास्ति कथित् श्रुतहृदसेवो

लसन्महासेन इव चित्रेवः ।

• • आयर्थ्यवीर्यैः किल चित्रसेनः

सामर्थ्यकृत् यः सुहृदा द्विषाच्च ॥ ३२

चिन्तेति साध्वी कमलांशभृता

यस्यात्मजा मूर्त्तिमतीव लक्ष्मीः ।

• लक्ष्मीकारपति विना च पतिप्रताया ममति पदं निधातुं शक्यं । तथापि यथा प्राक्तनपति ।

† चित्रेव इव शिव इव लसन्महासेन लसन् शीघ्रमान विद्यमान इति यावत् महासेनः काशिकेयी यत्न तादृशं पदे लसन्तो मद्रवी धीना यत्न च तादृशं यत्न चित्रेव सुहृदां यत्न द्विषाच्च यत्न च सामर्थ्यकृत् सामर्थ्यं करोति इति (सामर्थ्यं + कृत् + द्विषु) सामर्थ्यं करोति नाशयति इति (सामर्थ्यं + कृत् + द्विषु) ।
३०) मिषावां शक्तिवर्द्धनं च मिषावां शक्तिवर्द्धनकारीवत् ।

श्रीवत्सराजेन धवेन शार्दुलम्

अज्ञाततत्त्व निधसत्वरख्ये ॥ ३३ ।

अथ च तस्यात्मज एक एव

समद्यशक्तौ पितरि स्थितेपि ।

प्रशान्ति राज्य पितृवत् प्रजाभि

सम्प्राणितः सत्सुतराजधर्म्या ॥ ३४ ।

सुधाशुशुभ्रीयमनम्पगत्त्वः

कुन्दायदातामि नरेन्द्रपुत्रि ।

एनं पतित्वेन हृणोष्य भृषं

शोराधिना योगमुपैतु गद्गा ॥ ३५ ।

मा कामदृषेत्परमधिकर्षे

मीत्वा तमा मोरजनिम्दिनेषाम् ।

श्रीवत्समन्त्रिणात्सर्वप्रसन्नचित्ता

भावेन दृष्ट्यां निजगाढ प्रत्यान् ॥ ३६ ।

मदद्वपातात् परमिव मत्त

प्रपश्यदृष्टीस्यभीमनादा० ।

कादृष्टदामा प्रपिमुरहेणा

यवानि । यानो मदमा अशुभे ॥ ३७ ।

मन्त्रादिनीपुत्रजमेव देवा

मन्त्राद गाढैः कल्पिते पवित्रे ।

नागास्तथा भोगवतोपयोभिः

तामिल्य सर्व्वं स्रपयाम्बभूवुः ॥ ३८ ।

प्रजाग्रतोयं विषयाच्च नाना

जनैः समागम्य विलोष्यते सा ।

दृष्ट्वा च तां पापविमुक्तदेहेः

जीवहिमुक्तैरिव भूयते तैः ॥ ३९ ।

अस्याः प्रभावात् नहि यत्र देवं

न मानुषं वा व्यसनं कदाचित् ।

नाकालमृत्युश्चरतोतिभीतिः

नैवा प्रजाना न पराभियोगः ॥ ४० ।

तान् कामरूपान् विषयान् विशालान्

अयं नृपः शास्ति विलीनश्चून् ।

१० यथापराधं प्रणयद्य दण्डं

प्रजाः प्रजावत् परिपाति सर्वाः ॥ ४१ ।

नृपे पुरोवर्त्तिनि शासति चिति

न भारतादन्यत इहशासने ।

कदापि दुःशासनदर्शनं, गुणे-

ष्यन्तोदरो यान्धनृपात् न कीरवात् ११ ॥ ४२ ।

• इतिभीति — अतिशय्यादेर्भयम् ।

१० इहशासनं पुरोवर्त्तिनि नृपे चिति म सति सति भारतात् अन्यत्र तु शासनं दर्शनं न, किंवलं महाभारते एव तु शासनस्य दुर्योधनादुत्पन्नं दर्शनं नतु दुष्टशासनस्य निम्बितराजकृतशासनस्य दर्शनम् । कीरवात् अथनृपात् अर्थात् धृतराष्ट्रात्

प्रजासु या वैव कथा, वदान्यता
प्रदृश्यते सुन्दरि ! वन्यजन्तुषु ।

द्विपत्कुलाभोजविमर्हकारिणो.

यदस्य दानाद्रेकरा गजा अपि ॥ ४३ ।

यो नाम गोघोहरणे प्रवृत्तः †

सकार गोघोहननं वराहः ।

स्वगोत्रलक्ष्मोपरिवर्द्धनस्य

कथं स देवोऽस्य दधाति माम्यम् ॥ ४४ ।

अस्याह्नन्त्रोर्भव, चित् महेश्याः

देव्या तु मन्यावलिदर्शनायम् ।

सुरासुरान् किवरयत्तमर्त्यान्

समागतान् प्रेक्षितुमस्ति कामः ॥ ४५ ।

अथ न गृहे न अनादरोप आसीत् केषुचिदुतराष्ट्र एव गृहे भीम अनादरं विदुषु
दशमं वा न तु प्रजासु कथं गृहे गुविना गुणयुक्ते अनादरं करीत
इत्यर्थः ।

* ये सुन्दरि ! प्रजासु या एव कथा अथ राज्ञो वन्यजन्तुषुपि वदान्यता
दृश्यते, यत् यथात् द्विपत्कुलाभोजविमर्हकारिणो शत्रुकुलकमलीषुदपरा
अथ राज्ञ गजा अपि करिणोपि दानाद्रेकराः दानेन उत्सर्गकाले जलसेषे
आद्रेकरा सिद्धस्यः अथ न दानेन महारिष्या आद्रेकृताः इत्यर्थः ।

† गोघोहरणे गोघायाः प्रथम्या उद्धरणे यी वराहः महावराहः गोघोहनन
गोघायां पर्यतानाम् सहलनम् अथच गोघस्य वंशस्य सहलनम् अर्धेद सकार
इत्यर्थे विदुष्यापार, स देव, वराह स्वगोत्रलक्ष्मोपरिवर्द्धनस्य वैषम्यं सर्वशरीरं
कारिण अथ राज्ञः सार्व्यं सादृश्यं कथं दधाति धारयति तेन सहास्य उपना
येन अत्रतीत्यर्थः ।

त्र्योवत्सराजाहृतमानसायाः

सोऽस्या न भूपो रुचये बभूव ।

प्रफुल्लचूतावष्टहीतचित्ता

वृक्षान्तरं काङ्क्षति किं तु शृङ्गो ? ॥ ४६ ।

दृक्संज्ञया बोधितचित्तभावा

रमावतो सा नृपनन्दिनीं ताम् ।

प्रापय्य चोनाधिपसन्निधानम्

अश्रोतुकामामपि संवभाषे ॥ ४७ ।

अस्त्यत्र चोनाख्यमहाप्रदेशो

विन्ध्यायमानेन समुन्नतेन ।

दोषेण कौतूहलवर्द्धनेन

इतः समन्तात् वरणेन भद्रे ! ॥ ४८ ।

विपक्षपक्षैः किल दुष्पुत्रेश्च

विचित्रकारुड्वसुख्यभूमौ ।

एकातपत्रं कुरुते प्रभुत्वम्

अस्मिन् नृपो नोवृत्तिः निर्हतोयम् ॥ ४९ ।

समाश्रयोऽयं महसां सुवृत्तः

ऊर्जस्वला त्वं ननु पद्मिनो च ।

तत् ते नृपस्यास्य च सङ्गमोयम्

कल्पिष्यतेऽन्योन्यमहोत्सवाय ॥ ५० ।

• नीडात—जनपदे देशे इत्यर्थः ।

† यथा पद्मिन्याः कमलिन्याः सूर्यस्य च तथा वैजयिनः सुवृत्तस्य च स राज्ञः

कल्पवलायाः पाद्मस्याख्यकामिकायास्तौ सङ्गः परस्परानन्दवर्द्धनाय भविष्यतीत्यर्थः ।

सुपारपातेन विपद्यमाना

हृष्यन्त्यतोवातपतापतप्ता ।

अत्रानुरक्ता तपने महौजाः

सा पद्मिनी वासु ! * निदर्शन हि ॥ ५१ । .

अनेन राज्ञा च गृहीतपाणि

थोनाशक तत् परिधेहि नित्यम् ।

विलासवस्तुष्वतिरम्यमेक-

मित्यन्यदेशे यदतोव काम्यम् ॥ ५२ ।

श्रीष्ठाधरे नूतनपल्लवाभे

दीर्घं च नीलोत्पलनिन्दिनेत्रे ।

तिलप्रसूनप्रतिमे नसोह

विलक्षणेयं नृपभामिनोति ;

प्रतिचर्णं त्व परिधारवर्गः

सकौतुकं ससृष्टमोक्षमाणा

इयंसिकानामनदोतटस्थे

हर्षेण सुरभ्ये नय कान्तमालि । ॥ ५३, ५४ ।

प्रसूधनेऽस्याः स्मरभार्यया कृते-

प्यनादृतायाः कथमंशुके धृतिः ।

इतीयमुद्रोत्तमनोगता रमा

नृपान्तर तामनयत् नृपाळजाम् ॥ ५५

दोष सुमाचेति जगत्प्रसिद्धम्

गन्धाटकैर्वासितमिद्वगन्धैः ।

रघवयं गोचमनन्यकर्मो

जिगाय तं गोत्रभिर्दं सुरेन्द्रम् ।

मित्तेष्यमिधे समदृष्टिरपः

नूनं विजिग्ये विपमात्तमोगम् ॥ ६२ ।

इत्येयमस्या वचनं वदन्त्या

आक्षिप्य भद्रा निजगाद नीचैः ।

मयि प्रसन्ना सखि । शैलपुत्रो

वरो ममेष्टः समुपस्थितोयम् ॥ ६३ ।

दिक्पालवर्गाः क्षितिपालवर्गाः

सर्वेऽनुजानन्तु मयि प्रसन्नाः ।

अहं हृषीमोष्टवरं महेश्या

स्वप्ने प्रदत्तः स्तवतुष्टया यः ॥ ६४ ।

इत्युक्तपत्येव विदूरपर्ति-

कदम्बमूलाभिमुख चलाल ।

धीवियमित्त्राकुलमानसास्तां

उत्तस्थिवासो ददृशुर्नृपाला ॥ ६५

सा हर्षवेगात् न शशाक वक्तुं

मनोगत भावमरालकीशो ।

सुमित्रेण सहस्रानां उपेत युक्त दशरथ सुमन्त्रेण तत्राद्या मन्त्रिणा अथ राजा
सतोमि मन्त्रिणाभि र्दरिता कर्मसु प्रतिपद्य तादृशं अयातो रविवत् सूर्ये इव
वसुधैवीमीपितादण्णमा अयाती अथपत्ने अर्धचयेव वसुभिः किरणे अनेव
उपचितं वदितं विजग्ना अन्तः प्राद्वश्यथ येन तादृशः ।

* ईश — शिव मित्रे प्रसन्न अनिधे यानी न तथेति विपमात् ।

तस्ये परं स्नेदजलाद्रङ्गाञ्चो

श्रीवत्सराजाय लसन्मुखयोः ॥ ६६ ।

रमा समागम्य ततः सुकैर्गी

जगाद भद्रे ! नहि साम्प्रतं तत् ।

ज्ञोनम्रवक्त्रं पितरं विधाय

कर्त्तुं प्रवृत्तासि यदेवमालि ! ॥ ६७ ।

स्वयं वराहृतसमस्तभूषा

त्वश्चासि, नाना विदिगो दिगय ।

श्रीवत्सराजं परिहाय सर्व्वे

समागताः भूपतयस्त्वदर्घम् ॥ ६८ ।

रूपेण जात्या, ययसा च तुल्यं

तेषां कयं कामयसे न कश्चित् ।

• • अघ्नान्तवंग्गादिमकिञ्चनं किं

रूपेकपक्षाययिषीं हृषीये ? ॥ ६९ ।

रूपेण कामं ह्यतिकाम एषः

धृतप्रतो वा नहि कात्तिकेयः ।

किन्त्वेप गूढप्रलतात्मभाय

स्ताप्मादपेक्षस्य मुत्सं गूढपान् ॥ ७० ।

जिह्ने तु कामं जनको, हसन्तु

भूषाः, विगिह्दन्तु जनाः समस्तात् ।

एवं मढोयः पतिरिन्धुमा मां

समादिगतु, तत् स्वयमन्वयात् एतात् ॥ ७१ ।

“दीर्घायुरथवाभ्यायुः समुपो निर्गुणोपि वा ।

“मरुद्दृती मया भर्ता न द्वितीयं हृषीम्यहम् ॥” ०२ ।

तथैवमुक्ते शृद्दु मानिनो सा

रग्भायती नाम जगाद धीरा ।

श्रीवत्सराजो जगदेकनाथो

भ्रमत्वरण्ये षट्सतापसः सन् ॥ ०३ ।

इय प्रहृत्तिर्जनताप्यषारिणी

पदे पदे सत्वरति प्रमर्षिणी ।

पयं सुख्यो नृपसुख्यान्यति

न म चित्तोगः कथमानि ! बुध्यते ? ॥ ०४ ।

तथैवमुक्ते महिमा विदारयन्

नभन्नासं राजगणैरुदोरितः ।

विनिर्जिताम्भोधरधोरगर्जितो

ध्वनिः सहासः श्रुतिगोचरोऽभवत् ॥ ०५ ।

परे त्वया रे कुलपांशुने ! वरः

स्वयंवरैश्चिन् वरणोय एष चेत् ?

विमाननाथं यद किं तदा नृपेः

भ्रमोभिराहृतसमाहृतैरिह ? ॥ ०६ ।

अमुञ्च कौमारहरं समाह्वयन्

अजिग्रहत् भूपतिरिष वाहुकः ।

कथं न कन्याम्, कथमोदृशोच्च तां

करोति लोकेष्वधिल्लेषु कोर्त्तिताम् ॥ ०७ ।

न चेदियं गूढनिवह भावा

जटाधरेस्मिन् कथमन्ययासौ ।

दृष्ट्वैव मत्तेव विहाय सर्वान्

सम्भावयेत् सम्बरणस्त्रजेनम् ॥ ७८ ।

विभ्रूत्रकुण्डे पतिताद्दुतियेत्

प्रवातनुन्ना ज्वलितेपि वङ्गी ।

तदीपमोयेत नृपात्मजेयं

लग्नाधमेस्मिन् सति राजवर्गे ॥ ७९ ।

तत् लेट्टु चान्यः परमान्नमेतत्

धाम्यो मृगो द्रूपक एष ताड्यः ।

तथा कृतेऽस्त्राभिरनुष्ठित तत्

कस्मातिधर्मं भविता नृपालाः ॥ ८० ।

निगूढपापाचरणात् बधाहः

रूपेण मत्तच्छलधर्मवर्मा ।

द्राक् कन्यकान्तःपुरद्रूपकोयम्

आनोयता बध्यभुवं निबध्य ॥ ८१ ।

इति विसदृशयोगोत्पन्नमासाद्य कीपं

स च नरपतिवर्गयुद्धुभेऽन्तः प्रकामम् ।

प्रतिदिगमद्य सर्व्वः सर्व्वमालोष्य भद्रा-

पतिमतिभरदत्तर्षाणिकस्यं चपाल ॥ ८२ ।

इति श्रोत्रोद्यत्चरिते महाकाव्ये भद्राम्बयं वरो नाम

अष्टादशः सर्गः ।

जनविंशः स्वर्गः ।

अथ कथिदुपेत्य पूरुपः

प्रतिभावान् प्रहितो नराधिपैः ।

नृपतिं खलु वदसंकथं

प्रियया सार्धमुदाहरत् वचः ॥ १ ।

अपसारितशोषका रणे

शरणं यान्ति भयादरात्तयः ।

यमिहाद्रिपतेः पतिं गणा-

धिपमाकर्णय तस्य शासनम् ॥ २ ।

“त्वयि गूढनिवहारागया

नृपपुत्रा नृपतोन् विहाय नः

त्वमसि प्रतिपिड्यापि यत्

पतिभावेन हृतः स्वयंवरे ;

न पदं खलु तेन नः क्रुधां

त्वमसि, त्वं नच वाच्यतां गतः,

यदियं ननु जानता त्वया

न निपिडा कुलटा स्वयंवरात् ॥ ३, ४ ।

अमुना ननु कर्मणा भवान्

महदागः कृतवान् न संग्रयः ।

• • महितो महतां स बाहुको

वहते यत् त्रपयानतं शिरः ॥ ५ ।

वयमप्यतिकष्टमागताः

असहं तत्तदहो निरर्थकम् ।

तदिदं कथमन्यदुष्करं

तव पापं समुपेक्ष्यतेऽञ्जसा ॥ ६ ।

वदनं विनसं विकर्णकं

तव कृत्वा व्यपरोष्य मूर्खजान् ।

करणोयमिदं प्रशासनं

सदृशं चेत्तदहो त्वदागसः" ॥ ७ ।

स्वयमेतु गणाधिपान्तिकं

ननु यावत् बहुभिः पदातिभिः ।

तरसा सुदृढं नियन्त्रितः

सविधे तस्य न नीयते भवान् ॥ ८ ।

प्रतिनिर्गममार्गमस्त्रिषो

यदपक्रान्तिनिरोधनाय ते ।

ननु जायति तत् यत्नायनं

नगरात् स्रोतिपुरात् सुदुष्करम् ॥ ९ ।

तव मर्त्तनिवासिनः सतः

सुरलोकेपि सुदुर्लभं वपुः ।

इत तस्य कथं क्रियेदृशो

विषमाऽदृष्टचरो जुगुप्सिता ॥ १० ।

हचिरा ननु यत्र चाकृतिः

गुणराशिनियमेन तत्र वै ।

इति सूक्तमद्यो चिरन्तनं
 विपरोत त्वयि दृश्यतेऽधुना ॥ ११ ।
 अतिनोपशुलात् समुद्रव,
 वत वैद्यम्यमिदं व्यजोनसत् ।
 इति चानुमिति प्रधाधते
 सगुणं कर्द्दमजातममृजम् ॥ १२ ।
 प्रणतानवता महात्मना
 प्रणिपात, प्रशमाय कुप्यताम्* ।
 इति विश्वसता त्वया पद
 स्पृशतास्य क्रियता शम क्रुधाम् ॥ १३ ।
 तदलं परिहृदये रूपा
 गणनायस्य विलङ्घ्य शासनम् ।
 अपराधनमेकमन्युभि
 प्रविमार्ष्टुं सुकर न तद्द्वयम् † ॥ १४ ।
 विनते शिरसि प्रसोदता
 गणभर्तुर्नयनाम्बु हार्द्दजम् ।
 ननु तत्र समुन्नते स्रघात्
 निपतत्येव रूपासिपुत्रिका ॥ १५ ।
 इति गामभिधाय विद्विप
 प्रणिधिं जोषमवस्थित सतो ।

* प्रणतान् अवतां कुप्यतां महात्मनां प्रणिपात प्रशमाय इति विश्वसता
 त्वया पदं स्पृशता अस्मि गणनायस्य क्रुधा शम क्रियताम् ।

† अपराधद्वयम् ।

रमणेन निवारितापि सा

चलितैकम्बु, जगाद भामिनो ॥ १६ ।

प्रतिवाचमयं न दास्यते

शपमानाय गणाधिपाय ते ।

ननु जम्बुक एव जम्बुक-

ध्वनिमाकर्ष्य विरोति, नो हरिः ॥ १७ ।

प्रतिसर्वमिमं गुणेरहं

वृत्तवत्यस्त्रि वरार्थिनी यदि ।

कथमत्र गणाधिपस्य ते

गुरुरीदृक् वद मत्सरोऽजनि ! ॥ १८ ।

ज्वलने यदि मन्तसत्कृता

पतिता स्यात् विमला घृताद्युतिः ।

पतनाय तयाविधस्यले

ननु तस्याऽ वद को पश्यति ? ॥ १९ ।

किमयं नु गणाधिपाय ते

गुरुणा मां प्रतिपादिता तदा ।

हरति यत्र वनात् महायनः

मम पत्ये ननु तेन मोऽक्षुधत् ? ॥ २० ।

कुपितस्य पतिं प्रणामितुं

सृष्टि यत् भोययते स्ववेष्ट्या ।

ननु तप निदानमत्रपा

मनसो हृत्तिरहो निरद्भुमा ! ॥ २१ । *

परिषीतचरीं सुकेतुना

ननु गन्धर्व्वसुतेन सीदराम् ।

हरतो दनुजाधिपस्य किं

कृतवान् शासनमेव दुर्मदः ? ॥ २२ ।

स ति यो निलदूपणेऽक्षमः

प्रतिकर्तुं, परदूपणेऽसति ।

प्रतिकारपरः, स कस्य वा

नहि गच्छत्युपहास्यतां जडः ॥ २३ ।

स हि को मम वल्लभस्य वा

वद यास्तिप्रतिपादने पशुः ।

स च मे न सहीदरः, पिता

नव तं तत्करणे न्ययूयुजत् ॥ २४ ।

न सती परपूरुषं सृशेत्

इति तस्याङ्ग ! भवाय, चान्यथा ।

कुलटां वदतोऽस्य मामिदं

चरणं मूर्खनि घातित भवेत् ॥ २५ ।

यदि चात्महितं स वाञ्छति

प्रतियातु स्वगृहाननाहतः ।

* गणाधिपस्य सीदरा नाम गन्धर्व्वसुतेन परिषीता, तत रथमित्रीया दनुजाधिपः तां बलात् जहार, एव दुर्मद तस्य किं शासनं कृतवान् इति स्वभागीधर्मस्य प्रतिकर्तुमक्षमस्य परदूपणे प्रतिकर्तुकामस्य वापि नाम न ज्ञया इत्यथ वा लीकधिकृतधीवितधारणम् ।

यदि चैति स कालनीदितो - -
 वपुरद्यैष्यति तत् कवन्धताम् ॥ २६ ।
 मुखथायनिकाः पुलोमजा
 स्मरभार्या रतिरस्य किंकरो ।
 इति मां न्यगदत् स्वयंवरे
 सविधे तस्य गतां रमावती ॥ २७ ।
 स शचीमथथा स्मरप्रियां
 गणनाथः समुपेत्य पृच्छतु ।
 कुलटाहमथान्यथेति सा
 सकलं वेत्ति, निवेदयिष्यति ॥ २८ ।
 यमिषं नृपनन्दिनी वरं
 वरमाख्येन समर्चयत् स्वयम् ।
 स हि कः ? स च कोद्दृशो, गणा-
 धिपमत्येति गुणैर्नवा स हि ॥ २९ ।
 इति सर्व्वमसौ रतेर्मुखात्
 सविशेषं परिभोत्स्यते च भ्रुवन् ।
 कुलटां वदतोऽस्य तर्हि मा-
 मनुतापो हृदयं नु तस्मरति ॥ ३० ।
 अनभिघ्नतया यदभ्यधात्
 स हि शायः कुन्ततेति मां मुखा ।

• या सुपदप्रपन्नम् पृच्छति । पुलोमजा इत्याचो बल्ल मुपश्रवणिका च यत्र
 रिशारिषा इत्यर्थः ।

† परिभोत्स्यते—आसति, वृध् + षट् + षवे ।

नहि तेन ममाख्यः, कदा

किमु रत्नं वचनात् विनिन्द्यते ? ॥ ३१ ॥

ननु यत्र कुले हिमालयो

धृतजम्भा कथमोदशस्ततः ?

अथवा यत्र एव पङ्कजं

नहि किं शैवल एव तद्वधः ? ॥ ३२ ॥

हिमवान् गिरिरस्य गोचभू-

रिति नैवार्हति पूज्यतामयम् ।

किमु शूकरमाधमर्शते

हरिरामोत् ननु कोनः इत्यतः ? ॥ ३३ ॥

अथमेव मदोयवक्ष्यमी

गणपं तं न टणाय मन्यते ।

नहि तद्वचनात् सहायलो

नरसिंहः सविधिं गमिष्यति ॥ ३४ ॥

यदि गङ्गारसी गणाधिपः

किमिति द्राक् समराय मत्पतिम् ।

न समाह्वयते ? तथा कृते

छद्मभूतं भविताप्य दोषेणम् ॥ ३५ ॥

यदि चैनमुपेत्य यन्त्रितं

तरसा नैगुमयं विषेष्टते,

गतिमाप्स्यति तद्धि दुर्मदो

ननु पापो वनयोष्येदुर्गतः ;

ननु पश्यतु योषितां भुजे

वलवोर्यं कियदस्ति दुर्मदः ॥ ४२ ।

निशमय्य रूपा तयेरिता-

मिति वाचं श्रुतिकर्कशां ततः ।

प्रतिघेनः वचोहरोः भृशं

विचकम्पे चकमे च भापितुम् ॥ ४३ ।

नृपतिः स्फुरितोत्तराधरं

पुनरेना खलु वल्लुमुद्यतम् ।

प्रतिपिध्य वचोहरं वचः

प्रशमानं कृतमित्यमप्रयोत् ॥ ४४ ।

अयि ! कि कलद्वैय वाद्ययेः

उभयोस्तैः प्रतिवादिवादिनोः ।

परमेव विदोष्यते स्यटः

परकर्षो जनितञ्जरः परम् ॥ ४५ ॥

तदतः परमेव भाषणात्

विरतिस्ते मतिमन् ! शुभप्रदा ।

विनिहत्य वटेर्गेषाधिपं

नहि भद्रापतिरागमिष्यति ॥ ४६ ।

ननु तादृशदण्डमुत्कर्त

न कृतागा पशुमोटते स्वयम् ।

यदपहमपं कृतात् वनात्

प्रकृतिः सा हि जनप्य तादृशः ॥ ४७ ॥

इति महचनात् प्रकोपितः

स दिधोर्षुस्तरसा यथा च माम् ।

प्रहिणोति न किंकरान् तथा

कुह यत्नात् ननु भद्र । सर्व्वथा ॥ ४८ ।

चतुरङ्गबलान्वितो नृपः

मम शास्त्र्यै समुपैतु वा स्वयम् ।

अथवा समराय वीरवत्

स हि मामाह्वयता रणाङ्गने ॥ ४९ ।

प्रथमं यद्वोचत प्रिया

तदहं ते स्मरणार्थमभ्यधाम् ।

दृढताप्रतिपादनाय मे

दयितोक्तेर्वचन निबोध तत् ॥ ५० ।

इति स प्रणिधिर्नृपोक्तिभिः

शमपृक्ताभिरपि प्रसुक्ष्मे ।

समिधा हि घृताक्तयानलः

प्रशमं नैति परं विवर्द्धते ॥ ५१ ।

इति तं कृतमत् सनोऽवदत्

हृतदेवेन विमोहितोसि यत् ।

अहहाभिनिविष्टमानसो

ननु तेनैवमसि स्वमोदयः ॥ ५२ ।

प्रतिकूलविधिर्हितार्थिने

प्रियमित्राय जनी नु कुप्यति ।

श्रुतिरन्यगतं पयो यथा

हितमुद्देजयते वचस्य तम् ॥ ५३ ॥

मलिनात्मक एव कश्मलं *

कुरुते कार्यमतीवगर्हितम्

घन आहतमित्रमण्डलो

मलिनात्मात्र न किं निदर्शनम् ?

रविषायमहो क्षितेस्तलात्

रसमाकृष्य करैर्विनिर्गमितः

गगनाद्यमुद्यते पदम्

ननु नीतस्य घनो जडात्मकः ॥ ५४, ५५ ॥

सभतेऽवसरं यदा रदो

दगतिं श्वाक् रसनां तदा श्मगम्

रसना तु रदस्य यातनां

यतते वारयितुं प्रतिघणम् ;

उपकारपरः परस्य यः

कुरुते स व्रतपालनं मटा,

उपकारमहो परैः कृतं

न कदा गणयत्यसौ व्रतो ॥ ५६, ५७ ॥ युग्मकम् ।

अयमुपविषो महीरगो

न जनप्यान इमं नु मा मृग ।

उपदेशमिमं दयापराः

मददत्यश्ननाय माधवः ॥ ५८ ॥

तदधीनमथो विवेकिनाम्
 उपदेशश्रवणं यथामति ।
 श्रवहेलनमस्य वा, तथा
 प्रतिबुध्यस्व विबोधितो मया ॥ ५६ ।

इति गणपतिदूतः क्षीयिनाथं प्रबोध्य
 द्रुतपदमगमत् स्रस्वामिनः पादमूलम् ।
 दृष्टमिति गणनाथं भावयन् धीरचित्तः
 स खलु कुसुमलावो-गेहमागात् सकान्तः* ॥ ६० ।

इति श्योशोवत्सचरिते महाकाव्ये भद्रागणदूतप्रवादो
 नाम ऊनविंशः सर्गः ।

विंशतितमः सर्गः ।

आम्नास्यमानां परिचारिकाभो

राश्रीं सुताशोकविपश्चिन्ताम् ।

रहा निपशां समुपेत्य राजा

स वाहुको वाक्यमिदं वभाषे ॥ १ ।

अलं विपादेन, विमुञ्च भूमिं,

मोदस्व जामाढ्यजेन देवि !

वत्सोऽसहायो नृपचक्रमाजौ

खड्गद्वितीयो निखिलं विजिग्ये ॥ २ ।

विपक्षपक्षाः प्रवला निकामं

भुजैकपक्षो दुहितुः पतिस्तत् ।

अनिष्टमाशङ्क्य शमं विधित्सुः

गतो रणक्षेत्रमहं सवर्ग्यः ॥ ३ ।

नदत्सु तूर्येषु निषेधवाक्यं

न कस्य यातं श्रुतिमार्गमुच्चैः ।

तिरोदधत्यक्षिपथं प्रगाढे

रजोन्धकारे न च कोपि दृष्टः ॥ ४

चणं विदूरे विकलेन्द्रियः सन्

कर्त्तव्यमूढः स्थितवान् सगड्ढः ।

स सैन्यघोषः सहसा शशाम

द्राक् नोरजा भूरुधिरप्रवाहैः ॥ ५ ।

न धर्मैरनेतत् प्रधनं यदेकं

योधा असंख्या अभियुञ्जते द्राक्,
ब्रुवाण इत्येवमपि प्रमुक्त-

कण्ठ तदा द्रष्टृजने समन्तात् ;
प्रणोदिता वीरवर ! * त्वयैव
भूपा अमो चाक्षमपास्य धर्मम्,
आक्रान्तवन्तो युगपत् प्रहृत्या

मां क्षत्रपाशाः† समरेऽसहायम् ॥ १७, १८ ।
कण्ठे मदीये वरमाल्यदाने
लते तथा, त्वं करतालमुच्चैः ।

दत्त्वा विभूद । बृहसीः प्रकामं

वदन् मुहुस्तां कुलटेति साध्वीम् ॥ १९ ।

इयं चितिर्यत् नरशीणितेन

संज्ञाविता दुष्ट ! विद्रूपिता च ।

मूलं तु तत्रापरहृदिदृष्टौ

महोद्यसो मत्सरिता तवैव ॥ २० ।

नृपात्मजा सा कुलटा वृगाक्षी

प्रभुर्मवहन्धनमोचनाय ।

तत् तत्समीपं भवतैवमेव-

दयेन शन्तश्चमलं रुदित्वा ॥ २१ ।

* श्रीकृष्णं वचनमेतत्, रे काप्ररूप इत्यर्थः ।

† क्षत्रपाशाः—क्षत्रिणाः पशाः (इत्सर्पाणां पाशः) ।

स्कन्देप्यसम्भाव्यमिदञ्च * रामे †
 न सम्भवत्येव मुनौ कथञ्चित् ॥ ११ ।
 प्रादुर्भवत् चीनपतिर्भयेन
 विमुक्तशस्त्रो हतसर्वसैन्यः ।
 मृतोऽथवा प्रहृतवान् न जाने
 स कामरूपाधिपतिः सवर्ग्यः ॥ १२ ।
 खड्गप्रहारेण विलूनगात्रो
 व्यपेतमौलिः प्रणिपत्य वत्सम् ।
 चतस्रस्तलद्रक्तवपुः सुमात्रा-
 पतिर्ययाचे गमनं स्वदेशे ॥ १३ ।
 प्राग्ज्योतिषाणामधिपस्य युक्तं
 शिरस्यजिघ्रत् प्रणतं जटाधृत् ।
 ततः समुत्थाप्य विचुम्बितास्रं
 गाढं समालिङ्गितवान् सहर्षः ॥ १४ ।
 द्विपन्तपं नाम गणाधिनाथं
 मौर्वीया दृढं यन्त्रितहस्तपादम् ।
 प्रसादयन्तं खलु मोचनाय
 सहासमेवं निजगाढ वत्सः ॥ १५ ।
 किं शासनं ते भवितानुरूपं
 स्वयं विचार्याशु निरूपय त्वम् ।
 मां कर्तुमिच्छा ननु विप्रवक्तृम् ‡
 गतयानया ते भवति स्र ब्रूढ ! ॥ १६ ।

* स्कन्द—वापिदेवे । † रामे—परशुरामे । ‡ विप्रवक्तृम्—वापिदेवायम्बुसुखम् ।

न धर्मोऽमेतत् प्रधनं यदेकं
 योधा असंख्या अभियुञ्जते द्राक्,
 त्रुवाण इत्येवमपि प्रमुक्त-
 कण्ठे तदा द्रष्टृजने समन्तात् ;
 प्रणोदिता वोरवर ! * त्वयैव
 भूषा अमो चाक्षमपास्य धर्मम्,
 आक्रान्तवन्तो युगपत् प्रहृत्वा
 मां क्षत्रपाशाः† समरेऽसहायम् ॥ १७, १८ ।
 कण्ठे मदीये वरमात्यदाने
 कृते तथा, त्वं करतालसुधैः ।
 दत्त्वा विन्दुद ! व्यहसोः प्रकामं
 वदन् सुहृस्तां कुलटेति साध्वीम् ॥ १९ ।
 इयं चित्तिर्यत् नरशोणितेन
 संप्राविता दुष्ट । विद्रूपिता च ।
 मूलं नु तत्रापरहृदिदृष्टी
 मद्योयसो मत्सरिता तवैव ॥ २० ।
 नृपात्मजा सा कुलटा मृगाची
 प्रभुर्मशहन्धनमोचनाय ।
 तत् तत्समोपे भवतैवमेवं-
 दगेन गन्तव्यमलं रुदित्वा ॥ २१ ।

* श्रीकृष्णं वचनमेतत्, १. भागवत इत्यर्थः ।

† अश्वत्थामा—द्रुपिणा, अश्वः (द्रुपदा) पाशः ।

सा राजवाला परिमूढचित्तं
 विबोधयिष्यत्यधयातदुःखा ।
 कस्याङ्गलक्ष्मीरभवत् नताङ्गी
 कथं परिज्ञानमिति स्फुटं त्वाम्* ॥ २२ ।
 इत्येवमुक्तः सर्गं च कातराक्षं
 मामैक्षत द्राक् परिवर्त्य वक्षाम् ।
 उन्नीतभावोऽहमनेन तस्य
 वत्सान्तिकं सत्वरमभ्यगच्छम् ॥ २३ ।
 श्रवोचमेनं गणपो विमुच्यतां
 विमाननामोदृशमेपः नार्हति ।
 क्षमा हि शक्नो विनतेऽहिते नु यत्
 तदेव वीरत्वविशेषबोधकम् ॥ २४ ।
 मयैवमुक्तो वचसः सदुत्तरं
 प्रदाय वत्सः क्रियया भटित्यसौ ।
 प्रणम्य मां भावविहीनमम्बुधिम्
 ययौ समुद्दिश्य नृगेन्द्रविक्रमः ॥ २५ ।
 प्राग्ज्यातिपाणामधिपस्य पुत्र-
 स्तत्संज्ञया तं द्रुतमन्वगच्छत् ।
 गणाधिपेनाहमपूर्णकामः
 तत्तत्त्वप्रोक्षे सविधौर्निहताः ॥ २६ ।

* सा कस्य कण्ठे वरमाल्यं दत्तवती, यस्य कण्ठे वरमाल्यं दत्तवती तस्य मरुपे कथं सा ज्ञातवती, तत् सर्वं सा तं अत्र बोधयिष्यति ।

† सः—नक्षत्रादः ।

‡ ईदृशम्—ईदृशीम् ।

निगम्य भर्तुर्वचनं सहर्षा

राज्ञो नियम्य शयकीयजालम् ।

बह्वीपचाराञ्जलिमशुदिग्धां

दृशं प्रियास्ये क्षिपती वभाषे ॥ २७ ।

वत्सो न ते यत् श्वशुरार्द्धपूजां

चक्रे, न तत्रास्य मदो निदानम् ।

तत्रैव तस्मिन्नप्रधीरणं तत्

तटस्थमैनं हतवत् निबोध ॥ २८ ।

अन्ये नृपा भवत्सरिणो यदूचु-

स्त देव विश्वस्य भवान् न तस्य ।

तत्त्वावधानं हतवान् सरोपः

तेनायमैवं कलुषान्तरात्मा ॥ २९ ।

अमानिताः बभ्रुजनस्य नाय ।

विघ्नञ्चचित्तं कुरुते हि बभ्रुम् ।

सपर्यया तत् परिपूज्य वत्सं

प्रवेशयाद्यैव गृहं दुहित्रा ॥ ३० ।

श्रीवत्सराजः शनिपीडनेन

भार्यासमीतो मुनिवेशधारी

वने वने पर्यटतीति वार्त्ता

रमासुखात् शयुवपोः सुता मे ;

• ममावम् इत्येवमाशयानामाशय ।

† शयुवपो - शयवपती, श् + कृष्, क्रीडात् ईप् ।

सुमूर्च्छै, मूर्च्छापगमे च रम्भा
 तामित्यमाशास्यदेत्व बालाम्,
 अलं विधादेन, न शैलपुत्र्या
 वचोऽन्यथा स्यात्, भव पुच्छि ! धोरा ॥३१, ३२॥
 कश्चित् भदोये सदने महात्मा
 विचित्रशक्तिश्छलतापसः सन् ।
 समेत्य वासं कुरुते कियन्ति
 दिनानि चतुषे । सुनिगूढवासम् ॥ ३३ ।
 तस्मिन् समयं नृपचक्रवर्त्ति-
 चिह्नं स्फुटं रूपमनौकिकस्य ।
 निगूहते यद्यपि चात्सरूपम्
 तथाप्यसौ स चित्तपो न गडाः ॥ ३४ ।
 शोभत्सुराजे किन्तु बहभावा
 तस्य ह्यनुद्देगकथां निगम्य
 भद्रा हताशा मरणोद्यताभूत्
 इत्येवमाकर्ण्य सः गदमानः ;
 सा प्रेषयामास भवत्सकाशं
 त्वामेवमाह अत्र च मन्मुग्धेन,
 अविप्लुताद्ये वधनं नु देध्याः
 कर्तुं स पूजा समयेऽवतीर्णः ;
 असद्यपि द्राक् गिरिजाप्रभावात्
 त्वां पूर्णकामां हि पुरा विधत्ते,

तच्चिन्तयात्रं नृपपुत्रि ! धैर्यम्

आधेहि, धीरा गमयस्व कालम् ॥ ३५-३० ।

इत्येवमाकर्ण्य मुनेर्निर्देशं

रम्भासुखात् सा स्थिरतामगच्छत् ।

जोवेव यत् सा सहसा कदम्ब-

मूलं गता तत्र निदानमेतत् ॥ ३८ ।

मृद्गीस्वरूपं प्रतिपद्य गौरी

कदम्बमूले तव पुत्रि । भर्ता ।

अमुं वृणीष्विति जुगुञ्ज कर्णे

श्रुत्वैव वाला नृपतीनहासोत् ॥ ३९ ।

निपिध्यमानाप्यनिरुद्धवेगा

नटोव निम्नाभिमुखो वहन्ती ।

बवार त छद्ममुनिं पतित्वे

नृपाय साट्टं जहसुः समस्ताः ॥ ४० ।

पित्रा न दत्तेति सुतां मदीया

वत्सोऽसृशन् धर्मपरायणोऽयम् ।

एतानि दिनानि तथा सहोयम्

“अभ्यस्यतीव व्रतमासिधारम्” ॥ ४१ ।

न नन्दने नापि कुपेरकानने

प्रजायतेऽद्या विपवद्विहत्कटा ।

इति स्थिराद्या तनयागतां रूपं

जहोहि जामातरमानय द्रुतम् ॥ ४२ ।

सद्भर्तृसङ्गमुदितामभिनन्द्यकार्थ्यां
 वत्सां प्रियेण सद्दितां भवन्नं नयामि ।
 इत्थं नृपः प्रियतमां परिसान्त्वयंस्तौ
 निर्य्यायि वासभवनात् सद आसञ्जाद ॥ ४३ ।

इति श्रीश्रीवत्सचरिते महाकाव्ये बाहुकतत्पत्नी-
 संवादी नाम विंशः सर्गः ।

सद्भर्तृसङ्गमुदितामभिनन्द्यकार्यां

वत्सां प्रियेण सहितां भवर्नं नयामि ।

इत्थं नृपः प्रियतमां परिसान्त्वयंस्तां

निर्यायि वासभवनात् सद आससाद् ॥ ४३ ।

इति श्रीश्रीवत्सचरिते महाकाव्ये वाङ्मकतत्पद्मो-
सवादी नाम विंशः सर्गः ।

प्रासर्धमेतदरिषंशदवानलस्य

राज्ञोऽस्य कस्यिदपरत्र रणादि काले ।

एतावता न समयेन यदुग्रधारं

तं चन्द्रहासमवलोकयति सः सौकः ॥ ११ ।

तत् कामरूपविषयाधिपतिः सुमाघा-

नायस्य भाषितमघो चतुमोदते सः ।

यद्येष राजकवले न स सैहिकेयः*

किं चित्रसेनतनयं स तदाभ्यनन्दत् १ ॥ १२ ।

या चित्रसेनतनया जगति प्रसिद्धा

धित्तेति तामहितघञ्जर एष राजा ।

जग्राह धर्मचरणाय कलचभावे

स्रश्यालकं तदयमद्य निनाय वासम् ॥ १३ ।

प्राकर्ष्य तत् श्रुतिसुखं यच्चनं म. नाद्युः

मोवाच फुल्लवदनो गनदशुभिन्दुः ।

दिव्या प्रियद्रुमतया महकारयोगः

प्राप्तस्तदा रुधिकरो यमभूतवेऽप्य ॥ १४ ।

धन्यामि राज्ञि! तव गर्भसुधाम्युधो यत्

रूढक्व गिरप्रलतिका कमलाऽजनिट ।

या निर्जरेषु निरिषुलेष्वपि सत्सु याम्ना

सुर्वैद्यदपमपि विष्णुमवाप कान्ताम् ॥ १५ ।

* एष सौकः एतद् राजकवले राजा काले एते चन्द्रहासक काले एते
१३५. नाद्युः न सौक्यो न इत्यादि ।

खड्गोऽपि तस्य ननु नन्दक एव नान्यो
 यस्मिन् विशुद्धमुक्तरप्रतिभेऽप्रभये ।
 संक्रान्तविम्बमवलोक्य रिपुः स्वदेहं
 द्राक् शिञ्जते रणपराङ्मुखतोपदेशम् ॥ ६ ।
 आकर्ण्य वाक्यमिति तस्य हसन् सुमात्रा-
 नाथोऽवदत् नरपतिं विनयावनम्रः ।
 मानो विजेतरि समर्थयतेऽरिपत्ते
 देवानुकूल्यमपवारयितुं स्वदोषम्* ॥ ७ ।
 तेन द्विपन्सप इति प्रलपन् स्वदोषं
 निङ्गोतुमिच्छति न तत् नृप ! रोचते मे ।
 जामातरं तव समर्थयते मनो मे
 शीघ्रत्सराजमतिस्वर्बलं वरेण्यम् ॥ ८ ।
 तस्याद्य सौरिपरिपोडनपोडितस्य
 कान्तानुगस्य मुनिवेशतिरोहितस्य ।
 कान्तारमावसत एव गताः कियन्तः
 सवत्सरा नरपतेरतिदुर्गतस्य ॥ ९ ।
 तस्येदृशो नृपवरस्य हरिप्रदत्तः
 खड्गोस्ति, यत्र करसकलितेऽरिपक्षाः ।
 भग्नोद्यमाः करतलखलदायुधाः द्राक्
 दूरं प्रयान्ति समरात् भयविह्वलाङ्गाः ॥ १० ।

* अथ देवदत्तेन मलो, अस्य पुरत के वयम् इत्येव समर्थन विना मानिन पराजमानमश्वनम् अथमाननम् न प्राप्यति छाडुम् इत्येव गणय. तस्मिन् सख्यमे हरिपदकृत्य समर्थयते ।

प्राचर्यमेतदरियंगदयानलस्य

राज्ञोऽस्य कश्चिदपरत्र रणाहि काले ।

एतावता न समयेन यदुग्रधारं

तं चन्द्रहासमवलोकयति स्र लोकाः ॥ ११ ।

तत् कामरूपविषयाधिपतिः सुमाधा-

नायस्य भाषितमघो अनुमोदते स्र ।

यद्येष राजकवले न स सैद्धिकेयः॥

किं विषसेनतनयं स तदाभ्यनन्दत् ? ॥ १२ ।

या विषसेनतनया जगति प्रसिद्धा

चिन्तेति तामहितघण्डर एव राजा ।

जयात् धर्मचरणाय कलत्रभाये

स्रग्यालकं तदयमद्य निनाय वासम् ॥ १३ ।

पाकस्य तत् श्रुतिमुत्तं वचनं स.वाहुः

प्रोवाच फुल्लवदनो गमदशुविन्दुः ।

दिव्या प्रियङ्गुतया सहकारयोगः

प्राप्तस्तदा रुचिकरो वनभूतयेऽय ॥ १४ ।

धन्यानि राज्ञि! तव गर्भमुष्मासुधो यत्

ईहम् स्थिरपल्लतिका कमलाऽञ्जलिः ।

या निर्भ्रशु निनिशेषपि मात्सु धाम्ना

दुर्घोषरूपमपि विन्दुमवाप कामाम् ॥ १५ ।

भद्रं त्वया कृतमभूत् तनये ! नु भद्रे ।

* आबोधजन्म नियतास्खलितोपचारा ।

आराधनं सुकठिनं हरवल्लभायाः

यत् त्वं शिरोपट्टुलापि चकर्यं तादृक् ॥ १६ ।

एतादृशेन तपसा च विना कथञ्चित्

तादृक् पतिर्न सुलभस्तव तत् विनागः† ।

यत् ते विमाननमकार्पमबोधपूर्व

तत् पुत्रि । तातकृतमित्यद एव सद्भ्यम् ॥ १७ ।

पूर्वं मनोरथमिमं सचिवा, । नृपेन्द्राः ।

किं नाभिनन्दितुमहो त्वरते जनोऽयम्‡ ।

आगच्छताशु मिलिता, परिलभ्ये म

त तत्समा वयममुं प्रतिपत्तिमद्य ¶ ॥ १८ ।

इत्येवमशुकलुपेक्षणयुग्ममुक्ता-

वत्येव राजनि सभास्यसमस्तलोकः ।

राज्ञो वचोऽनुमुमुदे च नभःप्रमाथो

घोरद्य कर्णविवरं गत आर्त्तनादः ॥ १९ ।

कस्यार्त्तनाद इति तन्निरदानुसारि

नेत्र प्रसार्य च विलोकयितुं प्रहृत्तः ।

साद्यर्थमैक्षत सदस्यगणः कमेकम्

आकृत्यमाणमपरैः पुरुषैर्निबध्य ॥ २० ।

* अथ दूराद्धाने न सन्धिः । † आग अपराध, विनापराधम् ।

‡ अर्थजन — मरिचो जन अहमित्यर्थः ।

¶ तमसु श्रीवत्सं तत्समां श्रीवत्सागुह्यां प्रतिपत्ति गौरवं सभ्यैः
प्रापयाम आश आगच्छत युग्म् ।

स्वर्णैष्टकाभिरमलद्युतिभिर्विचित्र-

निर्भाणसौष्ठवमनोहरदर्शनाभिः

पूर्णं च किङ्करजनैः परिवाह्यमाने

पात्रे पुरः चितितले निहिते प्रशस्ते ;

प्राग्ज्योतिषेश्वरसुतेन च दर्शिताध्वा

भास्वानिवाक्यपुरःसरतासुपेतः ।

कापायवस्त्रयुगलं स मुनिर्वसानो

द्राक् सभ्यचञ्चलदृशां विपयीबभूव ॥ २१, २२ ।

तं वोच्य सन्मुखगतं स हि सार्धषाहो

राजदनेन सुपितोस्मि नराधमेन ।

विद्वानमुं कपटतापसवेगगूढं

दस्युं करोतु ननु शासत्रमस्य देवः ॥ २३ ।

इत्य् प्रकुर्व्वति च तत्र श्रुपाभियोगं

श्रीवत्सभूपतिरनाकुलचित्तवृत्तिः ।

सम्योधयन् नृपवरं परिदर्शनार्थं

प्रत्यर्थिवत् विनयनमगिरा श्रवोचत् ॥ २४ ।

धर्मायतार ! ननु देव रूपानिधान !

पापोयमभ्युधिजले सप्तसा क्षिपन् माम् ।

स्वर्णैष्टकाः प्रनपुषित्ततया मदीयाः

स्वस्वामितामगमयत् प्रविमुक्तगदः ॥ २५ ।

मत्कान्तयास्य तरपी पदपद्मेन

स्रुटा गतिं दृप्ततरामगमत् निबद्धा ।

गच्छेत् कदाचिद्वियमोदृशमप्यवस्थाम्
 इत्येष तामगणयत् परिचारिकासु ॥ २६ ।
 आकर्ण्य तत् वचनमस्य मुनेः स साधुः
 कृत्वाद्दृष्ट्वासम्बदत् शृणु देव सर्व्वम् ।
 श्रीवत्सराजवनिता हरमोहिनीव
 दत्त्वात्मजा वसति मे नृप ! पौतमध्ये ॥ २७ ।
 सा पूज्यते प्रतिदिने परया च भक्त्या
 देवोव देव ! जननीव मया यथावत् ।
 श्रीरत्नसृष्टिरपरा परिचारिकासु
 सा गच्छते ननु मयेति मुधा प्रलापः ॥ २८ ।
 स्वर्णैश्टका मस वलात् परिलुण्ठतो द्वाक्
 श्रीवत्सराजदयितामभिलष्यतथ ।
 अद्यापि किं वपुरिदं न कवन्धभावं
 प्राप्नोति दुष्टचरितस्य नृपाक्षयास्य ॥ २९ ।
 यद्यस्य सा युवतिरत्नमयं तदास्याः
 कोदृक् स्वरूपमनुवर्ण्य वदत्वनाथैः ।
 इत्येवमस्य वचनं निशम्य साधु
 साधूक्तमाकलय तापस ! तत्स्वरूपम् ॥ ३० ।
 बास्यं समीरितमिदं गणपेन तेन
 प्रत्यार्षितामुपगतोपि निशम्य राजा ।
 किञ्चित् तदुत्तरमयं न ददौ, निकामं
 षक्तं विवक्ष्यं परिभूत इवावतस्थे ॥ ३१ ।

भूयोऽनुयुक्त इभवैरिपराक्तमोऽसौ

गर्वोद्धतं वचनमादद इत्यभोकः ।

कस्त्वं किमर्थमनुयोगपरोसि भद्र !

न त्वं विचारकरणेऽधिकृतो नृपेण ? ॥ ३२ ।

हेतुं निजानुमितिदार्यसमर्थकं * तत्

भोजस्त्रि तापसवचोऽस्तभयं निशम्य ।

हृष्टोऽन्वयुक्त नृपतिः स्वयमेव तं तत्-

कान्तास्त्ररूपमनुवर्णयितुं यथावत् ॥ ३३ ।

वर्षीयसौ वलिमुखाभमुखो † विशोर्णा

या श्वित्रियो वलिमतो सितकेशजाला ।

हन्तेन तीव्रविषयोश्च भुजङ्गयो र्या

संरक्षिता पिशितशून्यशरोर्यष्टिः ;

दुर्गन्धद्रूपिततनुः पतिपादपद्मं

ध्यायन्त्यनारतमपास्तदृष्यानुधा च ।

पीतैकदेशमधितिष्ठति वास्य साधोः

सैषा मम प्रियतमा नृप ! चित्तभङ्गो ॥३४, ३५ ।

इत्युक्तवत्यखिल एव सुनी सदस्यः

साहं जहास नृपतिं वणिजश्च हित्वा ।

एकस्य ‡ तक्लनलिनं स्फुटतामगच्छत्

अत्यस्य नैगमपतेर्मलिनं बभूव ॥ ३६ ।

* अर्थं न तापस. किन्तु स शीतल एव इत्यन्ता. अनुमिते. इदं तापसादकं

हेतुं भोजस्त्रि अस्तमीति तत् तापसवचः निशम्य वाङ्मूः हृष्टो बभूव. अत्रि
माहृतजनसुखात् ईदमं वचः नि सरति ।

† वातरसुषी ।

‡ एकस्य—वाङ्मूः ।

उन्मत्तवत् प्रलपितं यदि तापसोऽसौ

चक्रे, तथापि वणिजोऽस्य विप्रस्यभावः ।

सन्दिग्धबुद्धिमकरोत् ननु मामितोत्थं

तस्मिन् विचिन्तयति सर्व्वसदस्यवर्गे ;

पत्न्याः स्वरूपमभिधेहि यथायथं द्राक्

किं तात ! विप्रलभसे श्वशुरं त्वमेवम्

बाहौ नृपे वदति चैवमपास्तधैर्य्यं

श्रीवत्सराज इति वाचमुवाच तथ्याम् ॥ ३७, ३८ ।

प्रत्यक्षतां गतवतो च यथोक्तरूपा

सा ते विकल्पमचिरात् निरसिष्यति आक् ।

निर्णीयतां प्रथममस्य दुरात्मनो वा

स्वर्णैष्टका भ्रम हि वा परिदृश्य देव । ॥ २९ ।

स्वर्णैष्टका दधति किं लठरे विचित्रं

पापो ब्रवीतु, परिभिद्य ततः समस्तम् ।

लोकं प्रदर्शयतु तत्, तत एव सर्वाः

गृह्णातु, यातु सदनं, नृप ! मां प्रशाधि ॥ ४० ।

एवञ्च तापसवचांस्यभिनन्द्य सर्व्वैः

द्राक् भोदितः सच वणिक् वचनं प्रपिडे ।

प्राग् भेदनात् कथमहं गदितुं क्षमः स्यां

पूर्व्वं भिनन्नि तत एव विशिष्य वच्चे ॥ ४१ ।

साष्टं हसत्यखिल एव सदस्यवर्गे

क्रुद्धे च वाहन्नृपती मुनिरावभाषे ।

षाटं, पुरा भवतु मेदनमेव, यथात् -

साधुर्विशिष्य वदतां वर एष वक्तु ॥ ४२ ।

राजाज्ञया प्रवहते स वणिक् धृतास्त्रो

भेत्तुं, सहस्रंमपि तस्य परश्वधानाम् ।

रुग्नायधारमभवत् तदपोष्टकानाम्

एकापि न प्रहृतिचिह्नविशेषितासीत् ॥ ५३ ।

तस्मिन् नृपे, “तव सुने ! किमिहास्ति सत्त्व-

निर्णायकं वद परिस्फुटमेव मानम्*” ।

उक्तेति तद्दृष्टमसकृद्दृशि स्थितेऽसी

राजा† विहस्य वचनं निजगाद नम्रः ॥ ४४ ।

प्रत्येकमेव कलधौतमयेष्टकानां

चिन्तेति वर्षयुगलेन विचित्रकुक्षि ।

प्रस्थन्तु देव ! सकला नु सदस्यलोकाः

विश्लिष्य बन्धनमहं परिदर्शयामि ॥ ४५ ।

सञ्जातकीर्तुंकरसे परिदर्शनाय

तस्मिन् सदस्यनिवहे सद्मसोत्थितेऽसी ।

एकैकशस्त्रलमुनिः परिभिय सर्वाः

स्वर्णैष्टकाः सपदि संग्रहमानुनोदः ॥ ४६ ।

तस्मिन् द्विया नतमुखे भयविह्वले द्राक्

राजाज्ञया वणिजि यन्वितपाणिपाटे ।

प्रादुद्भवत् वडुतियः परिचारकस्तां

श्रीवत्सराजवनितां द्रुतमानिनीपुः ॥ ४७ ।

* मानम्—प्रमाणम् । † राजा—श्रीवत्स । ‡ चानुनोद—विप्लव ।

प्राग्ज्योतिषेश्वरसुताग्रसरा क्षणेन

पद्यात् बलैरनुसृता धृतभासुरास्त्रैः ।

*भालोकिता जनगणैश्चकितेक्षणैः सा

चिन्तानमत् समुपसृत्य यथोक्तरूपा ॥ ४८ ।

“चिन्ते ! स्वरूपमवलम्ब्य सदस्यवर्ग-

सन्देहमात्मविषयं नु निराकुरुष्व” ।

आज्ञापितेति रमणेन पतिव्रता सा

दध्यौ रविं सुदितनेत्रयुगोपविष्टा ॥ ४९ ।

उत्पत्य खं मिथुनमाशु भुजङ्गयोस्तत्

ज्योतिर्मयं वपुरधत्त सुदुर्निरोध्यम् ।

चिन्ता च ता विद्वत्तभोषयतां विहाय

नैसर्गिकं प्रकृतिमुन्दरमाप देहम् ॥ ५० ।

काषायवस्त्रपरिवीततनुः परीता

प्रत्यग्रपद्मवचयैररुणैः समन्तात् ।

सञ्चारिणो प्रसृतसौरभमुग्धभृङ्गा

वह्नीव वल्लभमसौ प्रणनाम चिन्ता ॥ ५१ ।

चिन्ता विलोक्य वणिजं तदवस्थमशु-

पूराद्रंगण्डयुगलं नृपतिं न्यगादोत् ।

बद्धः किमेव वणिजां पतिरप्यदौप-

स्तूपं विमुक्तपरिवन्धन एव कार्य्यः ॥ ५२ ।

व्यामुग्धमुदिविभवः शनिनेप साधुः

नालं वभुव धनलोलुपतां निरीडुम् ।

तेनैव मे पतिमपातिघटेव देव !

जानन्नमुं क्वं क्वं नैगमंमन्वुधीं श्रुंक् ॥ ५३ ।

मां त्वर्चयत् सुहृद्भक्तिरसौ विजानिन्

श्रीवत्सराजवेनितेति हरोद्धिनावत् ।

महाजगन्धमपहाय न गन्धमन्व

जग्राह पूतिमयि पङ्कजगन्धतुङ्गा ॥ ५४ ।

तन्मुच्यतामयमयञ्च भमानुरोधः

स्त्रणैष्टकाय क्रियतोः परिगृह्य यातु ।

इत्थं तथा नृपवरो बहुगोऽनुरुदः

तन्मोचनानुमतिमन्वश्रियत् प्रहृष्टः ॥ ५५ ।

अथापि विजयपरैः प्रहितोऽङ्कणैः

वाणो जनैरिति तदा विगदागरीराण ।

वाहो ! परेद्यपि शनिः कमलाद्वितीयः

आस्थानमण्डपमुपैष्यति ते प्रसन्नः ॥ ५६ ।

षायातय पुरा भिनत्ति सकलं तत्तद्रहस्यं श्री-

श्रीवत्सप्रतिषेधभक्तकरुणो यत् यत् व्यधत्त स्वयम् ।

अथेनं नृपसत्तमं नय गृहं भार्याद्वयेनान्वितं

त्वद्वाग्योपचयात् शनेय मद्यतो यत्रात् समायोजितम् ॥ ५७ ॥

इत्याकलं त्रयणमुभगां देवदास्यौ च वाहु-

स्तं श्रीवत्सं शुभ्रितपटेः प्रीपयन् स्तोत्रवावोः ।

५७. 'चमुं'—नृपति' धं चक्षुष इतर' मीरम चक्षुं वापंराह शान्तु मनुमान
चक्षुषो श्राव पन्नातयम् ।

† चमरीत वापी—देवदास्योदरं ।

संछ्टात्मा सृशति गगनं तूर्थनादे पुरोग-

चिन्ताभद्रानुसृतसरणिं* वैश्याभास गेहम् ॥ ५८ ।

द्रुतमेहि कृतार्थय नेत्रयुगम्

पुरवासिनितम्बवतीनिवह !

अवतोर्णमहो रमया च गिरा

ननु पश्य हरिं हर चक्षुरधम् ॥ ५९ ।

इति वन्दिसुतात् प्रतिबोधमिताः

गृहकार्यमपास्य पदैस्वरितैः ।

अवलोकयितुं वरमोयुरथो

प्रतिराजपथं ललना विवशाः ॥ ६० ।

धिक् धिक् मूढे ! त्वरितगमने ! पालयस्त्रावहोर्ण †

क्रन्दन्तं स्वं तनयमवलं, संगृहाणोत्तरीयम् ।

उन्मत्तो ! त्वं निपतसि मुहुर्याहि धीरं, मदान्धे !

श्रोत्रात् भ्रष्टं न निपसि‡ कथं कर्णपूरं महार्चम् ॥ ६१ ॥

चीवे ! लोकैर्गलितवसुना लोक्यसे हस्यसे, तत्

कश्चित् कालं विरम गमनात् प्राहताङ्गो भवाश ।

रागाकृष्टे ! तरलहृदये ! मत्सरिस्थिकला त्वं

सन्दर्गार्थं किमिति कथयारुहवातायनासि ? ६२ ।

सान्द्रानन्दे ! कियदतिवृषा पग्रसि त्वं ? तदाश

श्रोणुष्ठाब्धा भव, भवतु मे दर्शनागा कृतार्थो ।

* चिन्ताभद्रानुसृतसरणिं—चिन्ताभद्राभ्याम् अनुसृतसरणम् ।

† अहोर्णम्—त्वां तुल्यवेगमदसर्तुमपमम् ।

‡ निपसि—पश्यसि ।

दोर्धे नेत्रे वहसि न पुनर्लोकसे मां, पतन्ती

यन्नामेवं गुरुभरतनूमारखिन्नां करोषि ॥ ६३ ।

धन्या भद्रा निखिलनृपतोन् मन्यमाना तृणाय

प्रोन्मत्तेवाप्रतिहतगतिर्या तदा धिक्कृतापि ।

हीनावस्यं हलसुनिममुं मालया मर्त्तुभावे

वत्रे लक्ष्मीरिव मधुरिपुं ह्यश्ववेशेन गूढम् । ६४ ।

नारोजनैः पुरभवैः कथयन्निरेवम्

थाप्योयस्मान इव नेत्रमुटैस्तदानीम् ।

भाह्वयमान इव भूपण्यिञ्जितैर्द्राक्

यातः स कौतुकगृहं सलितोपचारम् ॥ ६५ ।

इति श्रीयोषत्सुचरिते महाकाव्ये पिस्ताभद्रा-

योगो नाम एकविंशः सर्गः ।

समचितोसौ विधिवत् नृपेशं

समादिशत् सूर्यसुतः प्रसन्नः ।

पत्नीद्वयेनानुगतं दिदृचे

जामातरं ते, द्रुतमाद्वयै नम् ॥ ६ ।

इति त्रुवाण्ये रविजम्बनि द्राक्

नृपाक्षया तापसवेशधारी ।

युग्मेन पत्न्योरनुगम्यमानः

श्रोवत्सुराजः सद भ्राजगाम ॥ ७ ।

ततः शनिः प्राह विद्वस्य चिन्तां

कर्त्तव्यमूढैव किमेवमथ ।

स्थितासि यत्से ! ननु विश्वपूज्या

हरिप्रियेयं, सति ! पूजयेनाम् ॥ ८ ।

न विश्वपूज्यत्वमपैति लक्ष्मणाः

अपूजिताया अपि मूढमत्या ।

मया, शने ! ब्रूहि कया दिशा ते

सम्मानना स्यात् महतो दयादृः ॥ ९ ।

सुरासुराभ्यर्चितपादपद्मा

शेयं रमा, तादृग एव स त्वम ।

विभोक्तवत्या पुनरागमं वाम्

आकम्पते मे हृदयं भयार्त्तम् ॥ १० ।

आकण्ठे चिन्तावधनं रमायां

लतफितछातरदण्डदायाम् ।

आमन्त्र्य सभ्यान् सकलान् प्रवक्तुं
 प्रचक्ष्मे सौरिरिति प्रसन्नः ॥ ११ ॥
 प्राधान्यमस्या मम वेति पृष्टो
 निष्पन्नपातो यदयं विचारे ।
 अदर्शयत् कौशलमार्यहृत्तः
 तत् सर्वथा सुत्वमनन्यसाध्यम् ॥ १२ ॥
 सम्यग् विचारेपि यदक्रुधं द्राक्
 निरागसेऽद्यै, कदनञ्च भूरि ।
 अकार्षमेतावत एव घस्त्रान्
 एतन्निदानं ननु तत्र सभ्याः ! ॥ १३ ॥
 शोवत्सराजं पतिमामुकामा
 भद्रावती नाम नृपात्मजेयम् ।
 आराध्य भक्त्या चिरमणवलन्त्या
 प्रसाधयामास हरञ्च गौरोम् ॥ १४ ॥
 अस्यै प्रतिश्रुत्य तथेति कामं
 तारा समाह्वय च मां न्यगादीत् ।
 ममागमेऽभ्याः कुरु वत्स । यत्र
 शोवत्सराजेन नृपाङ्गजायाः ॥ १५ ॥
 प्रगाढरागः सद्दि शैवसेन्याम्
 चिन्ताह्वयायां पतिदेवतायाम् ।
 दारान्तरं नैव च साधुहृत्तो
 यद्दोषतोत्तेवमवेदि वत्स ! ॥ १६ ॥

अशौड्वे द्वे अपि सिन्धुजायाः

चिन्तयेन्मैत्रा च नरेन्द्रपुत्रो ।

नारायणस्यांशसमुद्भवोयम्

शिवत्सराजो गुणरत्नसिन्धुः ॥ १७ ।

लक्ष्मोनिदेशात् स्वयमेव चिन्ता

पतिव्रतेयं पतिसंगताभूत् ।

भद्रावती मा गमदन्यनाथम्

इत्यत्र विंशोरपि यत्र आसीत् ॥ १८ ।

तस्योपदेशाच्च रमेयमस्मिन्

साहायकं मे कुरुते अ कार्य्ये ।

भद्रा निदानं ननु दुःखपाते

मूलञ्च सा तद्विनिरारणेपि ॥ १९ ।

विकारहेतावसति चित्तोय !*

सर्वेऽचलत्वे तस एव लोकाः ।

“विकारहेती सति विक्रियन्ते

येषां न चेतांसि त एव धीराः” ॥ २० ।

इति चित्तौ ते व्यसनेऽचलत्व-

प्रख्यापनायैव तथाविधं ते ।

अवेद्भि राजन् व्यसनोपपातं

मया कृतं विष्णोर्निर्दिष्टात् ॥ २१ ।

साक्षस्य वीर्यस्य न तेषुप्रकर्षो

मया कृतस्तेन गणाधिपस्य ।

* चित्तोय !—इदं शीघ्रम् ।

† शीघ्रतश्च इति कश्चिदस्मिन् ।

द्विपन्तपस्यास्य वचःसमोरैः

सन्धुचितक्रोधकृशानुरागोः ॥ २२ ।

आसीद्य युद्धेऽसिसहाय एव

कण्ठे गृह्यतो विजयत्रिया त्वम् ।

मुध्या विनिष्पिष्य च बाहुराजं

चिन्तामकृषः प्रसभं तदानीम् ॥ २३ ।

निशम्य वाक्यं रविजस्य वाहौ

सविस्मयं पश्यति तन्मुखाजम्,

चिन्ताकुलायाञ्च नरेन्द्रपुत्रां

चिन्ताह्वयायां स्तिमितेक्षणायाम् ;

किमेव सौरिवदतीति भोत्या

परस्परं पश्यति सभ्यलोके,

सभाव्य भद्रा अलमन्ययैतत्

उक्ता शनिः प्रक्रमते स्म वक्तुम् ॥ २४, २५ ।

सभायया मोहित एव वाहोः

कण्ठे स्वयग्राहनिपक्तवाहुम् ।

ददर्श चिन्तां परितो भ्रमन्तीं

समुद्रकूले नृपतिः कदाचित् ॥ २६ ।

दृष्ट्वा ज्वलत्कोपकृशानुरेव

मुध्या विनिष्पिष्य च बाहुराजम् ।

धृतायुधैर्मल्लशतैः समन्तात्

संरक्षितां तामपि चैत्रसेनीम् ;

आच्छिद्य नोरे जलधेः पपात

मायामये त्रासितदर्शकौघः,

पतंश्च लक्ष्म्या विधृतोऽह्ममध्ये ।

दयार्द्रया धन्वनिः घोरदर्शे ॥ २७, २८ ।

अस्याः श्रियः स्पर्शनिरस्तमोहः

प्रोन्मोलिताक्षः क्षितिपो ददर्श ।

स्थितं तदह्मे स्ववपुर्न चिन्तां

न चाम्बुधिं विस्मयनिघ्नचित्तः ॥ २९ ।

श्रुत्वा च बाहुर्नृपतिर्विचिन्तो

जीवामि हन्तेति समुच्छसन् सन् ।

श्रीवत्सराजं प्रति सक्तदृष्टिः

प्राह स्म धन्योस्मि भवन्तमातः ॥ ३० ।

इत्येवमुक्त्वा नृपतौ निवृत्ते

श्रीवत्समामन्त्र्य रवेस्तनूजः ।

परासृशन् पाणितलेन गात्रम्

जगाट भूयः पत्रिसान्त्वनाय ॥ ३१ ।

नृपेष्टदेव्याः कमलापतेषु

समाश्रया त्वच्छुभकाम एषः ।

व्यधत्त यत्तेऽशममस्तरोपः

क्षमस्व तत् त्वं नृपचक्रवर्तिन् ॥ ३२ ।

प्रसादतो मे तव राजधानी

विराजते शक्रपुरीय राजन् ।

त्वदागमं यत्र समुत्सुकः सन्
 प्रतीचतेऽमात्यगणः सपौरः ॥ २३ ।
 आशास्यभाष्योसि सुरैरपि त्वं
 पतिव्रताभ्यां सहधर्मिणीभ्याम् ।
 चिन्तेति भद्रेति नृपात्मजाभ्यां
 श्रिया गिरा विष्णुरिवासि यद्भात् ॥ २४ ।
 तद्राजधानीं व्रज भूप ! तूर्णं
 निरोतिरस्तव्यसनोपपातः ।
 अव्याहताज्ञः सुचिरं प्रशाधि
 निरस्तशत्रुं क्षितिमापयोधि ॥ २५ ।
 इति ब्रुवन्तं तमुवाच सौरिं
 श्रीवत्सराजः प्रणिपत्य भक्त्या ।
 देवोप्यदोषेपि जनाय दुःखं
 क्षुप्यन् ददात्यप्रतिकारघोरम् ;
 इत्येवमासीत् यदिय विघोरा
 निर्भक्तिता मे शनिदेव ! देवे ।
 अस्तं गता साद्य, मनः स्थिरं मे
 प्रसीद सर्वहय विष्णुभक्तिम् ॥ २६, २७ ।
 प्रत्यग्रनोत्सोत्पन्ननोत्कान्तो
 रामा मदीये नयनाभिरामा ।
 तव प्रसादात् हृदये विभातु
 विचित्रशक्तिर्ननु विष्णुभक्तिः ॥ २८ ।

उत्थाप्य तं सौरिरुवाच साधो

भवाद्दृशो यन्नगु मादृशानाम् !

विरागपात्रं ह्यतदीप एव

भवेन्न, तत् साम्प्रतमिद्वबोध ! ॥ ३८ ।

निरागसे ते यदहं तदानीं

नृपाक्रुधं तत् तव गौरवाय ।

आश्वास्य चैवं नृपतिं स चिन्तां

सम्बोध्य सौरिर्वच इत्यवोचत् ॥ ४० ।

कार्यानुरोधात् तनुगात्रि ! खेदम्

अखेदनोया गमितासि वत्से !

तन्मा व्यथिष्ठाः, मयि मापि कार्पीः

कीपं, चिरं तिष्ठ सुखं भगिन्या ॥ ४१ ।

भुजङ्गमत्वं प्रतिपद्य यस्याः

ररच्चतुस्ते परिपूतमद्गम् ।

उमामहेयौ, ननु पुत्रि ! तस्याः

किं गौरव' ते गदितुं क्षमेऽहम् ॥ ४२ ।

ततः प्रभावोपनतां स कन्यां

तथाविधा तां मण्डिहारयष्टिम् ।

प्रत्यर्पयामास बलात् ह्यलाभ

हतां तदा प्राह च सौरिरेवम् ॥ ४३ ।

अनेन साधारणदुर्लभेन

• श्रेयैयकेण प्रतिभिन्नशोभा

अतर्प्यरूपा कथमस्तवाधम्
 अघ्नतवासं नु निवत्स्यतीति ;
 इयञ्च कन्या वसुभिमंहावेः
 पूर्णानया ते न गतिः शुभाय ।
 इत्येवमन्यश्च विचिन्त्य यत्से !
 हृतं मया ते हयमेतदेव ॥ ४४, ४५ ।

प्रत्यर्पितन्यास इवास्मि सुस्थः
 वरं वपुर्भूषय भूपणैस्त्वम् ।
 चिरालता गच्छतु पुष्पयोगं
 दृष्ट्वा मुदं द्रष्टृगणः प्रयातु ॥ ४६ ।

भद्रा ततः सा परिधाप्य भूपा
 विभूषयामास निजं शरीरम् ।
 शनिस्ततो राजपरिच्छदैस्तं
 नृपं चकारोज्ज्वलवेशरम्यम् ॥ ४७ ।

विचित्रवेशं नृपतिं स वाहुः
 सदस्यवर्गेरनुमोदितस्तम् ।
 सिंहासनं मङ्गलवाद्यपूर्वम्
 आरोपयामास सदारयुग्मम् ॥ ४८ ।

सान्निध्ययोगात् स्वयमेव लक्ष्मणाः
 विहृद्वलक्ष्मीकमनल्पहर्षः ।
 प्रचक्रमे वक्तुमथैनमेवं
 पुरःस्थितः कण्ठकिताङ्गयष्टिः ॥ ४९ ।

जांमातरं त्वां ननु विष्णुरूपं

लक्ष्मोस्वरूपां तनयाञ्च भद्राम् ।

अवाप्य लज्जे नहि तात ! सिन्ध्याः

दैत्यारिवन्धोः कमलाप्रसूतेः ॥ ५० ।

राज्येन सार्द्धं तनयामिमां तत्

गृह्णाण मां ग्राह्य तत् समयम् ।

फलं नु पीयूषरसावधोरि

यत् सर्वथाशास्यमहो गृह्णस्यैः ॥ ५१ ।

धन्वो हि जामातरि वायु पुत्रे

निधाय राज्यं खलु निर्वृतात्मा ।

तपोवनं संश्रयति सदारः

संसारदावानलतापग्रान्त्यै ॥ ५२ ।

श्वस्तात ! यद्गया सह पीतचिन्तो

गृह्णात्ययं प्रेम धनेषु विभ्रत्

सुदुर्जये संक्रमयन् जवेच्छां

देहस्यशत्रो करणाक्षयेऽहम् ;

गत्वान्यर्भं शान्तिनदीधनाद्य

लोष्टेषु रत्नेषु समानुरागः ।

लब्धुं यतिये निरपायलाभा

तामसभूमिं तपसा यतात्मा ॥ ५३, ५४ ।

ततः प्रफुल्लोत्पलसद्भिर्भेऽसौ

चिन्ताकारे भूमिपतिर्निवेश्य ।

भद्राकरं तादृशशीभमेव

प्राह स तां भद्रविधानकामः ॥ ५५ ॥

निक्षेप एषा तव पुत्रि ! वृस्ते

भद्रावती नाम कुलप्रतिष्ठा ।

त्वयोव यस्यामपि सिन्धुजायाः

अंशोऽवतीर्णः शनिरित्यवोचत् ॥ ५६ ॥

विजानता वो न जनेन शक्यो

भेदो विधातुं तिसृणां कथञ्चित् ।

नेत्रे निक्षेपः परमेव देहे

च्छाया विशेषप्रतिपत्तिहेतुः ॥ ५७ ॥

प्राग्ज्योतिषेशो हृदयं मदीयं

या तस्य कन्या ननु सा ममापि,

इयं मदीया भगिनोति वत्से !

निक्षेप इत्यस्ताविपक्षभावा ;

संकोर्णमार्गे भवकाननेऽतः

सत्कण्ठके पिच्छिनभूमिभागे,

भव प्रदोषः पदविक्रमेऽस्याः

निरस्तनिःशेषतमोऽभिभूतिः ॥ ५८, ५९ ॥

निगद्य चिन्तां गलदशुभ्रः

चित्तेश इत्यं निजगाद भद्राम् ।

भद्रे ! तवेयं भवसौख्यमूलं

मास्यां चह त्वं प्रतिपक्षभावम् ॥ ६० ॥

इत्येवमुक्त्वा जनकीन भद्रा

चिन्त्वा च दोना रुदती प्रणम्य ।

न विस्मरिष्यास्युपदेशमित्य-

मुक्त्वात्मनोऽत्वागमिमं* यथाचे ॥ ६१ ।

तस्यै प्रतिश्रुत्य तथेति कामं

वाही स्थिते जातगुरुप्रहर्षः ।

श्रीवत्सराजः सहसोदतिष्ठत्

सिंहासनात् नोदित एव लक्ष्म्या ॥ ६२ ।

पश्चाच्च श्वशुरसखः पुरस्क्रियाभि

र्योग्याभिः शमितपराजयव्यलोकान् ।

सम्प्रोतानमृतमयैर्विनोतवाक्ये

* चक्रोऽसौ गणपपुरःसरान् नृपास्तान् ॥ ६३ ।

यद्देव ! प्रणतिश्रुतिक्रियाविनेयः

संरम्भो भवति भवाहृशां, तदेतत् ।

अज्ञानात् कृतमपराधनं त्वया नः

सोढ्यं पदकमलसृशां शिरोभिः ॥ ६४ ।

सकौवं नरपतयः प्रयाणकाले

सम्राजश्चरणयुगं सरोजमुग्धम् ।

वालार्कारुणरुचिभिः किरोटरत्नैः

चन्द्रार्द्राक् प्रणतिपराः समिहारागम् ॥ ६५ ।

* इत्तं पितरन् आत्मनः अत्वागं यथाचे अद्यान् विहाय मा वधं यासोः इति प्रादेयामास इत्यर्थः ।

यातेषु स्वपुरनिवृत्तयेऽभ्यनुज्ञा-

. मासाद्य क्षितिपतिषु प्रहर्षितेषु ।

श्रीवत्सं शनिरवदत् प्रसन्नमूर्त्तिः

भूयस्तं अयणसमुत्सुकं नृसिंहम् ॥ ६६ ।

लोके राजन् अहधानो दुरितनिरसकं कोर्त्तयेद्यस्त्ववैतत्

लोकातीतं विचित्रं चरितमुपसि वा कर्णेयेत् कर्णपेयम् ।

दुर्मिच्छातिर्न मारीभयमपि न कदा षोडशं तस्य सौरि

नंवासस्त्रोयतो वा नच द्रुतवहसोऽकालमृत्योश्चभीतिः ॥ ६७ ॥

जीवन्ती पुरुषायुषं सुखपरा सर्व्वर्द्धिसुस्था चिर

त्वद्रान्ये प्रकृतिर्निरस्तनिखिलातद्वा नृप ! स्थास्यति ।

पर्जन्यः समये प्रवर्षति पुरा शस्यानुकूलं जलं

नित्यं भूमिरुपसृता तव शुणै रत्नानि दुग्धे स्वयम् ॥ ६८ ॥

लक्ष्मोस्तं निजगाद सौरिवचने याते समाप्तिं ततो

यत् वेद्यं भवता तदेव विदितं तोर्ण्य शास्त्राम्बुधिः ।

तस्मात् नास्त्युपदेश्यमल्पमपि ते श्रीवत्स ! वत्साधुना

मातास्मोति तथापि वच्मि यदहं किञ्चित् तदाकर्ण्यताम् ॥

दृगं जनानां श्रुतिमूलगामिनीं

सुदयेनाञ्चापि तिरोदधत् भृशम् ।

अभ्यागुभेद्य नवयौवनोद्भवं

विमोहनं यत् तिमिरं विजृम्भते ॥ ७० ॥

* यत् यस्मात् श्रुतिमूलगामिनी चाञ्चर्विशाला पक्षे दृष्टमद्यवदा सुदयेना
श्रीमत्सुदयेना दृष्टवद्दशनां लनागा इति इति धर्मं तिरोदधत् चाञ्चरत् अभाद्रमे
रविचरेण निरदिपुमस्य विमोहन मोदजनं नवयौवनोद्भवं तिमिर अञ्च
नीदृश्य भ्रान्त विजृम्भते प्रकाशते यस्मात् इत्युत्प्रेद धीन्यम् ।

अमन्त्रगम्यो विपयोपभोगजो

विपप्रमोहो बलवान् दुरत्ययः ।

प्रजायते रुद्धविवेकवैभवो

महोयसां तत्त्वविदामपोति यत् ॥ ७१ ।

न दर्पदाहः शिशिरोपचारतः

प्रशम्यते तात ! विभुत्वसम्भवः ।

अहं कृतिव्याधिरवैद्यसाध्यतां

प्रयाति यत् ॥ तत् ॥ बहुधाभिधोयसे ॥ ७२ ।

राज्येभिपिक्तं नृपतिं नु पद्मा

पद्मानपत्रेण निषेवते च

तेनाहता द्वाक् परलोकदृष्टि-

दृष्टे च सञ्जायत एष मन्ये ;

कृताभिषेको न नृपस्तदेनसो

विभेति घोरान् नरकात् न भोषणात् ।

जनापवादाच्च न वा शृणोत्यसौ

गुरुपदेशं न च मितभाषितम् ॥ ७३, ७४ ।

संहत्ते पुरुषे जरत्यतितरां, स्वाभ्यः क्रियाभ्यः क्रमात्

व्याहृत्ते करणेऽखिले च न पुनर्भोगस्यहा शाम्यति ।

सर्वाङ्गे शिथिलेऽप्यहो न भजते शैथिल्यमत्यल्पकम्

नृणां संसृतिवन्धनं, दृढतरं जायेत तत् प्रत्युत ॥ ७५ ।

दोषाहर्षमतो दरो सुविपुला स्वर्भानुजिह्वा च सा

यामे धर्मविधोर्जनी मगनदो क्रोधास्यनकस्य च । •

घोरा येन भवन्तमन्यजनवत् भोगसृष्ट्या राक्षसी
 सर्व्वयासमियं ग्रसेन्न, सततं रक्ष्यस्तथात्मा त्वया ॥ ७६ ।
 मोहध्वान्ततिरोहितेक्षणयुगं जानी नवं यौवनं
 राज्यज्ञापरवञ्चनेन न विना संरक्ष्यते सर्व्वथा ।
 तत् त्वं वत्स ! तथा यतस्व हि यथा नो निन्द्यसे साधुभिः
 लोकैर्नां परिहस्यसे, न सखिभिः कामं तथा शोच्यसे ॥ ७७ ।
 नोन्मत्तोक्रियसे मदेन, विषयैर्नाकथ्यसे, वञ्च्यसे
 धूर्त्तैर्नां, न विडम्ब्यसे विटजनैर्लक्ष्म्या न वा नर्त्त्यसे ।
 रागैर्नां ह्रियसे, नचापि भुजगैः सन्दश्यसे, लोभ्यसे
 स्रोभिर्नां, शृणु धारयैतदखिलं गोतं वचः पण्डितैः ॥ ७८ ।

श्रीवत्स । गोविन्दपदारहन्द-

निष्यन्दसन्दोहविमुग्धभृङ्ग !

सेवस्व विप्रान् दृढभक्तिरेवम्

अवाप्स्यसि त्वं चरमे रमेशम् ॥ ७९ ।

यं चिन्तयस्यविरतं हृदये निधाय

गोविन्दमञ्जुतिभयं स हि विप्रजातेः ।

सन्धारयन्पुरासि पादसरोरुहाङ्गं

श्रीवत्स ! गौरवमवर्द्धय देव लोके ॥ ८० ।

यो राजवर्चसमपास्य गतो द्विजत्वं

तं कौशिकं मुनिवरं परिपृच्छ गत्वा ।

युद्धे वशिष्ठमुनिना सह तस्य राष्ट्रः

कां ब्रह्मवर्चसमहो हतवत् न हानिम् ॥ ८१ ।

किं वारिभिः सततधारपतद्भिरभ्रात्
 विप्रस्य रोषदुतभुक् यदि धुचितः स्यात् ।
 सर्वात्मना ननु यतस्व निवारणार्थम्
 वंशप्रदाहमवधारितमेव विद्धि ॥ ८२ ॥

यो धुचयत्यखिलदाहपटुं द्विजाग्निम्
 सोऽगाधमर्णवजलं विशतु प्रकामम् ।
 गच्छत्वसौ हिममयेप्यथवेन्दु लोके
 तस्य प्रदाहमवधारितमेव विद्धि ॥ ८३ ॥

विप्रो यद्यपि पूजितः किमु तदा स्वाराधितैर्देवतैः
 भक्तिर्यद्यपि भृसुरे किमु तदा भक्त्या हरौ गाढया ।
 यस्मै कुप्यति विप्रजातिरवनौ श्रोवत्स ! गोविन्दतः
 तच्चाणं न हि, चिन्तयेति ननु तत् तां सर्वथा तोषव ॥ ८४ ॥

इत्युक्त्वा शनिना प्रदर्शितपथा कृच्छ्राद्विस्मृष्टा क्रमात्
 श्रोवत्सेन सवाहुकेन रुदता तादृग्दशापन्नया ।
 आस्त्रिष्टा सहभद्रया दृढतरं देव्या च चिन्ताख्यया
 सा लक्ष्मीरधिरुह्य पुष्पकरथं वैकुण्ठलोक गता ॥ ८५ ॥

श्रोवत्सः सहस्रभिःशोद्यमिती हृष्टान्तरात्मानयत्
 तिष्ठन् सीतिपुरे महेन महता कालं कियन्तं ततः ।
 चिन्तायाः पितुरालये च कियतो घस्तान् मुदा यापयन्
 यातः काष्ठिकसद्व, यत्र वसति स्नात्नातवासं पुरा ॥ ८६ ॥

पश्यन्तो रमणीयुत सुमुदिरे तं काष्ठिकास्तत्पथे
 ऽनादृश्या परिपीडिता इवं जना शेषं तद्वित्सङ्गतम् ।

सस्तोकः स हि भूपतिः परिक्रशानाशास्य तान् सर्व्वथा
 सम्पत्त्यातुलया निनाय समुहत् सामाजिकं गौरवम् ॥८७॥
 पश्चात् स्वा राजधानीं शनिवरजनितोत्कर्षलक्ष्मोप्रकर्षां
 चिन्ताभद्रासमेतः पुरजननिवहेर्हर्षसफुल्लनेत्रैः ।
 प्रत्युदयातः समन्तात् रसति च पटहे वैजयन्तोसनाथा
 प्राविचत् मन्त्रिवर्गैः पुलकिततनुभिर्दर्शिताध्वा पुरोगे ॥८८॥
 कस्व ? नागरिकः, कुतः पुनरिह ? श्रीवत्सराज्यात् सखे ।
 किं तत्रास्ति जगद्विलक्षणमहो ? निष्कण्ठकं वारिजम् ।
 नित्य वीतभयो विधुर्विधुरिपोः पूर्णः सदा राजते ;
 कोट्टक् तस्करता ? श्रुतौ परमियम्, श्रुत्वाहसत् तस्करः ॥८९॥
 कासारोः वधुना* निजेन दृपितान् पान्यानिवाप्यायत
 श्रीवत्सः, स इव प्रशस्तसुतरैस्तीर्थैः‡ समालङ्कितः ।
 मेदस्त्रेष तदोभयोः समभवत् हसी चकः सञ्चरन्
 स्व रूप भजते ह्यमुच, नृपतो तौ द्वौ गतौ हसताम् ॥९०॥

इति श्रीश्रीवत्सचरिते महाकाव्ये प्रसन्नगनेधरी
 नाम द्वाविंश. सर्ग. ।

समाप्तोयं ग्रन्थः ।

402

शुद्धिपत्रम् ।

	अक्षरं	शुद्धं
१५	३	पायादप याच व
१६	३	इत्युक्ते वा
१८	६	प्रज्ञा
२१	२	पचथी
२०	८	लज्जते
२०	११	शामा
२६	१६	कुलेन
४४	४	दृश्यते नृत्यंमुमु
४७	१०	कास
५८	८	भयाशय सार्थंवाद्यै
६१	१२	मुखा इवाभवन् युवा
६१	१५	प्रचण्डज्वाली दिग्दाही
६१	१८	आशा हताशा इवियु
८०	१२	शान शगालाय तदा
६२	१५	धवल उन्नतय व
६५	६	समजायत
८८	१६	विलपाधयम
७०	१८	स्वदेहसंलीनवपु सम कला
८२	१४	उद्धत
८३	१०	तौष्यमहा त्वम
८७	२०	निगततापा
८२	२०	सन्मान
८३	१५	स्वधाम्
८५	६	धरधिधरव्यय
८५	८	र वमूना प्रातिकूल्यात
८८	०	पिब
८८	२०	विद्यदुष्काम्बरा
१०५	१५	जगाम सा राजपुत्री
१०७	७	विभव क्वचित
११५	१०	पिब सुख मी वमता त मद्र
११८	२१	तद्यत्त्रा
११८	१९	ममादरादभोजयत्
१२६	१२	वाचक
१२६	१५	विमलवातेरतकजगाला
१२०	११	म दवाद्य
		पायादपायाश्रव
		इत्युक्ते वा
		प्रज्ञा
		प्रचथी
		सजाते
		शामा
		कुलेन
		दृश्यत एव चापि
		कर्षी
		साधवाद्य भयाश
		मुखा इव युवाभवन्
		प्रचण्डज्वाल दग्दाही
		हताशा इवियुषाशा
		तदा शान शगालाय
		उन्नती धवलश्चैव
		समजायत
		विलिपनधियम्
		स्वदेहयत्नीन इवस्थित ध्यः
		उद्धत
		तियमहा त्वम्
		निगततापा
		सन्मान
		स्वधाम
		धर धरव्ययम्
		रावजप्रतिकूलन्तान
		पिब
		शरमदम्बराकुल
		राजपुत्री जग म मी
		विभव क्वचित
		पिब ममै वमतर सुख न न
		तद्यत्त्रा
		मादव समभाजयत्
		वाचक
		विमलव नरितकर्मपाशा